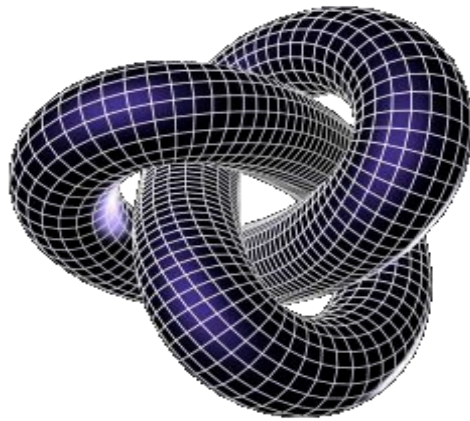

Jacques LACAN

**ΠΕΡΙ ΕΝΟΣ
ΠΡΟΚΑΤΑΡΚΤΙΚΟΥ
ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΣ ΣΕ ΚΑΘΕ
ΠΙΘΑΝΗ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ
ΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΨΥΧΩΣΗΣ**

**D'UNE QUESTION
PRÉLIMINAIRE À TOUT
TRAITEMENT POSSIBLE
DE LA PSYCHOSE**

*Το παρόν έντυπο της Σχολής Ψυχανάλυσης των Φόρουμ του
Λακανικού Πεδίου Γαλλίας προορίζεται για αποκλειστική χρήση
από τα μέλη της Διεθνούς Σχολής Ψυχανάλυσης των Φόρουμ*

*Publication hors commerce. Document interne à
l'École de Psychanalyse des Forums du Champ
Lacanien – France et destiné aux membres
de l'IF-EPFCL.*

Jacques Lacan

**D'une question préliminaire à tout traitement possible de la
psychose**

(Décembre 1957 – Janvier 1958)

Écrits, pp. 531 – 583

Éditions du Seuil, 1966, Paris.

Ζακ Λακάν

**Περί ενός προκαταρκτικού ερωτήματος σε κάθε πιθανή
θεραπευτική αγωγή της ψύχωσης.**

(Δεκέμβριος 1957 – Ιανουάριος 1958)

Γραπτά, σελ. 531 – 583

Εκδόσεις Seuil, Παρίσι, 1966.

Η μετάφραση αυτού του άρθρου πραγματοποιήθηκε από τους
Αθηνά ΠΟΡΟΥ, Διονύση ΒΑΓΙΑ και Χριστόφορο ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗ.

Μία δεύτερη επεξεργασία της μετάφρασης καθώς και μία τελική ανάγνωση έγινε από τους
Ζωή ΦΡΑΓΚΟΠΟΥΛΟΥ και Νίκο ΖΟΡΜΠΑ
στα πλαίσια της Σχολής Ψυχανάλυσης των Φόρουμ του Λακανικού Πεδίου Γαλλίας,

Ευχαριστούμε θερμά για τις αναγνώσεις τους και τις πολύτιμες παρατηρήσεις τους
σε ότι αφορά τη σύνταξη και την τελική επιμέλεια του ελληνικού κειμένου τις
Μαρία ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΟΥ και Δήμητρα ΚΟΛΩΝΙΑ.

La présente traduction a été réalisée par
Athina POROU, Dionysios VAYAS et Christoforos IOAKEIMIDIS.

Une lecture approfondie et les corrections finales ont été effectuées par
Zoé FRANGOPOULOS et Nicolas ZORBAS
dans le cadre de l'École de Psychanalyse des Forums du Champ Lacanien – France.

Nous remercions également pour leurs précieux conseils et suggestions quant à la rédaction et
la forme finale du texte grec
Maria TRIANDAFYLLIDOU et Dimitra KOLONIA.

Note du traducteur

Avant nous, en 2004, une tentative de traduction de l'article de J. Lacan *D'une question préliminaire à tout traitement possible de la psychose* a été réalisée par Dionysios Vayias en ayant comme point de départ la traduction allemande [*Schriften II, traduction faite par Chantal Creusot kai Norbert Haas, éd. Weinheim Berlin, Quadriga Verlag, 1991*].

Il s'agissait de sa contribution aux travaux de lecture des textes psychanalytiques d'un groupe de Salonique auquel nous participions. A ce moment, on avait l'intention de la comparaître avec le texte original des *Écrits*.

Néanmoins, pour une traduction destinée au public, ceci devient une entreprise délicate. Parce que dans chaque effort de traduction d'un texte en passant surtout par une troisième langue, en découlent, inévitablement des complications.

Par conséquent, le fruit de cette traduction devient également difficilement accessible au lecteur et, surtout concernant ces points importants : et ceci, à cause des néologismes lacaniens, du style particulier de l'auteur, des particularités du passage d'une langue à l'autre et même à une troisième, des subtilités liées à la spécificité de la langue grecque et la complexité de l'enseignement lacanien.

On arrive ainsi à un résultat difficilement soutenable.

Dans ces conditions, bien entendu, la réélaboration du texte de la traduction ne pouvait pas se faire qu'à partir du texte original des *Écrits*.

Si la traduction de l'enseignement oral des Séminaires est déjà compliquée, la traduction d'un texte théorique écrit de Lacan est une entreprise qui présente des difficultés encore plus importantes.

Les *Écrits* sont des textes extrêmement denses et souvent difficiles d'accès. Une traduction libre est impensable.

Le caractère spécifique de l'énonciation, le style et la richesse de l'enseignement lacanien obligent le traducteur à faire l'effort d'un choix d'une traduction fidèle et littérale aussi bien au niveau du sens qu'au niveau du style.

Or, la réalisation d'une telle traduction à travers les possibilités de la langue grecque exige un effort considérable sans pour autant que les résultats soient toujours satisfaisants.

Notre espoir et notre objectif c'était de répondre aux exigences d'un tel travail par la meilleure façon possible.

Pour cela, une condition préalable était notre familiarisation avec l'enseignement lacanien. Ainsi, je voudrais exprimer ici mes remerciements à Christoforos Ioakeimidis pour son aide essentiel à la compréhension du texte ainsi qu'à Zoé Frangopoulos et Nicolas Zorbas pour leur soutien et les corrections finales.

Athina Porou

Σημείωμα της μεταφράστριας

Πριν από μένα, μια προσπάθεια μετάφρασης στην ελληνική γλώσσα του λακανικού έργου *D'une question préliminaire à tout traitement possible de la psychose* είχε επιχειρηθεί από τον Διονύσιο Βάγια, από τη γερμανική του μετάφραση [*Schriften II, μετάφραση από τους Chantal Creusot και Norbert Haas, εκδ. Weinheim Berlin, Quadriga Verlag, 1991*] το 2004, ως υλικό δικής του συμβολής στις εργασίες μιας ομάδας μελέτης ψυχαναλυτικών κειμένων στη Θεσσαλονίκη στην οποία συμμετείχαμε και υπό την προϋπόθεση αντιπαραβολής της με το πρωτότυπο κείμενο στα γαλλικά.

Όταν όμως πρόκειται για μία μετάφραση που θα εκδοθεί, είναι κατανοητό ότι ένα τέτοιο εγχείρημα καθίσταται αδιανόητο. Προκύπτουν (όπως είναι αναμενόμενο) αξεπέραστες δυσκολίες, που εκ των πραγμάτων ενυπάρχουν σε κάθε προσπάθεια μετάφρασης ενός κειμένου από τη μετάφραση του σε τρίτη γλώσσα. Εξάλλου ο αδυναμίες, συχνά αναπόφευκτες της γερμανικής μετάφρασης να αποδώσει τους γαλλικούς όρους και πολύ περισσότερο τους νεολογισμούς του Λακάν, αλλά και η δυσχέρεια απόδοσης των όρων αυτών από τη γερμανική γλώσσα στην ελληνική για μια πιστή απόδοση του κειμένου και του ύφους του αφενός και αφετέρου οι έστω συμβατικές αστοχίες στην απόδοση της γερμανικής μετάφρασης στην ελληνική γλώσσα που έρχονται από διπλή διαδοχική μετάφραση καθώς και ο προκύπτων ιδιαίτερος τρόπος χειρισμού της ελληνικής γλώσσας, συνέβαλαν ώστε η μεταφραστική αυτή προσπάθεια να οδηγήσει σ'ένα κείμενο μη αναγνώσιμο σε πολλά καίρια σημεία, και τελικά σε ένα προβληματικό αποτέλεσμα, μη αξιοποιήσιμο.

Στα πλαίσια αυτά, η αποκατάσταση της μετάφρασης, όπως είναι αυτονόητο, δε θα μπορούσε παρά να αφορά το πρωτότυπο γαλλικό κείμενο. Εάν η μετάφραση του προφορικού λακανικού λόγου των Σεμιναρίων είναι δύσκολη, η μετάφραση ενός από τα γραπτά θεωρητικά κείμενα του Λακάν (*Écrits*) είναι εγχείρημα με ακόμη μεγαλύτερες δυσκολίες για τον μεταφραστή. Τα γραπτά είναι κείμενα εξαιρετικά συμπυκνωμένα και πολλές φορές δυσνόητα. Μετάφραση των κειμένων αυτών με ελεύθερη απόδοση δε μπορεί να νοηθεί. Η εκφραστική ιδιομορφία, το ύφος και ο πλούτος του λακανικού λόγου υποχρεώνουν τη μεταφραστική προσπάθεια στην επιλογή της πιστής απόδοσης του κειμένου και ως προς το νόημα και ως προς το ύφος. Όμως η επίτευξη της πιστής απόδοσης μέσα από τις εκφραστικές δυνατότητες της ελληνικής γλώσσας απαιτεί επίπονη μεταφραστική εργασία, χωρίς αυτή να μπορεί να οδηγήσει πάντα σ'ένα επιθυμητό αποτέλεσμα. Στόχος και ελπίδα μας ήταν να ανταποκριθούμε με τον καλύτερο δυνατό τρόπο στις απαιτήσεις ενός τέτοιου εγχειρήματος.

Απαραίτητη προϋπόθεση για την εκπόνηση μιας τέτοιας μετάφρασης συνιστά η εξοικείωση με το περιεχόμενο της λακανικής διδασκαλίας. Από τη σκοπιά αυτή θέλω να εκφράσω εδώ τις ευχαριστίες μου στον Χριστόφορο Ιωακειμίδη για την ουσιαστική συμβολή και υποστήριξη του προς τον σκοπό αυτό καθώς και στους επιμελητές Ζωή Φραγκοπούλου και Νίκο Ζορμπά του ανά χείρας τελικού κειμένου.

Αθηνά Πόρου

Préface

Depuis la seconde moitié du XIXe siècle, la réflexion psychiatrique a été régulièrement mobilisée par l'hypothèse d'une étiologie organo-génétique de la psychose.

A cet égard l'œuvre de S. Freud a introduit un bouleversement radical en rompant avec les hypothèses organo-génétiques et en mettant en évidence les données d'une causalité psychique pour le moins original.

Néanmoins, pour aussi novatrice qu'elle a été la conception psychanalytique freudienne des psychoses, restait insatisfaisante dans la mesure où elle ne permettait pas d'élaborer un critère suffisamment opératoire pour différencier structurellement les névroses des psychoses.

Dans cet article traduit ici, qu'il a été écrit en janvier 1958, J. Lacan reprend une partie des thèses développées dans le Séminaire III, « Les Psychoses ». C'est une période où Jacques Lacan dans un retour à Freud, il est de plus en plus soucieux de créer les bases de son enseignement et concernant précisément la psychose tente d'élaborer les bases de sa théorie avant d'aborder la question de son possible traitement.

Toujours guidé par sa clinique, sa conception de la psychose n'a cessé de se modifier au fil de son élaboration théorique – dès 1931, depuis donc sa thèse, ensuite avec l'introduction de la théorie structurale et jusqu'à 1976 avec l'introduction des nœuds borroméens.

Avec l'avènement de la théorie structurale des années '50, c'est le langage et la théorie du signifiant qui permet d'approcher la question de la psychose d'une manière tout à fait nouvelle.

C'est cette distinction que Lacan met en place en y montrant l'effet d'un processus propre à la structure psychotique et qu'il détermine comme « Forclusion du Nom du Père ». La Forclusion s'oppose au Refoulement lequel est propre à la structure névrotique.

La métaphore paternelle a une fonction structurante en tant qu'elle est fondatrice du sujet comme tel. Aussi bien, si quelque chose fait échec au refoulement, la métaphore paternelle n'advient pas et le sujet, même parlant, rate son entrée dans le symbolique et par conséquent au langage.

Εισαγωγή

Από το δεύτερο ήμισυ του ΧΙΧου αιώνα, η ψυχιατρική προσέγγιση της ψύχωσης έκλινε σταθερά προς μία οργανο-γενετική αιτιολογία.

Ως προς αυτό το σημείο το έργο του Σ. Φρόντ επέφερε μία ριζική ανατροπή της αντίληψης για την ψύχωση, κόβοντας κάθε δεσμό με τις οργανογενετικές υποθέσεις και, εισάγοντας τα στοιχεία μίας ψυχοδυναμικής αιτιολογίας εξαιρετικά πρωτότυπης.

Παρά την πρωτοτυπία αυτή, η φροϋδική σύλληψη των ψυχώσεων παρέμενε μη-ικανοποιητική, στο μέτρο που δεν επέτρεπε τον εντοπισμό ενός κριτηρίου αρκετά λειτουργικού για μια δομική διαφοροποίηση μεταξύ νεύρωσης και ψύχωσης.

Στο άρθρο που μεταφράστηκε εδώ, και το οποίο γράφτηκε τον Ιανουάριο του 1958, ο Ζ. Λακάν επαναλαμβάνει ένα μέρος των θέσεων που αναπτύχθηκαν στο Σεμινάριο ΙΙΙ, «οι Ψυχώσεις». Σε αυτήν τη δεκαετία του '50, επιχειρώντας μία επιστροφή στο έργο του Σ. Φρόντ, ο Ζ. Λακάν προσπαθεί να θέσει τα θεμέλια της διδασκαλίας του και πιο συγκεκριμένα σε ό,τι αφορά την ψύχωση, επεξεργάζεται τις θεωρητικές βάσεις πριν προσεγγίσει το ερώτημα μίας πιθανής θεραπείας της.

Πάντα οδηγούμενος από την κλινική του, η αντίληψή του για την ψύχωση δεν έπαψε να εξελίσσεται καθ' όλη τη διάρκεια της διδασκαλίας του, από το 1931 και τη διδακτορική του διατριβή, εν συνεχεία με την εισαγωγή της δομικής θεωρίας και μέχρι το 1976 με την εισαγωγή των βορρομιακών κόμβων.

Με την εισαγωγή, λοιπόν, της δομικής θεωρίας στη δεκαετία του '50, είναι η γλώσσα και η θεωρία του σημαίνοντος που επιτρέπουν την προσέγγιση της ψύχωσης με τρόπο εντελώς ριζοσπαστικό.

Αυτή τη διαφοροποίηση εισάγει ο Ζ. Λακάν υποδεικνύοντας τις συνέπειες μίας χαρακτηριστικής λειτουργίας της ψυχωτικής δομής και την οποία ονομάζει «Διάκλειση του Ονόματος του Πατέρα». Αυτός ο όρος της Διάκλεισης αντιπαράτίθεται στον όρο της Απώθησης. Σε αυτήν την περίοδο της διδασκαλίας του Ζ. Λακάν, η Διάκλειση του Ονόματος του Πατέρα αποτελεί τον χαρακτηριστικό μηχανισμό της ψυχωτικής δομής, ενώ η Απώθηση συνιστά τον μηχανισμό που χαρακτηρίζει τη νευρωτική δομή.

Un demi-siècle, déjà, de la théorie freudienne appliqué à la psychose laissait son problème encore à repenser. C'est par ce constat lapidaire que J. Lacan introduit en 1958 la question de la psychose et son possible traitement. Il lui revenait donc de reprendre la question là où Freud l'avait laissée, en la dégageant des dérives dans lesquelles elle s'était depuis lors enlisée avec les postfreudiens.

L'apport de J. Lacan sur la conception du sujet et de sa structure de langage, sur les perspectives thérapeutiques de la psychose et plus généralement sur la clinique est d'une fécondité hors pair.

On y relèvera :

- les liens effectués entre psychose et langage,
- le critère différentiel de structure entre névrose et psychose,
- la forclusion comme étant le mécanisme constitutif de la psychose, en tant qu'il est un mécanisme d'exclusion de la symbolisation structurante du sujet.

Ce mécanisme de forclusion du symbolique comme un défaut d'un signifiant (celui du Nom du Père) produit une remise en cause de l'ensemble de l'articulation signifiante. Cela ne va pas sans un retentissement clinique sur les registres du langage, ni sans sur une perplexité concernant les signifiants, ni sans une dépersonnalisation du discours, autrement dit il ne va pas sans une formation des néologismes, ni sans un défaut de l'articulation signifiante, et ainsi la psychose se repère dans le rapport du sujet à la parole et au langage.

Ainsi le diagnostic de la psychose s'effectue par la présence des troubles du langage, et son traitement est à rattacher à un rapport du sujet au signifiant où on constate un échec, celui du signifiant de la fonction paternelle en tant que fonction symbolique porteuse de la loi.

En 1958, J. Lacan avance donc, que dans la psychose le signifiant du Nom du Père forclos échoue à mettre en place la métaphore paternelle, faisant ainsi, en lieu et place, le lit d'une métaphore délirante. Et ce qui se forclos à la loi fondamentale de la structuration du sujet psychotique (loi de symbolisation) fait retour dans le Réel.

A ce propos, J. Lacan propose une relecture de l'analyse freudienne du cas Schreber, en y mettant l'accent sur l'importance des phénomènes du langage. Il apparaît que le délire du

Η πατρική μεταφορά συγκροτώντας το υποκείμενο ως τέτοιο, έχει λειτουργία δόμησης. Έτσι, αν για κάποιο λόγο η Απώθηση οδηγηθεί σε (μερική ή ολική) αποτυχία, η πατρική μεταφορά δεν υπεισέρχεται και τότε η εισαγωγή του υποκειμένου στο συμβολικό χαρακτήρα του γλωσσικού συστήματος καθίσταται προβληματική. Χωρίς αυτό να σημαίνει πως το ψυχωτικό υποκείμενο δεν ομιλεί.

Ήδη μισός αιώνας φροϋδισμού άφηνε το πρόβλημα της ψύχωσης ανοιχτό στη θεωρητική επεξεργασία. Ξεκινώντας από αυτή τη διαπίστωση ο Ζ. Λακάν επανεισάγει το 1958 το ερώτημα της ψύχωσης και της πιθανής θεραπείας της, επωμιζόμενος έτσι την ευθύνη να επανεξετάσει το θέμα από το σημείο στο οποίο ο Φρόυντ το άφησε, απαλλάσσοντας ταυτόχρονα από τις παρεκκλίσεις που το είχαν οδηγήσει έκτοτε οι μεταφροϋδικοί αναλυτές.

Δεν μπορούμε παρά να διαπιστώσουμε την εξαιρετική συνεισφορά του Ζ. Λακάν στην συγκρότηση του υποκειμένου και της γλωσσικής του δομής, όπως επίσης και τις θεραπευτικές προοπτικές που ανοίγει για την ψύχωση και για την ψυχαναλυτική κλινική γενικότερα.

Μεταξύ άλλων θα μπορούσαμε να επισημάνουμε:

- τη σχέση μεταξύ ψύχωσης και γλωσσικού συστήματος,
- το διαφοροποιητικό δομικό κριτήριο μεταξύ νεύρωσης και ψύχωσης,
- τη Διάκλειση ως στοιχειώδη μηχανισμό της ψύχωσης, με την έννοια ότι είναι ένας μηχανισμός αποκλεισμού της συμβολικής υποκειμενικής δόμησης.

Αυτός ο μηχανισμός Διάκλεισης του συμβολικού ως ελάττωμα ενός σημαίνοντος (αυτό του Ονόματος του Πατέρα) παράγει μία αναθεώρηση του συνόλου της σημαίνουσας άρθρωσης. Αυτό συμβαίνει επιφέροντας οπωσδήποτε κλινικές επιπτώσεις στο επίπεδο της γλώσσας, μία σύγχυση σε ότι αφορά τα σημαίνοντα, μία αποπροσωποποίηση του λόγου, δημιουργία νεολογισμών και με αυτό τον τρόπο η ψύχωση ακούγεται μέσα από τη σχέση του υποκειμένου με την ομιλία και το Λόγο.

Έτσι η διάγνωση της ψύχωσης απαιτεί την εμφάνιση διαταραχών του λόγου και η πιθανή θεραπεία της θα απαιτούσε να ενταχθεί στη σχέση του υποκειμένου με το σημαίνον όπου διαπιστώνεται μία αποτυχία, η αποτυχία του σημαίνοντος της πατρικής λειτουργίας ως συμβολική λειτουργία που φέρει τον Νόμο.

président Schreber est un mode de rapport au langage et qu'il témoigne d'une forclusion du signifiant paternel et des ses effets métaphoriques.

Le Nom du Père manquant, la Loi toute entière devient pour Schreber dans une dimension Imaginaire, ce qui constitue, dit Lacan, le pivot de ses phénomènes élémentaires psychotiques, c'est-à-dire retour dans le Réel du Symbolique forclos.

Dès lors, J. Lacan peut formaliser sa théorie « forclusive » de la psychose dans un schéma nommé I ou « schéma de Schreber » qui consiste à une transformation du schéma R, de la structuration subjective.

Ce schéma I met en évidence les altérations qui peuvent résulter du défaut d'inscription du signifiant du Nom du Père dans l'organisation subjective.

Dès cette époque, J. Lacan affirme que le seul mode d'abord de la psychose, conforme à la psychanalyse, est de poser la question dans le registre même où le phénomène psychotique apparaît, c'est-à-dire dans celui de la parole et du langage.

Toute autre approche ne peut être que réductrice, en tant qu'elle prend le psychotique comme objet d'étude et non pas comme sujet de la parole, approche qui peut permettre, peut-être au psychotique, son éventuelle introduction au langage.

En 1976 avec l'introduction des nœuds borroméens, la question de la psychose est réexaminée. Les thèses développées dans cet article de 1958, sont dépassées sans être invalidées.

Zoé Frangopoulos
Paris, janvier 2008

* Οι αριθμοί στο περιθώριο του ελληνικού κειμένου δείχνουν τη σελίδα των «Γραπτών» (*«Écrits», Seuil, Paris, 1966*) στην οποία αυτό αντιστοιχεί.

Το 1958 ο Λακάν διατυπώνει ότι στην ψύχωση η Διάκλειση του σημαίνοντος του Ονόματος του Πατέρα αποτυγχάνει να τοποθετήσει σωστά την πατρική μεταφορά δημιουργώντας έτσι χώρο για την παραληρηματική μεταφορά. Αυτό που εκπίπτει, αυτό που διακλείεται από το θεμελιώδη νόμο της συγκρότησης του υποκειμένου (νόμου της συμβολοποίησης) επιστρέφει από το Πραγματικό.

Ως προς αυτό το σημείο ο Ζ. Λακάν προτείνει μία νέα ανάγνωση της φρουϊδικής ανάλυσης της περίπτωσης Σρέμπερ τονίζοντας τη σημαντικότητα των γλωσσικών φαινομένων. Καταδεικνύεται ότι το παραλήρημα του Σρέμπερ είναι ένας τρόπος σχέσης με το γλωσσικό σύστημα και το οποίο μαρτυρεί μία Διάκλειση του πατρικού σημαίνοντος και των μεταφορικών επιπτώσεών του.

Ελλείπει του Ονόματος του Πατέρα, ο Νόμος αποκτά για τον Σρέμπερ καθ' ολοκλήρου Εικονοφαντασιακό χαρακτήρα, πράγμα που συνιστά, λέει ο Λακάν, το σημείο περιστροφής των στοιχειωδών ψυχωτικών φαινομένων του Σρέμπερ, επιστροφή μέσα από το Πραγματικό του διακλεισμένου Συμβολικού.

Έτσι λοιπόν, δίνεται η ευκαιρία στον Ζ. Λακάν να διατυπώσει τη « διακλειστική » θεωρία της ψύχωσης σε ένα σχήμα που ονομάζει I ή « σχήμα του Σρέμπερ » και το οποίο συνίσταται σε μία μετατροπή του σχήματος R, δηλαδή το σχήμα της υποκειμενικής συγκρότησης.

Αυτό το σχήμα I κάνει προφανείς τις αλλοιώσεις που ενδεχομένως θα μπορούσε να επιφέρει το ελάττωμα εγγραφής του σημαίνοντος του Ονόματος του Πατέρα στην υποκειμενική συγκρότηση.

Ήδη από αυτήν την εποχή ο Ζ. Λακάν διαβεβαιώνει ότι ο μόνος κατάλληλος τρόπος προσέγγισης της ψύχωσης, σύμφωνα με το πνεύμα της ψυχανάλυσης, είναι να τεθεί το ερώτημα στο ίδιο επίπεδο όπου εμφανίζεται το ψυχωτικό φαινόμενο, δηλαδή αυτό της ομιλίας και του Λόγου.

Κάθε άλλη προσέγγιση δε μπορεί παρά να θεωρηθεί ότι λαμβάνει τον ψυχωτικό ως αντικείμενο μελέτης και όχι σαν υποκείμενο ομιλίας. Μόνο μία προσέγγιση μέσω του Λόγου και της Ομιλίας θα μπορούσε να επιτρέψει ίσως την εισαγωγή του ψυχωτικού στο γλωσσικό σύστημα, πράγμα το οποίο θα είχε επιπτώσεις στην πιθανή θεραπεία του.

Το 1976, με την εισαγωγή των βορρομαϊκών κόμβων, όπως ήδη το έχουμε αναφέρει, το ερώτημα της ψύχωσης επανεξετάζεται. Οι θέσεις που αναπτύσσονται σε αυτό το άρθρο του 1958, δίχως να ακυρώνονται, έχουν ανασκευασθεί.

Ζωή Φραγκοπούλου
Παρίσι, Ιανουάριος 2008

D'une question préliminaire à tout traitement possible de la psychose

Cet article contient le plus important de ce que nous avons donné à notre séminaire pendant les deux premiers trimestres de l'année d'enseignement 1955-56, donc le troisième en restant excepté. Paru dans la *Psychanalyse*, vol. 4.

Hoc quod triginta tres per annos in ipso loco studui, et Sanctae Annae Genio loci, et dilectae juventuti, quae eo me sectata est, diligenter dedico.

I. VERS FREUD

1. Un demi-siècle de freudisme appliqué à la psychose laisse son problème encore à repenser, autrement dit au *statu quo ante*.

On pourrait dire qu'avant Freud sa discussion ne se détache pas d'un fonds théorique qui se donne comme psychologie et n'est qu'un résidu « laïcisé » de ce que nous appellerons la longue coction métaphysique de la science dans l'École (avec l'É majuscule que lui doit notre révérence).

Or si notre science, concernant la physis, en sa mathématisation toujours plus pure, ne garde de cette cuisine qu'un relent si discret qu'on peut légitimement s'interroger s'il n'y a pas eu substitution de personne, il n'en est pas de même concernant l'antiphysis (soit l'appareil vivant qu'on veut apte à prendre mesure de ladite physis), dont l'odeur de graillon trahit sans aucun doute la pratique séculaire dans ladite cuisine de la préparation des cervelles.

C'est ainsi que la théorie de l'abstraction, nécessaire à rendre compte de la connaissance, s'est fixée en une théorie abstraite des facultés du sujet, que les pétitions sensualistes les plus radicales n'ont pu rendre plus fonctionnelles à l'endroit des effets subjectifs.

Les tentatives toujours renouvelées d'en corriger les résultats par les contrepois variés de l'affect, doivent en effet rester vaines, tant qu'on omet de questionner si c'est bien le même sujet qui en est affecté.

2. C'est la question qu'on apprend sur les bancs de l'école (avec un petit é), à éluder une fois pour toutes : puisque même admises les alternances d'identité du *percipiens*, sa fonction constituante de l'unité du *perceptum* n'est pas discutée.

Περί ενός προκαταρκτικού ερωτήματος σε κάθε πιθανή θεραπευτική αγωγή της ψύχωσης

Αυτό το κείμενο περιλαμβάνει τα σημαντικότερα από αυτά που αναπτύξαμε στο σεμινάριό μας κατά τη διάρκεια των δύο πρώτων τριμήνων του ακαδημαϊκού έτους 1955 – 56. Το τρίτο τρίμηνο δεν συμπεριλαμβάνεται εδώ. Το άρθρο αυτό δημοσιεύθηκε στο περιοδικό *Η ψυχανάλυση*, Τόμος 4.

Hoc quod triginta tres per annos in ispo loco studui, et
Sanctae Annae Genio loci, et dilectae juventuti, quae eo
me sectata est, diligenter dedico.

I. ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΦΡΟΥΝΤ

1. Μισός αιώνας φροϋδισμού εφαρμοσμένος στην ψύχωση αφήνει το πρόβλημά της πάντα προς επανεξέταση. Με άλλα λόγια, η κατάσταση διατηρείται στο *status quo ante*.

Θα μπορούσε να πει κανείς ότι πριν από τον Φρόυντ, η συζήτηση γύρω από την ψύχωση δεν καταφέρνει να αποσπασθεί από ένα θεωρητικό υπόβαθρο το οποίο παρουσιάζεται ως ψυχολογία και το οποίο δεν είναι τίποτε άλλο παρά ένα «εκλαϊκευμένο» υπόλειμμα τής μακράς, μεταφυσικής ζύμωσης (όπως θα την ονομάζαμε) της επιστήμης μέσα στη Σχολή (με κεφαλαίο Σ όπως τής το οφείλουμε).

Εάν λοιπόν η επιστήμη μας, αναφορικά με τη *physis* [φύσις], μέσα στην όλο και πιο καθαρή μαθηματικοποίηση της, δε διατηρεί από αυτά τα μαγειρέματα παρά μόνο μια τόσο ανεπαίσθητη μυρωδιά, ώστε να αναρωτιέται κανείς δίκαια, κατά πόσο δεν έχει γίνει εκεί αντικατάσταση προσώπων, θα λέγαμε ότι δε συμβαίνει το ίδιο με την *antiphysis* [αντιφύσις] (δηλ. το ζωντανό σύστημα που θεωρεί κανείς ικανό να συλλάβει τη διάσταση τής εν λόγω *physis*) της οποίας η μυρωδιά καμένου λίπους προδίδει αναμφίβολα τη μακροχρόνια εμπειρία που έχουν τα εν λόγω μαγειρέματα στην προπαρασκευή των μυαλών.

Έτσι, η απαραίτητη για την κατανόηση της γνώσης θεωρία της αφαίρεσης παγιώθηκε σε μια αφηρημένη θεωρία των ικανοτήτων του υποκειμένου που οι πιο ριζοσπαστικές αισθησιοκρατικές διαμαρτυρίες δεν κατάφεραν να τις κάνουν πιο λειτουργικές από τη σκοπιά των υποκειμενικών επιπτώσεων.

Πράγματι, οι διαρκώς επαναλαμβανόμενες απόπειρες για να διορθωθούν τα αποτελέσματα μέσα από τα ποικίλα αντίβαρα της θυμικής κατάστασης παραμένουν μάταιες όσο αμελεί κανείς να θέσει το ερώτημα εάν πρόκειται πραγματικά για το ίδιο υποκείμενο που έχει προσβληθεί από αυτές τις θυμικές καταστάσεις.

2. Είναι το ερώτημα που μαθαίνει κανείς να παρακάμπτει μια για πάντα στο σχολικό (με μικρό σ) θρανίο: αφού, ακόμα κι αν αποδεχτούμε τις εναλλαγές ταυτότητας του *percipiens*, η λειτουργία του ως δημιουργού ενότητας για το *perceptum* δεν αμφισβητείται.

Dès lors la diversité de structure du *perceptum* n'affecte dans le *percipiens* qu'une diversité de registre, en dernière analyse celle des *sensoriums*. En droit cette diversité est toujours surmontable, si le *percipiens* se tient à la hauteur de la réalité.

C'est pourquoi ceux à qui vient la charge de répondre à la question que pose l'existence du fou, n'ont pu s'empêcher d'interposer entre elle et eux ces bancs de l'école, dont ils ont trouvé en cette occasion la muraille propice à s'y tenir à l'abri.

Nous osons en effet mettre dans le même sac, si l'on peut dire, toutes les positions qu'elles soient mécanistes ou dynamistes en la matière, que la genèse y soit de l'organisme ou du psychisme, et la structure de la désintégration ou du conflit, oui, toutes, si ingénieuses qu'elles se montrent, pour autant qu'au nom du fait, manifeste, qu'une hallucination est un *perceptum* sans objet, ces positions s'en tiennent à demander raison au *percipiens* de ce *perceptum*, sans que quiconque s'avise qu'à cette requête, un temps est sauté, celui de s'interroger si le *perceptum* lui-même laisse un sens univoque au *percipiens* ici requis de l'expliquer.

Ce temps devrait paraître pourtant légitime à tout examen non prévenu de l'hallucination verbale, pour ce qu'elle n'est réductible, nous allons le voir, ni à un *sensorium* particulier, ni surtout à un *percipiens* en tant qu'il lui donnerait son unité.

C'est une erreur en effet de la tenir pour auditive de sa nature, quand il est concevable à la limite qu'elle ne le soit à aucun degré (chez un sourd-muet par exemple, ou dans un registre quelconque non auditif d'épellement hallucinatoire), mais surtout à considérer que l'acte d'ouïr n'est pas le même, selon qu'il vise la cohérence de la chaîne verbale, nommément sa surdétermination à chaque instant par l'après-coup de sa séquence, comme aussi bien la suspension à chaque instant de sa valeur à l'avènement d'un sens toujours prêt à renvoi, – ou selon qu'il s'accommode dans la parole à la modulation sonore, à telle fin d'analyse acoustique : tonale ou phonétique, voire de puissance musicale.

Ces rappels très abrégés suffiraient à faire valoir la différence des subjectivités intéressées dans la visée du *perceptum* (et combien elle est méconnue dans l'interrogatoire des malades et la nosologie des « voix »).

Mais on pourrait prétendre réduire cette différence à un niveau d'objectivation dans le *percipiens*.

Or il n'en est rien. Car c'est au niveau où la « synthèse » subjective confère son plein sens à la parole, que le sujet montre tous les paradoxes dont il est le patient dans cette perception singulière. Que ces paradoxes apparaissent déjà quand c'est l'autre qui profère la parole, c'est ce que manifeste assez chez le sujet la possibilité de lui obéir en tant qu'elle commande son écoute et sa mise en garde, car d'entrer seulement dans son audience, le sujet tombe

Έκτοτε η δομική ποικιλότητα του *perceptum* δεν εγγράφει στο *percipiens* παρά μία ποικιλία βαθμίδων, σε τελική ανάλυση αυτήν των *sensoriums*. Δικαιωματικά υπάρχει πάντα δυνατότητα να ξεπεραστεί αυτή η ποικιλότητα, αρκεί να μπορεί το *percipiens* να κρατηθεί στο ύψος της πραγματικότητας.

Γι αυτόν τον λόγο εκείνοι που είναι επιφορτισμένοι να απαντήσουν στο ερώτημα που θέτει η ύπαρξη του τρελού, δεν κατάφεραν να μην παρεμβάλλουν ανάμεσα σε αυτήν την ύπαρξη και τους ίδιους εκείνα τα σχολικά θρανία στα οποία επ' ευκαιρίας βρήκαν το κατάλληλο τείχος για να προστατευθούν.

Τολμούμε πράγματι να βάλουμε, τρόπος του λέγειν, στο ίδιο τσουβάλι όλες τις θέσεις – αδιάφορο αν αυτές είναι μηχανιστικές ή δυναμικές όσον αφορά αυτόν τον τομέα, αδιάφορο αν η γένεση τού φαινομένου αποδίδεται στον οργανισμό ή στον ψυχισμό, ή και ακόμα αν η δομή είναι αποσύνθεσης ή σύγκρουσης – ναι, όλες τις θέσεις, όσο ιδιοφυείς κι αν μοιάζουν, εφόσον αυτές, στο όνομα του προφανούς γεγονότος, ότι δηλαδή μια ψευδαίσθηση είναι ένα *perceptum* χωρίς αντικείμενο, αυτές οι θέσεις λοιπόν θεωρούν απαραίτητο να ζητήσουν εξηγήσεις στο *percipiens* για αυτό το *perceptum*, χωρίς κανείς να αντιλαμβάνεται ότι κατά τη διαδικασία αυτή έχει υπερπηδηθεί ένας λογικός χρόνος, αυτός τού να αναρωτηθεί κανείς εάν το ίδιο το *perceptum* αφήνει ένα μονοσήμαντο νόημα στο *percipiens* που επιστρατεύεται εδώ. Παρ' όλα αυτά, αυτός ο λογικός χρόνος θα έπρεπε να εμφανίζεται ως δικαιολογημένος σε κάθε μη προκατειλημμένη εξέταση της λεκτικής ψευδαίσθησης, εφόσον αυτή, όπως θα δούμε, δε μπορεί να αναχθεί ούτε σ' ένα ιδιαίτερο *sensorium*, ούτε προπαντός σ' ένα *percipiens*, το οποίο θα της απέδιδε την ενότητά της.

Το να πιστεύει κανείς, ότι η λεκτική ψευδαίσθηση είναι ακουστική από τη φύση της είναι πραγματικά μια πλάνη, όταν μπορεί κανείς να φανταστεί την οριακή περίπτωση, όπου αυτή δε συμβαίνει να είναι σε κανένα βαθμό τέτοια (όπως π.χ. σ' έναν κωφάλαλο ή σε μια κλίμακα ψευδαισθησιακού συλλαβισμού που δεν κατατάσσεται στην αίσθηση ακοής). Θα πρέπει κανείς να προσέξει προ πάντων, ότι η πράξη της ακοής δεν είναι η ίδια, ανάλογα με το αν αυτή στοχεύει στη συνάφεια της λεκτικής αλυσίδας, δηλαδή τον υπερκαθορισμό της σε κάθε στιγμή από την εκ των υστέρων συνέχειά της, καθώς και την σε κάθε στιγμή αναστολή της αξίας της από την έλευση κάποιου νοήματος που μπορεί πάντα να παραπέμπει αλλού – ή αν αυτή η πράξη προσαρμόζεται κατά την ομιλία στις ηχητικές μετατροπές για έναν ορισμένο σκοπό ηχητικής ανάλυσης: τονικής ή φωνητικής ή ακόμη και μουσικότητας εκφοράς.

Αυτές οι εξαιρετικά σύντομες αναφορές θα έπρεπε να είναι αρκετές για να δώσουν έμφαση στη διαφορά των υποκειμενικών θέσεων σχετικά με τη θεώρηση του *perceptum* (και το βαθμό στον οποίο αυτή η διαφορά παραγνωρίζεται στην εξέταση των ασθενών και στη νοσολογία των «φωνών»).

Θα μπορούσε βεβαίως να ισχυριστεί κανείς ότι μπορεί να περιορισθεί αυτή η διαφορά σ' ένα επίπεδο αντικειμενικοποίησης μέσα στο *percipiens*.

Άδικα όμως! Διότι είναι ακριβώς σε αυτό το επίπεδο όπου η υποκειμενική σύνθεση αποδίδει στην ομιλία [*parole*] το πλήρες νόημά της, που συμβαίνει να παρουσιάζει το υποκείμενο όλα τα παράδοξα από τα οποία πάσχει μέσα σε αυτήν την ιδιόμορφη αντίληψη. Το ότι τα παράδοξα αυτά αναδύονται όταν είναι ο άλλος που προφέρει την ομιλία [*parole*], καθίσταται εμφανές από τη δυνατότητα (εκ μέρους) του υποκειμένου να υπακούσει σε αυτήν την ομιλία [*parole*] στο μέτρο που αυτή καθορίζει την ακρόασή του και την επαγρύπνησή του. Διότι από τη στιγμή που το υποκείμενο εισάγεται σε αυτήν την

sous le coup d'une suggestion à laquelle il n'échappe qu'à réduire l'autre à n'être que le porte-parole d'un discours qui n'est pas de lui ou d'une intention qu'il y tient en réserve.

Mais plus frappante encore est la relation du sujet à sa propre parole, où l'important est plutôt masqué par le fait purement acoustique qu'il ne saurait parler sans s'entendre. Qu'il ne puisse s'écouter sans se diviser n'a rien non plus de privilégié dans les comportements de la conscience. Les cliniciens ont fait un pas meilleur en découvrant l'hallucination motrice verbale par détection de mouvements phonatoires ébauchés. Mais ils n'ont pas articulé pour autant où réside le point crucial, c'est que le sensorium étant indifférent dans la production d'une chaîne signifiante :

- 1) celle-ci s'impose par elle-même au sujet dans sa dimension de voix ;
- 2) elle prend comme telle une réalité proportionnelle au temps, parfaitement observable à l'expérience, que comporte son attribution subjective ;
- 3) sa structure propre en tant que signifiant est déterminante dans cette attribution qui, dans la règle, est distributive, c'est-à-dire à plusieurs voix, donc qui pose comme telle le *percipiens*, prétendu unifiant, comme équivoque.

3. Nous illustrerons ce qui vient d'être énoncé par un phénomène détaché d'une de nos présentations cliniques de l'année 1955-56, soit l'année même du séminaire dont nous évoquons ici le travail. Disons que semblable trouvaille ne peut être que le prix d'une soumission entière, même si elle est avertie, aux positions proprement subjectives du malade, positions qu'on force trop souvent à les réduire dans le dialogue au processus morbide, renforçant alors la difficulté de les pénétrer d'une réticence provoquée non sans fondement chez le sujet.

Il s'agissait en effet d'un de ces délires à deux dont nous avons dès longtemps montré le type dans le couple mère-fille, et où le sentiment d'intrusion, développé en un délire de surveillance, n'était que le développement de la défense propre à un binaire affectif, ouvert comme tel à n'importe quelle aliénation.

C'était la fille qui, lors de notre examen, nous produisit pour preuve des injures auxquelles toutes deux étaient en butte de la part de leurs voisins, un fait concernant l'ami de la voisine qui était censée les harceler de ses assauts, après qu'elles eussent dû mettre fin avec elle à une intimité d'abord complaisamment accueillie. Cet homme, donc partie dans la situation à un titre indirect, et figure au reste assez effacée dans les allégations de la malade, avait à l'entendre, lancé à son adresse en la croisant dans le couloir de l'immeuble, le terme malsonnant de : « Truie ! »

Sur quoi nous, peu enclin à y reconnaître la rétorsion d'un « Cochon ! » trop facile à extrapoler au nom d'une projection qui ne représente jamais en pareil cas que celle du psychiatre, lui demandâmes tout uniment ce qui en elle-même avait pu se proférer l'instant d'avant. Non sans succès : car elle nous concéda d'un sourire avoir en effet murmuré à la vue de l'homme, ces mots dont à l'en croire,

ακρόαση, παραδίδεται σε μία υποβολή, από την οποία δε μπορεί να ξεφύγει παρά μόνο αν περιορίσει τον άλλο σε απλό φορέα ενός λόγου [discours] που δεν είναι δικός του ή αν τον περιορίσει σε κάποια πρόθεση που κρύβεται μέσα σε αυτόν τον λόγο.

Αλλά πιο εντυπωσιακή ακόμα είναι η σχέση του υποκειμένου με τη δική του ομιλία [parole], αφού το σπουδαιότερο καλύπτεται εξαιτίας του καθαρά ακουστικού γεγονότος ότι δε μπορεί να μιλήσει, χωρίς ν' ακούει τον εαυτό του. Το ότι δε μπορεί ν' ακούσει προσεκτικά τον ίδιο του τον εαυτό χωρίς να διχαστεί, δεν είναι επίσης κανένα εξαιρετικό γνώρισμα των τρόπων συμπεριφοράς της συνείδησης. Οι κλινικοί προχώρησαν περισσότερο, ανακαλύπτοντας τη λεκτικο-κινητική ψευδαισθηση διαμέσου της απόδειξης των φωνητικών κινήσεων της ομιλίας. Δε μπόρεσαν να αρθρώσουν παρόλα αυτά πού εντοπίζεται το αποφασιστικό σημείο: ότι δηλαδή, το *sensorium* όντας αδιάφορο κατά την παραγωγή της σημαίνουσας αλυσίδας (έχει τις ακόλουθες συνέπειες):

1^ο αυτή επιβάλλεται από μόνη της στο υποκείμενο στη διάστασή της φωνής,

2^ο αποκτά ως τέτοια μια πραγματικότητα ανάλογη του χρόνου που εμπριέχεται στο υποκειμενικό χαρακτήρα της και η οποία είναι απολύτως παρατηρήσιμη στην εμπειρία,

3^ο η ιδιαίτερη της δομή ως σημαίνουσα είναι καθοριστική γι' αυτόν τον χαρακτήρα, που είναι κατά κανόνα επιμεριστικός, δηλαδή πολυφωνικός και θέτει λοιπόν ως τέτοιος το υποτιθέμενο ενοποιούν *percipiens* ως διφορούμενο.

3. Αυτό που μόλις αναφέραμε, θα το διασαφηνίσουμε μ' ένα περιστατικό, που το αποσπάσαμε από τις κλινικές μας παρουσιάσεις των ετών 1955-56, δηλαδή από εκείνο το έτος του σεμιναρίου, στου οποίου την εργασία αναφερόμαστε εδώ. Θα λέγαμε ότι παρόμοια ευρήματα δε μπορούν να επιτευχθούν παρά με το τίμημα μίας καθολικής υποταγής, ακόμα κι αν είναι συνειδητή, στις κατεξοχήν υποκειμενικές θέσεις του ασθενούς, θέσεις που υπερβολικά συχνά τις υποχρεώνουμε να περιορισθούν σε νοσηρή διαδικασία μέσα στο διάλογο, ενισχύοντας έτσι τη δυσκολία διείσδυσης σε αυτές, εξαιτίας μίας κάποιας δικαιολογημένης επιφυλακτικότητας που δεν έχει προκληθεί δίχως λόγο στο υποκείμενο.

Επρόκειτο για ένα από εκείνα τα τυπικά παραληρήματα δυαδικής σχέσης, τα οποία έχουμε ήδη από καιρό αναπτύξει στο ζευγάρι μητέρα – κόρη. Σ' αυτό το ζευγάρι λοιπόν, το αίσθημα εισβολής που είχε εξελιχθεί σε ένα παραλήρημα επιτήρησης δεν ήταν παρά η εξέλιξη εκείνης της χαρακτηριστικής άμυνας μίας θυμικής дуάδας, εξέλιξη πρόσφορη ως τέτοια σε κάθε είδους αλλοτρίωση.

Κατά τη διάρκεια της εξέτασης, η κόρη μάς παρέθεσε ως αποδείξεις τις ύβρεις στις οποίες εξετέθησαν μάνα και κόρη εκ μέρους των γειτόνων, καθώς επίσης και ένα περιστατικό το οποίο αφορά τον φίλο της γειτόνισσας ο οποίος τις πίεζε δήθεν από τότε που σταμάτησαν να έχουν σχέσεις με τη γειτόνισσα με την οποία αρχικά υπήρχε οικειότητα που εισέπρατταν ευνοϊκά. Αυτός ο άνδρας – έμμεσα εμπλεκόμενο μέρος στα συμβάντα και ο οποίος παραμένει κατά τ' άλλα στο παρασκήνιο των ισχυρισμών της ασθενούς – όταν τη συνάντησε κάποια στιγμή στο διάδρομο του σπιτιού, σύμφωνα με την αφήγησή της, εξαπέλυσε, απευθυνόμενος σε αυτήν, τον απρεπή όρο «σκρόφα».

Επ' αυτού, όντας μη διατεθειμένοι να αναγνωρίσουμε την ανταπάντηση σε ένα «Γουρούνι!», κάτι που πολύ εύκολα θα μπορούσαμε να συνάγουμε στο όνομα μίας προβολής η οποία δεν αντιπροσωπεύει σε παρόμοιες περιπτώσεις παρά μόνο την άποψη του ψυχίατρου, της ζητήσαμε με απλότητα [να μας πει] τι λέχθηκε μέσα της την αμέσως προηγούμενη στιγμή. Δικαίως, διότι με επιτυχία μάς ομολόγησε χαμογελώντας ότι πράγματι μουρμούρισε στη θέα αυτού του άνδρα εκείνα τα λόγια τα οποία εκείνος, αν

il n'avait pas à prendre ombrage : « Je viens de chez le charcutier... »

Qui visaient-ils ? Elle était bien en peine de le dire, nous mettant en droit de l'y aider. Pour leur sens textuel, nous ne pourrions négliger le fait entre autres que la malade avait pris le congé le plus soudain de son mari et de sa belle famille et donné ainsi à un mariage réprouvé par sa mère un dénouement resté depuis sans épilogue, à partir de la conviction qu'elle avait acquise que ces paysans ne se proposaient rien de moins, pour en finir avec cette propre à rien de citadine, que de la dépecer congrûment.

Qu'importe cependant qu'il faille ou non recourir au fantasme du corps morcelé pour comprendre comment la malade, prisonnière de la relation duelle, répond à nouveau ici à une situation qui la dépasse.

À notre fin présente il suffit que la malade ait avoué que la phrase était allusive, sans qu'elle puisse pour autant montrer rien que perplexité quant à saisir sur qui des coprésents ou de l'absente portait l'allusion, car il apparaît ainsi que le je, comme sujet de la phrase en style direct, laissait en suspens, conformément à sa fonction dite de shifter en linguistique¹, la désignation du sujet parlant, aussi longtemps que l'allusion, dans son intention conjuratoire sans doute, restait elle-même oscillante. Cette incertitude prit fin, passée la pause, avec l'apposition du mot « truie », lui-même trop lourd d'invective pour suivre isochroniquement l'oscillation. C'est ainsi que le discours vint à réaliser son intention de rejet dans l'hallucination. Au lieu où l'objet indicible est rejeté dans le réel, un mot se fait entendre, pour ce que, venant à la place de ce qui n'a pas de nom, il n'a pu suivre l'intention du sujet, sans se détacher d'elle par le tiret de la réplique : opposant son antistrophe de décri au maugrément de la strophe restituée dès lors à la patiente avec l'index du je, et rejoignant dans son opacité les jaculations de l'amour, quand, à court de signifiant pour appeler l'objet de son épithalame, il y emploie le truchement de l'imaginaire le plus cru. « Je te mange... – Chou ! » « Tu te pâmes... – Rat ! »

4. Cet exemple n'est ici promu que pour saisir au vif que la fonction d'irréalisation n'est pas tout dans le symbole. Car pour que son irruption dans le réel suit indubitable, il suffit qu'il se présente, comme il est commun, sous forme de chaîne brisée².

---

¹ Roman Jakobson emprunte ce terme à Jespersen pour désigner ces mots du code qui ne prennent sens que des coordonnées (attribution, datation, lieu d'émission) du message. Référés à la classification de Pierce, ce sont des symboles-index. Les pronoms personnels en sont l'exemple éminent : leurs difficultés d'acquisition comme leurs déficits fonctionnels illustrent la problématique engendrée par ces signifiants dans le sujet. (Roman Jakobson. Shifters, verbal categories, and the russian.verb. Russian language project. Department of Slavic languages and literatures, Harvard University, 1957).

² Cf. le séminaire du 8 février 1956 où nous avons développé l'exemple de la vocalisation « normale » de : la paix du soir.

θέλουμε να την πιστέψουμε, δε θα έπρεπε να εκλάβει τόσο άσχημα: «Επιστρέφω από τον αλλαντοπώλη...»

Τι στόχευαν αυτά τα λόγια; Δυσκολευόταν ν' απαντήσει, δίνοντάς μας έτσι το δικαίωμα να τη βοηθήσουμε. Όσον αφορά το κατά λέξη νόημα τους, δε θα έπρεπε να μας διαφύγει, μεταξύ άλλων, το γεγονός ότι είχε χωρίσει με τον πιο απότομο τρόπο από τον σύζυγο της και την οικογένεια του, δίνοντας έτσι τέλος σε ένα γάμο που αποδοκίμαζε η μητέρα της και ο οποίος έμεινε έκτοτε χωρίς επίλογο. Ο χωρισμός είχε ως αφετηρία τη βαθιά πεποίθηση που είχε αποκτήσει ότι δηλαδή για να τελειώνουν με αυτήν την ανίκανη αστή, αυτοί οι χωριάτες δεν πρότειναν τίποτε περισσότερο από το να την κομματιάσουν καταλλήλως.

Εντούτοις δεν έχει σημασία – είτε ανατρέξουμε είτε όχι στη φαντασίωση του τεμαχισμένου σώματος – για να καταλάβουμε, με ποιον τρόπο η ασθενής, εγκλωβισμένη στη δυαδική σχέση, απαντά ξανά εδώ σε μια κατάσταση, που την υπερβαίνει.

Για τον παρόντα σκοπό θα αρκούσε να ομολογήσει η ασθενής ότι η πρόταση έχει νόημα υπαινιγμού. Δείχνοντας όμως μόνο αμηχανία, όταν το ζήτημα είναι ποιον από τους παρόντες ή απόντες αφορούσε ο υπαινιγμός διότι με αυτόν το τρόπο εμφανίζεται το Εγώ [Je] ως υποκείμενο της πρότασης σε ευθύ λόγο, άφηνε σε εκκρεμότητα, σύμφωνα με τη γλωσσολογική του λειτουργία του *shifter*³, τον ορισμό του ομιλούντος υποκειμένου. Όσο ο υπαινιγμός διαρκούσε – αναμφίβολα μέσα στην εξορκιστική πρόθεσή του – το υποκείμενο αμφιταλαντεύονταν. Αυτή η αβεβαιότητα έλαβε, μετά την παύση, ένα τέλος μέσω της προσθήκης της λέξης «σκρόφα», λέξη πολύ βαριά σαν λοιδορία για ν' ακολουθήσει ισόχρονα την ταλάντωση. Με αυτόν τον τρόπο ο λόγος [discours] πέτυχε να πραγματοποιήσει την πρόθεσή του απόρριψης μέσα στην ψευδαίσθηση. Εκεί που το άρρητο αντικείμενο απορρίπτεται στο πραγματικό, γίνεται αντιληπτή μια λέξη, μπαίνοντας στη θέση αυτού που δεν έχει όνομα, στη θέση εκείνου που δε μπόρεσε, ν' ακολουθήσει την πρόθεση του υποκειμένου, χωρίς ν' αποδεσμευτεί απ' αυτήν μέσω της παύλας [που εισάγει] αντιπρόταση: αντιτάσσοντας έτσι την αντιστροφή⁴ αποδοκimasίας στο ανάθεμα της στροφής η οποία αποκαθίσταται τώρα για την ασθενή με τον δείκτη του εγώ και συμπίπτοντας στην αδιαφάνειά του με τα αναφωνήματα της αγάπης, όταν αυτή, για να καλέσει το αντικείμενο του επιθαλάμιου⁵ άσματος της, ελλείπει σημαίνοντων, χρησιμοποιεί τη διαμεσολάβηση του πιο ωμού εικονοφαντασιακού: «Θα σε φάω... — Γλυκιά μου!», «Τα 'παιξες... — Σκατό!»

4. Φέρνουμε αυτό το παράδειγμα μόνο για να δείξουμε με τον πιο ζωντανό τρόπο, ότι η λειτουργία της μη-πραγματοποίησης δεν είναι το παν στο σύμβολο. Διότι για την απόδειξη του αδιαμφισβήτητου της εισβολής του στο πραγματικό αρκεί να παρουσιαστεί αυτό, όπως συνήθως συμβαίνει, με τη μορφή μίας σπασμένης

³ Ο Roman Jakobson δανείζεται αυτήν την έννοια από τον Jespersen για το χαρακτηρισμό εκείνων των λέξεων του κώδικα, οι οποίες λαμβάνουν νόημα μόνο μέσω των συντεταγμένων της ανακοίνωσης του μηνύματος (κατηγοριοποίηση, χρονολόγηση, τόπος αποστολής). Εάν αναφέρεται κανείς στην ταξινόμηση του Peirce, τότε αυτά είναι σύμβολα ευρετηρίου. Οι προσωπικές αντωνυμίες είναι εδώ το καλύτερο παράδειγμα : η δυσκολία απόκτησής τους καθώς επίσης και οι λειτουργικές τους ελλείψεις καταδεικνύουν την προβληματική που γεννιέται στο υποκείμενο μέσω αυτών των σημαίνοντων (Roman Jakobson : Shifters, verbal categories, and the russian verb, Russian language project, Departement of Slavic Languages and litteratures, Harvard University, 1957).

⁴ [Σημ. Διορθ.]: η λέξη αντιστροφή χρησιμοποιείται εδώ σε αντιπαράθεση με τη στροφή (όρος που ακολουθεί στη συνέχεια της φράσης), δηλαδή ως σύστημα, έτσι όπως συμβαίνει με το σύστημα στίχων χορικού άσματος, που έχει μετρική και ρυθμική αντιστοιχία με τη στροφή.

⁵ [Σημ. Διορθ.]: το γαμήλιο άσμα.

On y touche aussi cet effet qu'a tout signifiant une fois perçu de susciter dans le *perciens* un assentiment fait du réveil de la duplicité cachée du second par l'ambiguïté manifeste du premier.

Bien entendu tout ceci peut être tenu pour effets de mirage dans la perspective classique du sujet unifiant.

Il est seulement frappant que cette perspective, réduite à elle-même, n'offre sur l'hallucination par exemple, que des vues d'une telle pauvreté que le travail d'un fou, sans doute aussi remarquable que s'avère être le Président Schreber en ses « Mémoires d'un névropathe »⁶, puisse, après avoir reçu le meilleur accueil, dès avant Freud, des psychiatres, être tenu même après lui, pour un recueil à proposer pour s'introduire dans la phénoménologie de la psychose, et pas seulement au débutant⁷.

Il nous a, à nous-même, fourni la base d'une analyse de structure, quand, dans notre séminaire de l'année 1955-1956 sur les structures freudiennes dans les psychoses, nous en avons, suivant le conseil de Freud, repris l'examen.

La relation entre le signifiant et le sujet, que cette analyse découvre, se rencontre, on le voit en cet exorde, dès l'aspect des phénomènes, si, revenant de l'expérience de Freud, on sait le point où elle conduit.

Mais ce départ du phénomène, convenablement poursuivi, retrouverait ce point, comme ce fut le cas pour nous quand une première étude de la paranoïa nous mena il y a trente ans au seuil de la psychanalyse⁸.

Nulle part en effet la conception fallacieuse d'un processus psychique au sens de Jaspers, dont le symptôme ne serait que l'indice, n'est plus hors de propos que dans l'abord de la psychose, parce que nulle part le symptôme, si on sait le lire, n'est plus clairement articulé dans la structure elle-même.

Ce qui nous imposera de définir ce processus par les déterminants les plus radicaux de la relation de l'homme au signifiant.

5. Mais il n'est pas besoin d'en être là pour s'intéresser à la variété sous laquelle se présentent les hallucinations verbales dans les *Mémoires* de Schreber, ni pour y reconnaître des différences tout autres que celles où on les classe « classiquement », selon leur mode d'implication

---

⁶ *Denkwürdigkeiten eines Nervenkranken*, von Dr. Jur. Daniel-Paul Schreber, Senätspräsident beim kgl. Oberlandesgericht Dresden a-D.– Oswald Mutze in Leipzig, 1903, dont nous avons préparé la traduction française à l'usage de notre groupe.

⁷ C'est notamment l'opinion qu'exprime l'auteur de la traduction anglaise de ces Mémoires, parue l'année de notre séminaire (cf. *Memoirs of my nervous illness*, Translated by Ida Macalpine and Richard Hunter (W. M. Dawson and sons, London), dans son introduction, p. 25. Elle rend compte au même lieu de la fortune du livre, pp. 6-10.

⁸ C'est notre thèse de doctorat en médecine intitulée : *De la psychose paranoïaque dans ses rapports avec la personnalité*, que notre maître Heuyer, écrivant à notre personne, jugea fort pertinemment en ces termes : Une hirondelle ne fait pas le printemps, y ajoutant à propos de notre bibliographie : Si vous avez lu tout cela, je vous plains. J'en avais tout lu, en effet.

αλυσίδας⁹.

536 Εδώ επίσης, αγγίζει κανείς εκείνη την επίπτωση, την οποία έχει κάθε σημαίνον από τη στιγμή που γίνεται αντιληπτό: να ανακινεί, δηλαδή, στο *percipiens* μια συγκατάθεση, η οποία πηγάζει από την αφύπνιση της κρυφής διπλότητας του δεύτερου σημαίνοντος μέσα από την ολοφάνερη αμφισημία του πρώτου.

Βέβαια όλα αυτά μπορούν να θεωρηθούν σαν συνέπειες οπτικής απάτης στην κλασική προοπτική του ενοποιητικού υποκειμένου.

Προξενεί εντούτοις εντύπωση ότι αν περιοριστούμε σε αυτήν την προοπτική τότε αυτή για παράδειγμα δεν προσφέρει στην ψευδαισθηση παρά μία τόσο ανεπαρκή θεώρηση ώστε η εργασία ενός παράφρονα, αναμφίβολα αξιοσημείωτου όπως υπήρξε ο πρόεδρος Σρέμπερ στα «Απομνημονεύματα ενός νευροπαθή»¹⁰, έχοντας την πλέον θερμή υποδοχή από διάφορους ψυχιάτρους ήδη πριν από τον Φρόυντ, να συνεχίζει να θεωρείται και μετά από αυτόν ως ένα έργο εισαγωγής στη φαινομενολογία της ψύχωσης – και μάλιστα όχι μόνο για αρχάριους¹¹.

Πρόσφερε μάλιστα σε εμάς τους ίδιους τη βάση για μια δομική ανάλυση, όταν στο σεμινάριό μας του έτους 1955-56 για τις φροϋδικές δομές στις ψυχώσεις και ακολουθώντας τις υποδείξεις του Φρόυντ, την υποβάλλαμε σε μια εκ νέου εξέταση.

Η σχέση μεταξύ σημαίνοντος και υποκειμένου, που αναδύεται από αυτήν την ανάλυση, συναντάται, το βλέπουμε σε αυτό το προσίμιο, ήδη από την πλευρά των φαινομένων αν, ξαναζωντανεύοντας την εμπειρία του Φρόυντ, ξέρει κανείς το σημείο στο οποίο αυτή οδηγεί.

Αλλά με αφετηρία αυτό το φαινόμενο και ακολουθώντας το καταλλήλως θα ξανασυναντούσαμε αυτό το σημείο, κάτι που συνέβη στην περίπτωση μας όταν μια πρώτη μελέτη της παράνοιας μάς οδήγησε πριν από τριάντα χρόνια στα πρόθυρα της ψυχανάλυσης¹².

537 Πραγματικά, πουθενά αλλού η απατηλή αντίληψη μιας ψυχικής διαδικασίας με την έννοια του Γιάσπερς [Jaspers], για τον οποίο το σύμπτωμα δε θα ήταν παρά μόνο ένδειξη, δεν είναι τόσο άτοπη όσο στην ψύχωση, αφού πουθενά αλλού το σύμπτωμα, εάν ξέρει κανείς να το διαβάσει, δεν είναι με τόση σαφήνεια αρθρωμένο μέσα στην ίδια τη δομή.

Κάτι που μας επιβάλλει να ορίσουμε αυτήν τη διαδικασία μέσα από τους ριζοσπαστικότερους προκαθορισμούς της σχέσης του ανθρώπου με το σημαίνον.

5. Δε χρειάζεται όμως να βρίσκεται κανείς σε αυτό το σημείο για να ενδιαφερθεί για την πολλαπλότητα με την οποία εμφανίζονται οι γλωσσικές ψευδαισθήσεις στα «Απομνημονεύματα» του Σρέμπερ, ή ακόμα για να αναγνωρίσει εκεί διαφορές εντελώς άλλες από αυτές που ταξινομεί κανείς «κλασικά» κατά τους τρόπους εμπλοκής τους

⁹ Βλέπε το σεμινάριο της 8^{ης} Φεβρουαρίου 1956, όπου αναπτύξαμε το παράδειγμα των «κανονικών» λαρυγγισμών του «*Paix du soir*».

¹⁰ *Denkwürdigkeiten eines Nervenkranken*, του Dr. jur. Daniel Paul Schreber, προέδρου της γερουσίας στο Βασιλικό Ανώτατο Δικαστήριο στην Δρέσδη ε. α., Oswald Mutze, Λειψία 1903, του οποίου την μετάφραση στα γαλλικά προετοιμάσαμε για χρήση της ομάδας μας.

¹¹ Αυτή είναι κυρίως η γνώμη την οποία εκφράζει στην εισαγωγή του ο μεταφραστής της αγγλικής μετάφρασης των *Denkwürdigkeiten* η οποία εκδόθηκε τη χρονιά του σεμιναρίου μας, σελ.25 (βλέπε *Memoirs of my nervous illness*, translated by Ida Macalpine and Richard Hunter, W. M. Dawson and sons, London). Η εισαγωγή αναφέρεται επίσης στην αφήγηση που είχε το βιβλίο, σελ. 6-10.

¹² Βλέπε την ιατρική μας διατριβή: *De la psychose paranoïaque dans ses rapports avec la personnalité*, την οποία ο επιβλέπων καθηγητής μας (διδακτορικού) Heuyer σ' ένα γράμμα του προς εμάς έκρινε εύστοχα με τα εξής λόγια: Ένας κούκος δε φέρνει την άνοιξη, προσθέτοντας σχετικά με τη βιβλιογραφία μας: «Εάν τα διαβάσατε όλα αυτά, σας λυπάμαι». Τα είχα διαβάσει πραγματικά όλα.

dans le *percipiens* (le degré de sa « croyance ») ou dans la réalité d'icelui (« l'auditivation ») : à savoir bien plutôt les différences qui tiennent à leur structure de parole, en tant que cette structure est déjà dans le *perceptum*.

À considérer le seul texte des hallucinations, une distinction s'y établit aussitôt pour le linguiste entre phénomènes de code et phénomènes de message.

Aux phénomènes de code appartiennent dans cette approche les voix qui font usage de la *Grundsprache*, que nous traduisons par langue-de-fond, et que Schreber décrit (S. 13-I¹³), comme « un Allemand quelque peu archaïque, mais toujours rigoureux qui se signale tout spécialement par sa grande richesse en euphémismes ». Ailleurs (S. 167-XII) il se reporte avec regret « à sa forme authentique pour ses traits de noble distinction et de simplicité ».

Cette partie des phénomènes est spécifiée en des locutions néologiques par leur forme (mots composés nouveaux, mais composition ici conforme aux règles de la langue du patient) et par leur emploi. Les hallucinations informent le sujet des formes et des emplois qui constituent le néocode : le sujet leur doit, par exemple, au premier chef, la dénomination de *Grundsprache* pour le désigner.

Il s'agit de quelque chose d'assez voisin de ces messages que les linguistes appellent autonymes pour autant que c'est le signifiant même (et non ce qu'il signifie) qui fait l'objet de la communication. Mais cette relation, singulière mais normale, du message à lui-même, se redouble ici de ce que ces messages sont tenus pour supportés par des êtres dont ils énoncent eux-mêmes les relations dans des modes qui s'avèrent être très analogues aux connexions du signifiant. Le terme de *Nervenanhang* que nous traduisons par : annexion-de-nerfs, et qui aussi provient de ces messages, illustre cette remarque pour autant que passion et action entre ces êtres se réduisent à ces nerfs annexés ou désannexés, mais aussi que ceux-ci, tout autant que les rayons divins (*Gottesstrahlen*) auxquels ils sont homogènes, ne sont rien d'autre que l'entification des paroles qu'ils supportent (S. 130-X : ce que les voix formulent : « N'oubliez pas que la nature des rayons est qu'ils doivent parler »).

Relation ici du système à sa propre constitution de signifiant qui serait à verser au dossier de la question du métalangage, et qui va à notre avis démontrer l'impropriété de cette notion si elle visait à définir des éléments différenciés dans le langage.

Remarquons d'autre part que nous nous trouvons ici en présence de ces phénomènes que l'on a appelés à tort intuitifs, pour ce que l'effet de signification y anticipe sur le développement de celle-ci. Il s'agit en fait d'un effet du signifiant, pour autant que son degré de certitude (degré deuxième : signification de signification) prend un poids proportionnel au vide énigmatique qui se présente d'abord à la place de la signification elle-même.

---

¹³ Les parenthèses comprenant la lettre S suivie de chiffres (respectivement arabe et romain) seront employées dans ce texte pour renvoyer à la page et au chapitre correspondants des *Denkwürdigkeiten* dans l'édition originale, pagination très heureusement reportée dans les marges de la traduction anglaise.

στο *percipiens* (ο βαθμός της «πεποιθήσής» του) ή στην πραγματικότητα του ιδίου («η ακουστικότητα»): διαφορές δηλαδή, οι οποίες οφείλονται στη δομή ομιλίας τους [*parole*], στο μέτρο που αυτή η δομή βρίσκεται ήδη στο *perceptum*.

Αρκεί να παρατηρήσει κανείς το κείμενο των ψευδαισθήσεων, και τότε διαφαίνεται αμέσως για τον γλωσσολόγο μια διαφορά ανάμεσα σε φαινόμενα του κώδικα και φαινόμενα του μηνύματος.

Στα φαινόμενα του κώδικα ανήκουν, σύμφωνα με αυτήν την προσέγγιση, οι φωνές οι οποίες χρησιμοποιούν την *Grundsprache*¹⁴, την οποία μεταφράζουμε ως θεμελιακή γλώσσα και την οποία ο ίδιος ο Σρέμπερ περιγράφει (S. 13-I)¹⁵ ως «κάπως αρχαϊκά, αλλά πάντως γερά γερμανικά, τα οποία διακρίνονται κυρίως για τον μεγάλο πλούτο τους σε ευφημισμούς». Αλλού (S. σελ. 167-XII) αναφέρεται με λύπη στην «αυθεντική μορφή της γερμανικής, χαρακτηριστικά της οποίας είναι η αριστοκρατικότητα και η απλότητα».

Αυτό το μέρος των φαινομένων είναι μοιρασμένο σε νεολογισμούς ως προς τη μορφή (νέες σύνθετες λέξεις, οι οποίες όμως ακολουθούν τους κανόνες της γλώσσας του ασθενή) και ως προς τη χρήση. Οι ψευδαισθήσεις πληροφορούν το υποκείμενο για τις μορφές και τις χρήσεις, που συγκροτούν τον νεοκώδικα: έτσι π.χ. το υποκείμενο τούς οφείλει κατά κύριο λόγο την ονομασία *Grundsprache* με την οποία τον υποδεικνύει.

Πρόκειται εδώ για κάτι, που πλησιάζει αρκετά σ' εκείνα τα μηνύματα, τα οποία οι γλωσσολόγοι ονομάζουν *αυτόνυμα*, καθώς αντικείμενο της επικοινωνίας είναι το ίδιο το σημαίνον (και όχι αυτό το οποίο σημαίνει). Όμως αυτή η ιδιάζουσα, αλλά κανονική σχέση του μηνύματος με τον εαυτό του διπλασιάζεται εδώ μέσω της υπόθεσης ότι τα μηνύματα αυτά φέρονται από οντότητες, τις σχέσεις των οποίων εκφέρουν τα ίδια, με τρόπους που αποδεικνύονται να μοιάζουν πολύ με τις συνδέσεις του σημαίνοντος. Ο όρος *Nervenanhang* τον οποίο μεταφράζουμε ως προσάρτηση-των-νεύρων, και ο οποίος προέρχεται επίσης από τα μηνύματα αυτά, απεικονίζει αυτήν την παρατήρηση καθώς πάσχειν και πράττειν μεταξύ αυτών των οντοτήτων έχουν αναχθεί σ' αυτά τα προσαρτημένα ή αποπροσαρτημένα νεύρα, αλλά και καθόσον αυτά, έτσι όπως και οι «θεϊκές ακτίνες» (*Gottesstrahlen*), με τις οποίες είναι ομοιογενή, δεν απεικονίζουν τίποτε άλλο από την απόδοση οντότητας [*entification*] στα λόγια [*paroles*] που οι ίδιες φέρουν. (Σύγκρινε S. σελ. 130-X, αυτό που προφέρουν οι φωνές: «Μην ξεχνάτε, ότι οι ακτίνες από τη φύση τους οφείλουν να μιλούν»).

Σχέση, εν προκειμένω, του συστήματος με την ίδια του τη συγκρότηση ως σημαίνον την οποία θα έπρεπε να εντάξει κανείς στο ζήτημα της μεταγλώσσας και η οποία τείνει να αποδείξει κατά τη γνώμη μας την ακαταλληλότητα αυτής της έννοιας αν θεωρηθεί ότι αυτή στοχεύει να ορίζει διαφοροποιημένα στοιχεία μέσα στη γλώσσα.

Ας σημειώσουμε εξάλλου, ότι βρισκόμαστε μπροστά σε αυτά τα φαινόμενα, τα οποία λανθασμένα ονομάστηκαν διαισθητικά, επειδή η επενέργεια της σημασίας προηγείται της ανάπτυξής της. Πρόκειται στην πραγματικότητα για μία επίπτωση του σημαίνοντος, εφόσον ο βαθμός της βεβαιότητάς του (δεύτερος βαθμός: σημασία της σημασίας) αποκτά βαρύτητα ανάλογη του αινιγματικού κενού που παρουσιάζεται αρχικά στη θέση της ίδιας της σημασίας.

¹⁴ [Σημ. Μετ.]: Στο κείμενο των *Ecrits* στα γερμανικά.

¹⁵ [Σημ. Μετ.]: Οι αραβικοί και λατινικοί αριθμοί σε παρενθέσεις παραπέμπουν στις αντίστοιχες σελίδες και αντίστοιχα κεφάλαια των *Denkwürdigkeiten* (Απομνημονεύματα) της πρωτότυπης έκδοσης. Η αρίθμηση αυτή αποδόθηκε ευτυχώς στο περιθώριο της αγγλικής μετάφρασης (και στη γερμανική επανέκδοση). Ο Λακάν με το γράμμα «S.» παραπέμπει στο βιβλίο του Schreber.

L'amusant dans ce cas est que c'est à mesure même que pour le sujet cette haute tension du signifiant vient à tomber, c'est-à-dire que les hallucinations se réduisent à des ritournelles, à des serinages, dont le vide est imputé à des êtres sans intelligence ni personnalité, voire franchement effacés du registre de l'être, que c'est dans cette mesure même, disons-nous, que les voix font état de la *Seelenauffassung*, de la conception-des-âmes (selon la langue fondamentale), laquelle conception se manifeste en un catalogue des types de pensées qui n'est pas indigne d'un livre de psychologie classique. Catalogue lié dans les voix à une intention pédantesque, ce qui n'empêche pas le sujet d'y apporter les commentaires les plus pertinents. Notons que dans ces commentaires la source des termes est toujours soigneusement distinguée, par exemple que si le sujet emploie le mot *Instanz* (S. note de 30-II-Conf. notes de 11 et 21-I), il souligne en note : ce mot-là est de moi.

C'est ainsi que ne lui échappe pas l'importance primordiale des pensées-de-mémoire (*Erinnerungsgedanken*) dans l'économie psychique, et qu'il en indique aussitôt la preuve dans l'usage poétique et musical de la reprise modulatoire.

Notre patient qui qualifie impayablement cette « conception des âmes » comme « la représentation quelque peu idéalisée que les âmes se sont formées de la vie et de la pensée humaine » (S. 164-XII), croit en avoir « gagné des aperçus sur l'essence du procès de la pensée et du sentiment chez l'homme que bien des psychologues pourraient lui envier » (S. 167-XII).

Nous le lui accordons d'autant plus volontiers qu'à leur différence, ces connaissances dont il apprécie si humoristiquement la portée, il ne se figure pas les tenir de la nature des choses, et que, s'il croit devoir en tirer parti, c'est, nous venons de l'indiquer, à partir d'une analyse sémantique¹⁶ !

Mais pour reprendre notre fil, venons-en aux phénomènes que nous opposerons aux précédents comme phénomènes de message.

Il s'agit des messages interrompus, dont se soutient une relation entre le sujet et son interlocuteur divin à laquelle ils donnent la forme d'un challenge ou d'une épreuve d'endurance.

La voix du partenaire limite en effet les messages dont il s'agit, à un commencement de phrase dont le complément de sens ne présente pas au reste de difficulté pour le sujet, sauf par son côté harcelant, offensant, le plus souvent d'une ineptie de nature à le décourager. La vaillance dont il témoigne à ne pas faillir dans sa réplique, voire à déjouer les pièges où on l'induit, n'est pas le moins important pour notre analyse du phénomène.

Mais nous nous arrêterons ici encore au texte même de ce qu'on pourrait appeler la provocation (ou mieux la protase) hallucinatoire.

D'une telle structure, le sujet nous donne les exemples suivants (S. 217-XVI) : 1) *Nun will ich mich* (maintenant, je vais me...) ; 2) *Sie sollen nämlich...* (Vous devez quant à vous...) ; 3) *Das will ich mir...* (Je vais y bien...), pour nous en tenir à ceux-ci,

---

¹⁶ Notons que notre hommage ici ne fait que prolonger celui de Freud, qui ne répugne pas à reconnaître dans le délire lui-même de Schreber une anticipation de la théorie de la Libido (G. W., VIII, p. 315).

Το αστείο εδώ είναι, ότι για το υποκείμενο στο μέτρο που καταρρέει αυτή η υψηλή τάση του σημαίνοντος, δηλαδή που οι ψευδαισθήσεις συρρικνώνονται σ' ένα μονότονο τραγούδι, σ' έναν επαναλαμβανόμενο ήχο, το κενό του οποίου αποδίδεται σε όντα χωρίς νοημοσύνη και προσωπικότητα, όντα, τα οποία σβήστηκαν επί τούτου από τα κατάστιχα του είναι, ότι στο μέτρο αυτό θα λέγαμε λοιπόν πως οι φωνές δίνουν έμφαση στην *Seelenauffassung*, στην «αντίληψη των ψυχών» (όπως ονομάζεται στη θεμελιώδη γλώσσα), αντίληψη η οποία εκδηλώνεται σ' ένα κατάλογο από σκέψεις, αντάξιο ενός συγγράμματος της κλασικής ψυχολογίας. Κατάλογος που συνδέεται μέσα στις φωνές με μία στομφώδη πρόθεση, κάτι που δεν εμποδίζει το υποκείμενο να διατυπώσει τα πιο εύστοχα σχόλια. Ας σημειώσουμε, ότι στα σχόλια αυτά η πηγή των όρων διακρίνεται πάντα με επιμέλεια, έτσι ώστε, όταν για παράδειγμα, το υποκείμενο χρησιμοποιεί τη λέξη *Instanz* (βλέπε S. σημείωση της 29-II-Conf. σημειώσεις των 11 μέχρι 21-I), να τονίζει σε υποσημείωση: αυτή η λέξη είναι δική μου.

Έτσι δεν του διαφεύγει η πρωταρχική σημασία στην ψυχική οικονομία των «σκέψεων ανάμνησης» (*Erinnerungsgedanken*) και για την οποία μας παρέχει άμεσα μίαν απόδειξη στην ποιητική και μουσική χρήση της επαναλαμβανόμενης ψαλμωδίας.

Ο ασθενής μας, ο οποίος περιγράφει ανεκτίμητα αυτήν την «αντίληψη των ψυχών» ως «κάπως εξιδανικευμένη αναπαράσταση της ανθρώπινης ζωής και σκέψης, την οποία διαμόρφωσαν οι ψυχές» (S. 164-XII), πιστεύει ότι συγχρόνως «σχημάτισε ιδέα για την ουσία των λειτουργιών της σκέψης και του αισθήματος στον άνθρωπο, που πολλοί ψυχολόγοι σίγουρα θα ζήλευαν» (S. 167-XII).

Του το αναγνωρίζουμε αυτό και μάλιστα μάλλον πρόθυμα, αφού σε αντίθεση με αυτούς [τους ψυχολόγους], δεν φαντάζεται ότι αποκτά αυτές τις γνώσεις, την εμβέλεια των οποίων εκτιμά με τόσο χιούμορ, από τη φύση των πραγμάτων, και αν ακόμη πιστεύει ότι οφείλει να επωφεληθεί από αυτές, αυτό συμβαίνει, το έχουμε ήδη υποδείξει, με αφετηρία μία σημασιολογική ανάλυση¹⁷!

Αλλά για να συνεχίσουμε τον ειρμό μας ας επανέλθουμε λοιπόν σ' εκείνα τα φαινόμενα, τα οποία θέλουμε να αντιπαραβάλουμε ως φαινόμενα μηνύματος στα μέχρι τώρα πραγματευόμενα.

Πρόκειται για μηνύματα που έχουν διακοπεί, μέσω των οποίων υποστηρίζεται μια σχέση ανάμεσα στο υποκείμενο και τον θεϊκό συνομιλητή του, μια σχέση στην οποία δίνουν τη μορφή μιας *challenge* (πρόκλησης) ή μιας δοκιμασίας αντοχής.

Η φωνή του συντρόφου περιορίζει πράγματι τα μηνύματα για τα οποία πρόκειται σε μία πρόταση που αρχίζει, το νόημα της οποίας μπορεί κατά τ' άλλα να συμπληρωθεί από το υποκείμενο χωρίς δυσκολία εκτός από τη βασανιστική, προσβλητική πλευρά της, συχνότατα βλακώδους φύσης για να τον αποθαρρύνει. Η γενναιότητα, την οποία επιδεικνύει για να μην αστοχήσει στις απαντήσεις του και μάλιστα για να αποφύγει τις παγίδες που του στήνουν, δεν είναι σίγουρα και το πιο ασήμαντο στοιχείο για την ανάλυσή που κάνουμε στο φαινόμενο

Θα σταθούμε όμως και πάλι στο ίδιο το κείμενο αυτού που θα μπορούσε να αποκαλέσει κανείς ψευδαισθητική πρόκληση (η καλύτερα: ψευδαισθητικό προοίμιο). Το υποκείμενο μας προσκομίζει τα ακόλουθα παραδείγματα μίας τέτοιας δομής (S. 217-XVI): 1) Nun will ich mich... (Και τώρα θέλω να...), 2) Sie sollen nämlich... (Οφείλετε, σε ότι σας αφορά...), 3) Das will ich mir... (Θα το ήθελα...), για να μείνουμε σ' αυτά,

¹⁷ Ας σημειώσουμε ότι ο φόρος τιμής μας εδώ δεν αποτελεί παρά προέκταση του φόρου τιμής του Φρόυντ, ο οποίος δεν αποστρέφεται να αναγνωρίσει ότι το παραλήρημα του Σρέμπερ προαναγγέλει τη θεωρία της λίμπιντο (G.W., VII, σελ. 315).

– auxquels il doit répliquer par leur supplément significatif, pour lui non douteux, à savoir :

Me rendre au fait que je suis idiot ; 2) Quant à vous, être exposé (mot de la langue fondamentale) comme négateur de Dieu et adonné à un libertinage voluptueux, sans parler du reste ; 3) Bien songer.

On peut remarquer que la phrase s'interrompt au point où se termine le groupe des mots qu'on pourrait appeler termes-index, soit ceux que leur fonction dans le signifiant désigne, selon le terme employé plus haut, comme shifters, soit précisément les termes qui, dans le code, indiquent la position du sujet à partir du message lui-même.

Après quoi la partie proprement lexicale de la phrase, autrement dit celle qui comprend les mots que le code définit par leur emploi, qu'il s'agisse du code commun ou du code délirant, reste élidée.

N'est-on pas frappé par la prédominance de la fonction du signifiant dans ces deux ordres de phénomènes, voire incité à rechercher ce qu'il y a au fond de l'association qu'ils constituent : d'un code constitué de messages sur le code, et d'un message réduit à ce qui dans le code indique le message.

Tout ceci nécessiterait d'être reporté avec le plus grand soin sur un graphe¹⁸, où nous avons tenté cette année même de représenter les connexions internes au signifiant en tant qu'elles structurent le sujet.

Car il y a là une topologie qui est tout à fait distincte de celle que pourrait faire imaginer l'exigence d'un parallélisme immédiat de la forme des phénomènes avec leurs voies de conduction dans le névraxe.

Mais cette topologie, qui est dans la ligne inaugurée par Freud, quand il s'engagea, après avoir ouvert avec les rêves le champ de l'inconscient, à en décrire la dynamique, sans se sentir lié à aucun souci de localisation corticale, est justement ce qui peut préparer le mieux les questions, dont on interrogera la surface du cortex.

Car ce n'est qu'après l'analyse linguistique du phénomène de langage que l'on peut établir légitimement la relation qu'il constitue dans le sujet, et du même coup délimiter l'ordre des « machines » (au sens purement associatif qu'a ce terme dans la théorie mathématique des réseaux) qui peuvent réaliser ce phénomène.

Il n'est pas moins remarquable que ce soit l'expérience freudienne qui ait induit l'auteur de ces lignes dans la direction ici présentée. Venons-en donc à ce qu'apporte cette expérience dans notre question.

---

¹⁸ Il se trouve dans le compte rendu que M. J.-B. Lefèvre-Pontalis veut bien assurer de notre séminaire dans le *Bulletin de psychologie*, V. ce Bulletin, XI, 4-5, 1° janvier 58, p. 293.

540

στα οποία πρέπει ν' απαντήσει κάθε φορά με την συμπλήρωση τής αναμφίβολα σωστής γι' αυτόν, σημασίας, δηλαδή :

- 1) αντιληφθώ πράγματι, ότι είμαι βλάκας.
- 2) σε ό,τι σας αφορά να εκτίθεστε ως αρνησίθεος (έκφραση της θεμελιώδους γλώσσας) και να παραδίδετε σε ηδονιστικές απολαύσεις, δίχως να μιλήσουμε για τα υπόλοιπα.
- 3) να σκέφτομαι ορθά.

Μπορεί να διαπιστώσει κανείς, ότι η πρόταση διακόπτεται σ' εκείνο το σημείο, όπου τελειώνει η ομάδα των λέξεων, τις οποίες θα μπορούσε να ονομάσει κανείς όρους ευρετηρίου, δηλαδή όρους, οι οποίοι στη λειτουργία τους μέσα στο σημαίνον ορίζονται – σύμφωνα με τον όρο που χρησιμοποιήσαμε πιο πάνω – ως *shifters*, δηλαδή ακριβώς εκείνοι οι όροι λοιπόν οι οποίοι μέσα στον κώδικα υποδεικνύουν τη θέση του υποκειμένου μέσα από το ίδιο το μήνυμα.

Συνεπώς αποκόπτεται το κυρίως λεξικολογικό τμήμα της πρότασης, ή για να το πούμε αλλιώς, το τμήμα που περιλαμβάνει τις λέξεις, τις οποίες ο κώδικας ορίζει μέσα από τη χρήση τους, είτε πρόκειται για τον κοινό κώδικα, είτε για τον παραληρηματικό.

Εκπλήσσεται κανείς από την κυριαρχία της λειτουργίας του σημαίνοντος σε αυτές τις δύο τάξεις των φαινομένων, και μάλιστα ωθείται να ερευνήσει αυτό που βρίσκεται στη βάση του συνδυασμού που αυτά συγκροτούν: έναν κώδικα που συγκροτείται από μηνύματα πάνω στον κώδικα και ένα μήνυμα που περιορίζεται σε αυτό που σκιαγραφείται σαν μήνυμα μέσα στον κώδικα.

Όλα αυτά θα έπρεπε να τα μεταφέρει κανείς με τη μεγαλύτερη επιμέλεια σε ένα γράφημα¹⁹, με τη βοήθεια του οποίου επιχειρήσαμε ν' αποδώσουμε εφέτος τις εσωτερικές ως προς το σημαίνον διασυνδέσεις, στο μέτρο που αυτές δομούν το υποκείμενο.

Διότι πρόκειται για μια τοπολογία, η οποία είναι τελείως διακριτή από αυτήν που η απαίτηση ενός άμεσου παραλληλισμού της μορφής των φαινομένων μαζί με τις περιαγωγές διαδρομές τους στο κεντρικό νευρικό σύστημα, θα μας επέτρεπε να φανταστούμε.

Όμως αυτή η τοπολογία που είναι σύμφωνη με το πνεύμα αυτού που εγκαινίασε ο Φρόντ – όταν αυτός, αφότου άνοιξε με τα όνειρα το πεδίο του ασυνειδήτου, άρχισε να περιγράφει τη δυναμική του [ασυνειδήτου], χωρίς να αισθανθεί δεσμευμένος από οποιαδήποτε είδους μέριμνα για τον εντοπισμό του στον εγκεφαλικό φλοιό – είναι ακριβώς αυτό που μπορεί να προετοιμάσει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τα ερωτήματα, με τα οποία θα προσεγγίσει κανείς την επιφάνεια του φλοιού.

541

Διότι μόνο μετά από μία γλωσσολογική ανάλυση του φαινομένου της γλώσσας μπορεί κανείς να καθορίσει νόμιμα τη σχέση που συγκροτεί μέσα στο υποκείμενο και συγχρόνως να ορίσει την τάξη των «μηχανών» (με το καθαρά συνειρμικό νόημα που έχει αυτή η έννοια στην μαθηματική θεωρία των δικτύων), οι οποίες μπορούν να πραγματοποιήσουν αυτό το φαινόμενο.

Αξίζει να σημειωθεί εξίσου ότι είναι η φροϋδική εμπειρία που παρότρυνε τον συγγραφέα αυτών των γραμμών προς την κατεύθυνση που παρουσιάζεται εδώ.

Ας επανέλθουμε τώρα σε αυτό που η αυτή εμπειρία συνεισφέρει στο ερώτημά μας.

¹⁹ Βλ. σελίδα 808 των *Γραπτών*.

II. APRÈS FREUD.

1. Que Freud ici nous a-t-il apporté ? Nous sommes entrés en matière en affirmant que pour le problème de la psychose, cet apport avait abouti à une retombée.

Elle est immédiatement sensible dans le simplisme des ressorts qu'on invoque en des conceptions qui se ramènent toutes à ce schéma fondamental : comment faire passer l'intérieur dans l'extérieur ? Le sujet en effet a beau englober ici un Ça opaque, c'est tout de même en tant que moi, c'est à dire, de façon tout à fait exprimée dans l'orientation psychanalytique présente, en tant que ce même *perciens* increvable, qu'il est invoqué dans la motivation de la psychose. Ce *perciens* a tout pouvoir sur son corrélatif non moins inchangé : la réalité, et le modèle de ce pouvoir est pris dans une donnée accessible à l'expérience commune, celle de la projection affective.

Car les théories présentes se recommandent pour le mode absolument incritiqué, sous lequel ce mécanisme de la projection y est mis en usage. Tout y objecte et rien n'y fait pourtant, et moins que tout l'évidence clinique qu'il n'y a rien de commun entre la projection affective et ses prétendus effets délirants, entre la jalousie de l'infidèle et celle de l'alcoolique par exemple.

Que Freud, dans son essai d'interprétation du cas du président Schreber, qu'on lit mal à le réduire aux rabâchages qui ont suivi, emploie la forme d'une déduction grammaticale pour y présenter l'aiguillage de la relation à l'autre dans la psychose : soit les différents moyens de nier la proposition : Je l'aime, dont il s'ensuit, que ce jugement négatif se structure en deux temps : le premier, le renversement de la valeur du verbe : Je le hais, ou d'inversion du genre de l'agent ou de l'objet : ce n'est pas moi, ou bien ce n'est pas lui, c'est elle (ou inversement), – le deuxième d'interversion des sujets : Il me hait, c'est elle qu'il aime, c'est elle qui m'aime, – les problèmes logiques formellement impliqués dans cette déduction ne retiennent personne.

Bien plus, que Freud dans ce texte écarte expressément le mécanisme de la projection comme insuffisant à rendre compte du problème, pour entrer à ce moment dans un très long, détaillé et subtil développement sur le refoulement, offrant pourtant des pierres d'attente à notre problème, disons seulement que celles-ci continuent à se profiler inviolées au-dessus de la poussière remuée du chantier psychanalytique.

2. Freud a depuis apporté « l'introduction au narcissisme ». On s'en est servi au même usage, à un pompage, aspirant et refoulant au gré des temps du théorème, de la libido par le *perciens*, lequel est ainsi apte à gonfler et à dégonfler une réalité baudruche.

Freud donnait la première théorie du mode selon lequel le moi se constitue d'après l'autre dans la nouvelle économie subjective, déterminée par l'inconscient : on y répondait en acclamant dans ce moi la retrouvaille du bon vieux *perciens* à toute épreuve et de la fonction de synthèse.

II. ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΦΡΟΥΝΤ

1. Ως προς αυτό, τι μας έχει προσκομίσει ο Φρόνυτ; Εισήλθαμε στο θέμα με τον ισχυρισμό, ότι η συνεισφορά αυτή για το πρόβλημα της ψύχωσης κατέληξε σε μία μετάπτωση.

Αυτή γίνεται άμεσα αισθητή στην απλοϊκότητα των κινήτρων, τα οποία επικαλούμαστε σε αντιλήψεις που όλες ανάγονται σ' αυτό το βασικό σχήμα: πώς περνά κανείς το εσωτερικό στο εξωτερικό; Παρ' όλο που το υποκείμενο εμπερικλείει ένα τόσο αδιαφανές Αυτό [Ça], είναι εντούτοις σαν Εγώ [Moi], δηλαδή με τρόπο που εκφράζεται απόλυτα στον παρόντα ψυχαναλυτικό προσανατολισμό, σαν αυτό το ίδιο το ακατάβλητο *percipiens* που το επικαλούμαστε όταν αναφερόμαστε στα κίνητρα της ψύχωσης. Αυτό το *percipiens* έχει κάθε εξουσία πάνω στο όχι λιγότερο αναλλοίωτο συμπλήρωμά του: την πραγματικότητα, και το μοντέλο αυτής της εξουσίας το δανειζόμαστε από ένα προσβάσιμο στην κοινή εμπειρία δεδομένο, αυτό της συναισθηματικής προβολής [projection affective].

Διότι οι σύγχρονες θεωρίες χαρακτηρίζονται από τον απόλυτα άκριτο τρόπο με τον οποίο κάνουν χρήση αυτού του μηχανισμού προβολής. Τα πάντα δηλώνουν το αντίθετο, και παρόλα αυτά τίποτε δε βοηθά, και ακόμη λιγότερο το προφανές της κλινικής, για να αντιληφθεί κανείς, ότι δεν υπάρχει τίποτε το κοινό μεταξύ της συναισθηματικής προβολής και των δήθεν ψευδαισθητικών επιπτώσεών της, μεταξύ της ζήλιας του άπιστου συντρόφου και αυτής για παράδειγμα του αλκοολικού.

Ο Φρόνυτ, στην προσπάθειά του να ερμηνεύσει το περιστατικό του προέδρου Σρέμπερ, – το οποίο αντιλαμβάνεται κανείς εσφαλμένα αν περιοριστεί στις μηρυκάζουσες προσαρμογές που ακολούθησαν – χρησιμοποιεί τη μορφή μιας γραμματικής αφαίρεσης για να παραστήσει τη διακλάδωση της σχέσης με τον άλλον στην ψύχωση: πρόκειται για τα διάφορα μέσα, με τα οποία αρνείται κανείς την πρόταση: τον αγαπώ. Σύμφωνα μ' αυτά, η αρνητική κρίση δομείται σε δύο χρόνους: αφενός, σε έναν πρώτο με την αντιστροφή της αξίας του ρήματος: τον μισώ, ή με την ανατροπή του γένους του δρώντα ή του αντικειμένου: δεν είμαι εγώ που..., ή ακόμα: δεν είναι αυτός αλλά αυτή που... (και αντίστροφα) – αφετέρου σε ένα δεύτερο χρόνο με την αλληλο-αντιστροφή των υποκειμένων: αυτός με μισεί, αυτή είναι που αυτός αγαπά, είναι αυτή που με αγαπά – τα τυπικά ενυπάρχοντα λογικά προβλήματα, τα οποία περιέχει αυτή η αφαίρεση, δεν θα μας καθυστερήσουν.

Πολύ περισσότερο που ο Φρόνυτ απορρίπτει ρητά σ' αυτό το κείμενο τον μηχανισμό της προβολής, ως ακατάλληλο για την κατανόηση του προβλήματος, για να εισέλθει στο σημείο αυτό σε μια εκτενή, λεπτομερή και ευαίσθητη ανάπτυξη της απώθησης, προσφέροντας παρεμπιπτόντως μερικούς ακρογωνιαίους λίθους για το ερώτημά μας, για τους οποίους ας σημειώσουμε απλώς, ότι συνεχίζουν να σκιαγραφούνται ακόμη ανέπαφοι μέσα από τα σύννεφα της σκόνης του ψυχαναλυτικού εργοταξίου.

2. Ο Φρόνυτ έγραψε έκτοτε την *Εισαγωγή στο ναρκισσισμό*. Χρησιμοποιήθηκε με τον ίδιο τρόπο: για ένα, ανάλογα με τους καιρούς του θεωρήματος, φούσκωμα και ξεφούσκωμα της λίμπιντο από το *percipiens*, το οποίο γίνεται μ' αυτόν τον τρόπο ικανό να φουσκώσει ή να ξεφουσκώσει μια πραγματικότητα-μπαλόνι.

Ο Φρόνυτ προσκόμιζε εκεί την πρώτη θεωρία του τρόπου σύμφωνα με τον οποίο το Εγώ [moi] συγκροτείται στη σχέση του με τον άλλο σε μία νέα υποκειμενική οικονομία καθορισμένη από το ασυνείδητο: βρήκαμε, πανηγυρίζοντας, σε αυτό το Εγώ [moi], το ξανασμίξιμο αυτού του παλιού καλού και ανθεκτικού *percipiens* και της λειτουργίας της σύνθεσης.

Comment s'étonner qu'on n'en ait tiré d'autre profit pour la psychose que la promotion définitive de la notion de perte de la réalité ?

Ce n'est pas tout. En 1924, Freud écrit un article incisif : la perte de la réalité dans la névrose et la psychose, où il ramène l'attention sur le fait que le problème n'est pas celui de la perte de la réalité, mais du ressort de ce qui s'y substitue. Discours aux sourds, puisque le problème est résolu ; le magasin des accessoires est à l'intérieur, et on les sort au gré des besoins.

En fait tel est le schéma dont même M. Katan, dans ses études où il revient si attentivement sur les étapes de la psychose chez Schreber, guidé par son souci de pénétrer la phase prépsychotique, se satisfait, quand il fait état de la défense contre la tentation instinctuelle, contre la masturbation et l'homosexualité dans ce cas, pour justifier le surgissement de la fantasmagorie hallucinatoire, rideau interposé par l'opération du *percipiens* entre la tendance et son stimulant réel.

Que cette simplicité nous eût soulagés dans un temps, si nous l'avions estimée devoir suffire au problème de la création littéraire dans la psychose !

3. Au demeurant quel problème ferait-il encore obstacle au discours de la psychanalyse, quand l'implication d'une tendance dans la réalité répond de la régression de leur couple ? Quoi pourrait lasser des esprits qui s'accommodent qu'on leur parle de la régression, sans qu'on y distingue la régression dans la structure, la régression dans l'histoire et la régression dans le développement (distinguées par Freud en chaque occasion comme topique, temporelle ou génétique) ?

Nous renonçons à nous attarder ici à l'inventaire de la confusion. Il est usé pour ceux que nous formons et il n'intéresserait pas les autres. Nous nous contenterons de proposer à leur méditation commune, l'effet de dépaysement que produit, au regard d'une spéculation qui s'est vouée à tourner en rond entre développement et entourage, la seule mention des traits qui sont pourtant l'armature de l'édifice freudien : à savoir l'équivalence maintenue par Freud de la fonction imaginaire du phallus dans les deux sexes (longtemps le désespoir des amateurs de fausses fenêtres « biologiques », c'est-à-dire naturalistes), le complexe de castration trouvé comme phase normative de l'assomption par le sujet de son propre sexe, le mythe du meurtre du père rendu nécessaire par la présence constituante du complexe d'Œdipe dans toute histoire personnelle, et, last but not... , l'effet de dédoublement porté dans la vie amoureuse par l'instance même répétitive de l'objet toujours à retrouver en tant qu'unique. Faut-il rappeler encore le caractère foncièrement dissident de la notion de la pulsion dans Freud, la disjonction de principe de la tendance, de sa direction et de son objet,

Πώς να μην εκπλαγεί κανείς λοιπόν από το γεγονός ότι δεν αποκόμισαμε κανένα άλλο όφελος για την ψύχωση, εκτός από την πλέον οριστική εισαγωγή της έννοιας *απώλεια της πραγματικότητας*;

Και δεν είναι μόνο αυτό. Το 1924, ο Φρόυντ συνέγραψε ένα καθοριστικό άρθρο: *Η απώλεια της πραγματικότητας στη νεύρωση και στην ψύχωση*, όπου στρέφει εκ νέου την προσοχή στο γεγονός ότι το πρόβλημα δεν είναι η απώλεια της πραγματικότητας, αλλά το ερώτημα για τον συναρτώμενο χώρο εκείνου που μπαίνει στη θέση της. Λόγος προς κωφούς, αφού το πρόβλημα είχε ήδη λυθεί. Η αποθήκη με τα εξαρτήματα είναι στο εσωτερικό και βγάζει κανείς από αυτήν ό,τι ακριβώς του χρειάζεται.

Πραγματικά, αυτό είναι το σχήμα, στο οποίο αρκείται ακόμη και ο Κος Κατάν [Katan], όταν διατρέχει στις μελέτες του με εξαιρετική επιμέλεια τα στάδια της ψύχωσης στον Σρέμπερ, ωθούμενος από την έγνοια του να διεισδύσει στην προψυχωτική φάση και μάλιστα κάνοντας μνεία της άμυνας ενάντια στον ενστικτώδη²⁰ πειρασμό, στη συγκεκριμένη περίπτωση ενάντια στον αυνανισμό και την ομοφυλοφιλία, για να δώσει μια δικαιολογία για την αιφνίδια ανάδυση ψευδαισθητικών φαντασμαγοριών – αυλαία η οποία παρεμβάλλεται λόγω της δράσης του *percipiens* ανάμεσα στην τάση και το πραγματικό ερέθισμα της.

543 Πόσο θα μας είχε ανακουφίσει αυτή η απλότητα τότε, αν την είχαμε εκτιμήσει ως αρκετή για το πρόβλημα της λογοτεχνικής δημιουργίας στην ψύχωση!

3. Επιπλέον, ποιο πρόβλημα θα μπορούσε να σταθεί ακόμη εμπόδιο στο λόγο της ψυχανάλυσης, όταν το να συμπεριληφθεί μια τάση στην πραγματικότητα αποτελεί εγγύηση για την παλινδρόμηση αυτού του ζεύγους; Τι θα ήταν ακόμη ικανό να αποθαρρύνει εκείνα τα πνεύματα τα οποία αρκούνται στο να τους να μιλούν για παλινδρόμηση χωρίς να γίνεται διάκριση ανάμεσα στην παλινδρόμηση στη δομή, την παλινδρόμηση στην ιστορία και την παλινδρόμηση στην εξέλιξη (την οποία ο Φρόυντ διέκρινε πάντοτε σε τοπική, χρονική ή γενετική);

Δεν θέλουμε να καθυστερήσουμε εδώ περισσότερο με μια απογραφή αυτής της σύγχυσης. Αυτό το θέμα έχει αναπτυχθεί αρκετά γι' αυτούς που εκπαιδεύουμε, είναι όμως δίχως ενδιαφέρον για τους άλλους. Θα αρκεσθούμε να υποβάλλουμε στον κοινό στοχασμό το αποτέλεσμα αποξένωσης – αναφορικά με μία θεώρηση που είναι καταδικασμένη να περιφέρεται ανάμεσα σε εξέλιξη και περιβάλλοντα χώρο – που προκαλεί απλώς και μόνο η αναφορά αυτών των χαρακτηριστικών που αποτελούν εντούτοις τον σκελετό του φροϋδικού οικοδομήματος. Δηλαδή α) την ισοτιμία της εικονοφαντασιακής λειτουργίας του φαλλού στα δύο φύλα την οποία ο Φρόυντ συγκράτησε (και η οποία συνιστούσε για πολύ καιρό την απελπισία των οπαδών των «βιολογικών» ψευδο-παραθύρων, δηλαδή των νατουραλιστών), β) το σύμπλεγμα ευνουχισμού ως εύρημα κανονιστικής φάσης της αποδοχής του φύλου από το υποκείμενο, γ) το μύθο της πατροκτονίας που καθίσταται αναγκαίος από την συστατική παρουσία του οιδιπόδειου συμπλέγματος σε κάθε προσωπική ιστορία, και, *last but not...*, δ) το αποτέλεσμα αναδιπλασιασμού που εντοπίζεται στην ερωτική ζωή μέσω της επαναλαμβανόμενης εμμονής για αδιάκοπη επανεύρεση του αντικειμένου ως μοναδικό. Μήπως είναι αναγκαίο ακόμη να υπενθυμίσουμε το θεμελιακά αιρετικό χαρακτήρα της έννοιας της ενόρμησης στον Φρόυντ, την αξιωματική διάζευξη της τάσης, της κατεύθυνσής της και του αντικειμένου της,

²⁰ [Σημ. Διορθ.]: Εδώ ακόμα ο Λακάν με τον όρο «instinct» (ένστικτο) περιγράφει την ενόρμηση, σύμφωνα με την αγγλική μετάφραση του φροϋδικού όρου. Αργότερα θα ασκήσει κριτική σε αυτήν την απόδοση και θα υιοθετήσει τον όρο «pulsion» (ενόρμηση).

et non seulement sa « perversion » originelle, mais son implication dans une systématique conceptuelle, celle dont Freud a marqué la place, dès les premiers pas de sa doctrine, sous le titre des théories sexuelles de l'enfance ?

Ne voit-on pas qu'on est depuis longtemps loin de tout cela dans un naturisme éducatif qui n'a plus d'autre principe que la notion de gratification et son pendant : la frustration, nulle part mentionnée dans Freud.

Sans doute les structures révélées par Freud continuent-elles à soutenir non seulement dans leur plausibilité, mais dans leur manœuvre les vagues dynamismes dont la psychanalyse d'aujourd'hui prétend orienter son flux. Une technique déshabillée n'en serait même que plus capable de « miracles », – n'était le conformisme de surcroît qui en réduit les effets à ceux d'un ambigu de suggestion sociale et de superstition psychologique.

4. Il est même frappant qu'une exigence de rigueur ne se manifeste jamais que chez des personnes que le cours des choses maintient par quelque côté hors de ce concert, telle Mme Ida Macalpine qui nous met dans le cas de nous émerveiller, de rencontrer, à la lire, un esprit ferme.

Sa critique du cliché qui se confine dans le facteur de la répression d'une pulsion homosexuelle, au reste tout à fait indéfinie, pour expliquer la psychose, est magistrale. Et elle le démontre à plaisir sur le cas même de Schreber. L'homosexualité prétendue déterminante de la psychose paranoïaque, est proprement un symptôme articulé dans son procès.

Ce procès est dès longtemps engagé, au moment où le premier signe en apparaît chez Schreber sous l'aspect d'une de ces idées hypnopompiques, qui dans leur fragilité nous présentent des sortes de tomographies du moi, idée dont la fonction imaginaire nous est suffisamment indiquée dans sa forme : qu'il serait beau d'être une femme en train de subir l'accouplement.

Mme Ida Macalpine, pour ouvrir là une juste critique, en vient pourtant à méconnaître que Freud, s'il met tellement l'accent sur la question homosexuelle, c'est d'abord pour démontrer qu'elle conditionne l'idée de grandeur dans le délire, mais que plus essentiellement il y dénonce le mode d'altérité selon lequel s'opère la métamorphose du sujet, autrement dit la place où se succèdent ses « transferts » délirants. Elle eût mieux fait de se fier à la raison pour laquelle Freud ici encore s'obstine dans une référence à l'Œdipe à quoi elle n'agrée pas.

Cette difficulté l'eût menée à des découvertes qui nous eussent éclairés à coup sûr, car tout est encore à dire sur la fonction de ce qu'on appelle l'Œdipe inversé. Mme Macalpine préfère rejeter ici tout recours à l'Œdipe, pour y suppléer par un fantasme de procréation, que l'on observe chez l'enfant des deux sexes, et ce sous la forme

και όχι μόνο την πρωταρχική «διαστροφή» της, αλλά επίσης και τον τρόπο, με τον οποίο αυτή συμπεριλαμβάνεται σε ένα εννοιολογικό σύστημα, αυτό του οποίου ο Φρόντ καθόρισε τη θέση από τα πρώτα βήματα της θεωρίας του υπό τον τίτλο των παιδικών σεξουαλικών θεωριών;

Δεν αντιλαμβανόμαστε λοιπόν, ότι έχουμε απομακρυνθεί προ πολλού από όλα αυτά παρασυρμένοι από μία παιδαγωγική τάση για φυσική ζωή η οποία δεν αναγνωρίζει καμία άλλη αρχή εκτός από την έννοια της ανταπόδοσης και του αντίθετού της: δηλαδή της ματαίωσης, η οποία δεν αναφέρεται πουθενά στον Φρόντ.

544 Δίχως αμφιβολία, οι δομές που αποκάλυψε ο Φρόντ εξακολουθούν να στηρίζουν, όχι μόνο χάρη στη πιθανή αληθοφάνειά τους αλλά επίσης και χάρη στο χειρισμό τους, τους ασαφείς δυναμισμούς για τους οποίους η σημερινή ψυχανάλυση ισχυρίζεται ότι καθορίζουν τη ροή της. Ακόμη και μια κενή περιεχομένου τεχνική θα ήταν περισσότερο ικανή για «θαύματα», εάν δεν υπήρχε εκείνος ο επιπρόσθετος κομφορμισμός, ο οποίος υποβιβάζει τις συνέπειες σε αυτές ενός διφορούμενου μεταξύ κοινωνικής υποβολής και ψυχολογικής δεισιδαιμονίας.

4. Προκαλεί εντύπωση, ότι βρίσκει κανείς μια απαίτηση για μεθοδολογική αυστηρότητα αποκλειστικά σε πρόσωπα, τα οποία η ροή των πραγμάτων τα διαφύλαξε από το να συμμετέχουν σε αυτήν τη συναυλία με οποιονδήποτε τρόπο, όπως π.χ. την Καΐντα Μακάλπιν [Ida Macalpine], η οποία μας εκπλήσσει με τη σταθερή της σκέψη, την οποία συναντούμε κατά την ανάγνωση των γραπτών της.

Άριστη είναι η κριτική της του κλισέ σύμφωνα με το οποίο περιορίζεται κανείς για την εξήγηση της ψύχωσης στον παράγοντα της καταστολής μιας, κατά τ' άλλα εξ ολοκλήρου ακαθόριστης, ομοφυλοφιλικής ενόρμησης και το αποδεικνύει κατά το δοκούν στην ίδια την περίπτωση του Σρέμπερ. Η δήθεν αποφασιστικής σημασίας για την παρανοϊκή ψύχωση ομοφυλοφιλία είναι κατά κύριο λόγο ένα αρθρωμένο σύμπτωμα στη διαδικασία της.

Αυτή η διαδικασία είναι ήδη εδώ και καιρό σε εξέλιξη, όταν αναδύονται τα πρώτα της σημάδια στον Σρέμπερ με τη μορφή μιας από εκείνες τις υπνοπομπικές σκέψεις, οι οποίες με τη λεπτότητά τους μας παρέχουν ένα είδος τομογραφικής λήψης του *Εγώ*: σκέψη της οποίας η φαντασιακή λειτουργία εκφράζεται με αρκετή σαφήνεια για μας με τη μορφή: «πόσο *ωραίο* θα ήταν να είναι κανείς γυναίκα κατά τη διάρκεια που υπομένει τη συνουσία».

Η Καΐντα Μακάλπιν, η οποία εισάγει εδώ μια σωστή κριτική, καταφέρνει παρόλα αυτά να παραγνωρίσει, ότι αν ο Φρόντ τονίζει τόσο το ζήτημα της ομοφυλοφιλίας, δεν είναι μόνο για να δείξει καταρχάς, ότι αυτή καθορίζει την ιδέα της μεγαλομανίας στη φαντασίωση, αλλά κυρίως ότι καταγγέλλει τον τρόπο αλλοτριότητας, σύμφωνα με τον οποίο επιτελείται η μεταμόρφωση του υποκειμένου, με άλλα λόγια, τη θέση σύμφωνα με την οποία οι παραληρηματικές «μεταβιβάσεις» του διαδέχονται η μια την άλλη. Θα ήταν καλύτερο να είχε εμπιστευθεί τη λογική σύμφωνα με την οποία ο Φρόντ και σε αυτό το σημείο επιμένει αναφερόμενος στο Οιδιπόδειο, και με την οποία αυτή δε συμφωνεί.

545 Αυτή η δυσκολία θα την είχε οδηγήσει σε ανακαλύψεις, που σίγουρα θα μας είχαν διαφωτίσει, αφού υπάρχουν ακόμα πολλά να ειπωθούν για τη λειτουργία αυτού που αποκαλούμε ανεστραμμένο οιδιπόδειο σύμπλεγμα. Η Κα Μακάλπιν προτιμά ν' απορρίψει κάθε αναφορά στο Οιδιπόδειο αναπληρώνοντάς το με μία φαντασίωση τεκνοποίησης, την οποία μπορεί κανείς να παρατηρήσει στα παιδιά και των δύο φύλων με τη μορφή των

de fantasmes de grossesse, qu'elle tient d'ailleurs pour liés à la structure de l'hypochondrie²¹.

Ce fantasme est en effet essentiel, et je noterai même ici que le premier cas où j'ai obtenu ce fantasme chez un homme, ce fut par une voie qui a fait date dans ma carrière, et que ce n'était ni un hypochondriaque ni un hystérique.

Ce fantasme, elle éprouve même finement, *mirabile* par le temps qui court, le besoin de le lier à une structure symbolique. Mais pour trouver celle-ci hors de l'Œdipe, elle va chercher des références ethnographiques dont nous mesurons mal dans son écrit l'assimilation. Il s'agit du thème « héliolithique », dont un des tenants les plus éminents de l'école diffusionniste anglaise s'est fait le supporter. Nous savons le mérite de ces conceptions, mais elles ne nous paraissent pas le moins du monde appuyer l'idée que Mme Macalpine entend donner d'une procréation assexuée comme d'une conception « primitive²² ».

L'erreur de Mme Macalpine se juge ailleurs, et en ceci qu'elle arrive au résultat le plus opposé à ce qu'elle cherche.

À isoler un fantasme dans une dynamique qu'elle qualifie d'intra-psychique, selon une perspective qu'elle ouvre sur la notion du transfert, elle aboutit à désigner dans l'incertitude du psychotique à l'égard de son propre sexe, le point sensible où doit porter l'intervention de l'analyste, opposant les heureux effets de cette intervention à celui catastrophique, constamment observé, en effet, chez les psychotiques, de toute suggestion dans le sens de la reconnaissance d'une homosexualité latente.

---

²¹ Qui veut trop prouver s'égare. C'est ainsi que Mme Macalpine, d'ailleurs bien inspirée à s'arrêter au caractère, noté parle patient lui-même comme bien trop persuasif (S. 39-IV), de l'invigoration suggestive à laquelle se livre le Pr Flehsig (que tout nous indique avoir été plus calme d'ordinaire), auprès de Schreber quant aux promesses de la cure de sommeil qu'il lui propose, Mme Macalpine, disons-nous, interprète longuement les thèmes de procréation qu'elle tient pour suggérés par ce discours (v. *Memoirs...*, Discussion, p. 396, lignes 12 et 21), en s'appuyant sur l'emploi du verbe *to deliver* pour désigner l'effet attendu du traitement sur ses troubles, ainsi que sur celui de l'adjectif *prolific* dont elle traduit, d'ailleurs en le sollicitant extrêmement, le terme allemand : *ausgiebig*, appliqué au sommeil en cause.

Or le terme *to deliver* n'est, lui, pas à discuter quant à ce qu'il traduit, pour la simple raison qu'il n'y a rien à traduire. Nous nous sommes frotté les yeux devant le texte allemand. Le verbe y est simplement oublié par l'auteur ou par le typographe, et Mme Macalpine, dans son effort de traduction, nous l'a, à son insu., restitué. Comment ne pas trouver bien mérité le bonheur qu'elle a dû éprouver plus tard à le retrouver si conforme à ses vœux !

²² Macalpine, *op. cit.*, p. 361 et pp. 379-380.

φαντασιώσεων εγκυμοσύνης, τις οποίες αυτή υποθέτει εξάλλου, ότι είναι συνδεδεμένες με τη δομή της υποχονδρίας²³.

Αυτή η φαντασίωση είναι πραγματικά μεγίστης σημασίας, και επισημαίνω μάλιστα σ' αυτό εδώ το σημείο ότι την πρώτη φορά που τη συνάντησα σ' έναν άνδρα, ο οποίος δεν ήταν ούτε υποχόνδριος ούτε υστερικός, αυτή η φαντασίωση αναδύθηκε μέσα από μία οδό που σημάδεψε τη σταδιοδρομία μου.

Αυτήν τη φαντασίωση, *mirabile* στην παρούσα εποχή, [η Μακάλπιν] νιώθει την ανάγκη να τη συσχετίσει, και μάλιστα μ' έναν πολύ λεπτεπίλεπτο τρόπο, με μια συμβολική δομή. Για να τη βρει όμως εκτός του οιδιπόδειου συμπλέγματος αναζητεί εθνογραφικές αναφορές, των οποίων την αφομοίωση, δύσκολα μπορούμε να εκτιμήσουμε στη γραφή της. Πρόκειται για την «ηλιολιθική» θεματική, στους υποστηρικτές της οποίας καταλογίζεται ένας από τους σημαντικότερους θιασώτες της αγγλικής σχολής της θεωρίας της διάχυσης²⁴. Γνωρίζουμε την αξία αυτών των θεωριών, αλλά δεν μας φαίνονται καθόλου κατάλληλες για να υποστηρίξουν την ιδέα μιας α-σεξουαλικής τεκνοποίησης σαν μια «πρωτόγονη» αντίληψη, που θέλει να μας δώσει η Κα Μακάλπιν²⁵.

Το λάθος της Κα Μακάλπιν είναι φανερό εξάλλου κι από το γεγονός ότι καταλήγει στο εντελώς αντίθετο συμπέρασμα από αυτό που αναζητεί.

Με το ν' απομονώνει μια φαντασίωση μέσα από μια δυναμική, την οποία χαρακτηρίζει ως ενδοψυχική – σύμφωνα με μια προοπτική που αυτή εισάγει σχετικά με την έννοια της μεταβίβασης – καταλήγει τελικά στο να προσδιορίζει την αβεβαιότητα του ψυχωτικού για το ίδιο του το φύλο, το ευαίσθητο σημείο ως προς το οποίο πρέπει να προσανατολιστεί η παρέμβαση του αναλυτή, αντιπαραβάλλοντας τις ευτυχείς επιδράσεις μιας τέτοιας παρέμβασης με τις καταστροφικές, που παρατηρούνται πάντοτε στους ψυχωτικούς, κάθε παρέμβασης υποβολής που προσανατολίζεται προς την αναγνώριση μίας λανθάνουσας ομοφυλοφιλίας.

²³ Όποιος θέλει ν' αποδείξει πάρα πολλά, χάνεται. Έτσι ερμηνεύει η Κα Μακάλπιν – της οποίας η έμπνευση ήταν σωστή σταματώντας στον, όπως σημειώνει ο ίδιος ο ασθενής (σελ. 39 – IV), πειστικό χαρακτήρα της υποβλητικής ενίσχυσης, στην οποία αφήνεται να παρασυρθεί ο Δρ. Φλέσιγκ στον Σρέμπερ (για τον οποίον όλα μας βεβαιώνουν, ότι συμπεριφερόταν συνήθως πιο ήρεμα) σε συνάρτηση με τις υποσχέσεις μιας υποθεραπείας, την οποίαν αυτός του προτείνει – η Κα Μακάλπιν ερμηνεύει λουπόν εκτενώς τα θέματα της τεκνοποίησης, που υποθέτει ότι είχαν υποβληθεί από αυτή τη συνομιλία (βλέπε *Memoires....*, Discussion, σελ. 396, γραμμές 12 και 21). Στηριζόμενη στη χρήση του ρήματος *to deliver* για να υποδείξει τα αναμενόμενα αποτελέσματα της θεραπευτικής αγωγής στις διαταραχές του, καθώς επίσης και στο επίθετο *prolific*, με το οποίο αυτή μεταφράζει, αναφερόμενη εξάλλου υπέρμετρα σε αυτόν, τον γερμανικό όρο *ausgiebig*, εφηρμοσμένο στον εν λόγω ύπνο.

Δεν χρειάζεται λοιπόν να συζητήσουμε τον όρο *to deliver* σε σχέση με αυτό το οποίο μεταφράζει, για τον απλό λόγο ότι δεν υπάρχει εδώ τίποτε, το οποίο θα πρέπει να μεταφραστεί. Τρίβαμε τα μάτια μας μπροστά στο γερμανικό κείμενο. Σ' αυτό, απλά ξεχάστηκε το ρήμα από τον συγγραφέα ή τον στοιχειοθέτη και η Κα Μακάλπιν μας το επαναποποθέτησε ακούσια στις μεταφραστικές της προσπάθειες. Πώς να μη θεωρήσει κανείς αξιότυχη την ευτυχία που αυτή ένωσε αργότερα ξαναβρίσκοντάς το μπροστά της σύμφωνα με τις επιθυμίες της!

²⁴ [Σημ. Διορθ.]: Ο όρος «*héliolithique*» αναφέρεται στην ανθρωπολογική θεωρία της διάχυσης και ειδικότερα στην αγγλική σχολή της θεωρίας της διάχυσης, κυριότεροι εκπρόσωποι της οποίας είναι οι Έλιοτ Σμίθ (Elliot Smith) και Ουίλιαμ Πέρι (W. Perry). Αυτή η θεωρία αναπτύχθηκε στη δεύτερη δεκαετία του εικοστού αιώνα και υποθέτει ως απαρχή όλων των πολιτισμών τον αιγυπτιακό πολιτισμό. Οι παρατηρούμενες ομοιότητες μεταξύ των κοινών πολιτισμικών χαρακτήρων διαφορετικών πολιτισμών αποτελούν τα ίχνη επαφών τους κατά το παρελθόν, ανάλογα με εκείνα τα ίχνη των ψυχικών συγκρούσεων κατά την παιδική ηλικία που σύμφωνα με τον Φρόυντ γίνονται όνειρα κατά την ενήλικη ζωή.

²⁵ Μακάλπιν, βλ. όπως ανωτέρω, σελ. 361 και σελ. 379-380.

Or l'incertitude à l'endroit du sexe propre est justement un trait banal dans l'hystérie, dont Mme Macalpine dénonce les empiétements dans le diagnostic.

C'est qu'aucune formation imaginaire n'est spécifique²⁶, aucune n'est déterminante ni dans la structure, ni dans la dynamique d'un processus. Et c'est pourquoi on se condamne à manquer l'une et l'autre quand dans l'espoir d'y mieux atteindre, on veut faire fi de l'articulation symbolique que Freud a découverte en même temps que l'inconscient, et qui lui est en effet consubstantielle : c'est la nécessité de cette articulation qu'il nous signifie dans sa référence méthodique à l'Œdipe.

5. Comment imputer à Mme Macalpine le méfait de cette méconnaissance, puisque faute d'être dissipée, elle a été dans la psychanalyse toujours en s'accroissant ?

C'est pourquoi d'une part les psychanalystes en sont réduits pour définir le clivage minimal, bien exigible entre la névrose et la psychose, à s'en remettre à la responsabilité du moi à l'endroit de la réalité : ce que nous appelons laisser le problème de la psychose au statu quo ante.

Un point était pourtant désigné très précisément comme le pont de la frontière entre les deux domaines.

Ils en ont même fait l'état le plus démesuré à propos de la question du transfert dans la psychose. Ce serait manquer de charité que de rassembler ici ce qui s'est dit sur ce sujet. Voyons-y seulement l'occasion de rendre hommage à l'esprit de Mme Ida Macalpine, quand elle résume une position bien conforme au génie qui se déploie à présent dans la psychanalyse en ces termes : en somme les psychanalystes s'affirment en état de guérir la psychose dans tous les cas où il ne s'agit pas d'une psychose²⁷.

C'est sur ce point que Midas, un jour légiférant sur les indications de la psychanalyse, s'exprima en ces termes : « Il est clair que la psychanalyse n'est possible qu'avec un sujet pour qui il y a un autre ! ». Et Midas traversa le pont aller et retour en le prenant pour un terrain vague. Comment en aurait-il été autrement, puisqu'il ne savait pas que là était le fleuve ?

Le terme d'autre, inouï jusque-là du peuple psychanalyste, n'avait pas pour lui d'autre sens que le murmure de roseaux.

---

²⁶ Nous demandons à Mme Macalpine (v. *Memoirs...*, pp. 391-392) si le chiffre 9, en tant qu'il est impliqué dans des durées aussi diverses que les délais de 9 heures, de 9 jours, de 9 mois, de 9 ans, qu'elle nous fait jaillir à tous les bouts de l'anamnèse du patient, pour le retrouver à l'heure d'horloge où son angoisse a reporté la mise en train de la cure de sommeil évoquée plus haut, voire dans l'hésitation entre 4 et 5 jours renouvelée à plusieurs reprises dans une même période de sa remémoration personnelle, doit être conçu comme faisant partie comme ici, c'est-à-dire comme symbole, de la relation imaginaire isolée par elle comme fantasme de procréation.

La question intéresse tout le monde, car elle diffère de l'usage que fait Freud dans *L'homme aux loups* de la forme du chiffre V supposée conservée de la pointe de l'aiguille sur la pendule lors d'une scène perçue à l'âge de un an et demi, pour la retrouver dans le battement des ailes du papillon, les jambes ouvertes d'une fille, etc.

²⁷ Lire *op. cit.*, son introduction, pp. 13-19.

Έτσι λοιπόν η αβεβαιότητα για το ίδιο το φύλο είναι απλά ένα τετριμμένο χαρακτηριστικό στην υστερία, χαρακτηριστικό του οποίου την αντιποίηση στη διάγνωση καταγγέλλει η Κα Μακάλπιν.

Γιατί κανένα εικονοφαντασιακό μόρφωμα δεν είναι ιδιάζον²⁸, κανένα δεν είναι καθοριστικό ούτε στη δομή ούτε στη δυναμική μιας διαδικασίας. Για τον λόγο αυτό καταδικαζόμαστε να αστοχήσουμε τόσο τη μια όσο και την άλλη, όταν, με την ελπίδα να τις προσεγγίσουμε καλύτερα, απαξιώνουμε τη συμβολική άρθρωση, την οποία ο Φρόυντ ανακάλυψε ταυτόχρονα με το ασυνείδητο, και η οποία είναι πραγματικά ομοούσια με αυτό: την αναγκαιότητα αυτής της άρθρωσης, μας την σηματοδοτεί στη μεθοδική του αναφορά στο Οιδιπόδειο.

5. Πώς θα μπορούσε να καταλογίσει κανείς στην κυρία Μακάλπιν μια τέτοια παραγνώριση αφού αυτή, όντας μη ξεκαθαρισμένη, παίρνει όλο και μεγαλύτερη έκταση στην ψυχανάλυση;

Έτσι περιορίζονται οι ψυχαναλυτές κατά κάποιο τρόπο στον ορισμό της ελάχιστης απαραίτητης διάκρισης μεταξύ της νεύρωσης και της ψύχωσης, αποδίδοντας στην υπευθυνότητα του *Εγώ* τη σχέση του με την πραγματικότητα: πράγμα που εμείς αποκαλούμε εγκατάλειψη του προβλήματος της ψύχωσης στο *status quo ante*.

Ένα σημείο χαρακτηρίστηκε παρόλα αυτά ακριβέστατα ως γέφυρα ορίων μεταξύ των δύο τομέων.

547 Έτσι τέθηκε με υπέρμετρο τρόπο στο προσκήνιο το ζήτημα της μεταβίβασης στην ψύχωση. Θα ήταν απάνθρωπο, εάν προσπαθούσε κανείς να συγκεντρώσει εδώ, ότι έχει λεχθεί για αυτό το θέμα. Ας το εκλάβουμε μόνο σαν μία ευκαιρία για να αποδώσουμε τις απαιτούμενες τιμές στο πνεύμα της κυρίας Ίντα Μακάλπιν, όταν αυτή συνοψίζει μια θέση που ανταποκρίνεται με επάρκεια στην αναπτυσσόμενη στις μέρες μας μεγαλοφυΐα στην ψυχανάλυση, με τους εξής όρους: εν συντομία, οι ψυχαναλυτές ισχυρίζονται ότι είναι σε θέση να θεραπεύσουν την ψύχωση σε όλες τις περιπτώσεις όπου δεν πρόκειται για ψύχωση²⁹.

Σχετικά με αυτό το ζήτημα, ο Μίδας εξέφρασε μια μέρα τη γνώμη του, νομοθετώντας για τις περιπτώσεις που η ψυχανάλυση ενδείκνυται, με τα ακόλουθα λόγια: «Είναι σαφές, ότι η ψυχανάλυση είναι δυνατή μόνο μ' ένα υποκείμενο, για το οποίο υπάρχει ένας άλλος!» Και ο Μίδας πηγαίνονερχόταν πάνω στη γέφυρα θεωρώντας ότι πρόκειται για ξέφραγο αμπέλι. Πώς θα μπορούσε να συμβεί διαφορετικά, αφού αγνοούσε ότι εκεί βρίσκονταν το ποτάμι;

Ο όρος του «άλλου», ανήκουστος μέχρι τότε στον ψυχαναλυτικό λαό, δεν είχε γι' αυτόν κανένα άλλο νόημα από εκείνο του θροΐσματος των καλαμιών.

²⁸ Ρωτάμε την κυρία Μακάλπιν (βλέπε *Memoirs...* σελ. 391-392), αν ο αριθμός 9, εφόσον αυτός εμφανίζεται σε τόσο διαφορετικά μέτρα του χρόνου όπως 9 ώρες, 9 ημέρες, 9 μήνες, 9 χρόνια, τον οποίο μας εμφανίζει σε όλες τις γωνίες του ιστορικού του ασθενούς και τον οποίο ξαναβρίσκει ακόμη και στον ωρολογιακό χρόνο, στον οποίο το άγχος του έχει μεταβιβάσει την αρχή της παραπάνω αναφερθείσας υπνοθεραπείας, μάλιστα ακόμη και στο δισταγμό ανάμεσα σε 4 και 5 ημέρες, ο οποίος επαναλήφθηκε πολλές φορές στη διάρκεια μιας περιόδου της προσωπικής του επανάμνησης, ρωτάμε λοιπόν, αν ο αριθμός 9 θα έπρεπε να εννοηθεί ως συμμετέχων (δηλ. σαν σύμβολο) στη εικονοφαντασιακή αναφορά, την οποία η Μακάλπιν απομόνωσε σαν φαντασίωση τεκνοποίησης.

Αυτό το ερώτημα μας ενδιαφέρει όλους, διότι διαφοροποιείται από τη χρήση της μορφής του αριθμού V που κάνει ο Φρόυντ στον *Άνθρωπο με τους λύκους*, και για την οποία υποθέτει ότι διαφυλάσσει τη θέση των δεικτών στην πλάκα του ρολογιού σε μια σκηνή, που παρακολούθηθηκε στην ηλικία του 1 ½ έτους και ότι αυτή τη μορφή την ξανασυναντά ύστερα στο χτύπημα των φτερών της πεταλούδας, στα ανοιγμένα πόδια ενός κοριτσιού κ.ο.κ.

²⁹ Μπορεί να το διαβάσει κανείς στην εισαγωγή, όπως ανωτέρ., σελ. 13 – 19.

III. AVEC FREUD

1. Il est assez frappant qu'une dimension qui se fait sentir comme celle d'Autre-chose dans tant d'expériences que les hommes vivent, non point du tout sans y penser, bien plutôt en y pensant, mais sans penser qu'ils pensent, et comme Télémaque pensant à la dépense, n'ait jamais été pensée jusqu'à être congrûment dite par ceux que l'idée de pensée assure de penser.

Le désir, l'ennui, la claustration, la révolte, la prière, la veille (je voudrais qu'on s'arrête à celle-ci puisque Freud s'y réfère expressément par l'évocation au milieu de son Schreber d'un passage du *Zarathoustra* de Nietzsche³⁰), la panique enfin sont là pour nous témoigner de la dimension de cet Ailleurs, et pour y appeler notre attention, je ne dis pas en tant que simples états d'âme que le pense-sans-rire peut remettre à leur place, mais beaucoup plus considérablement en tant que principes permanents des organisations collectives, hors desquelles il ne semble pas que la vie humaine puisse longtemps se maintenir.

Sans doute n'est-il pas exclu que le pense-à-penser le plus pensable, pensant lui-même être cet Autre-chose, ait pu toujours mal tolérer cette éventuelle concurrence.

Mais cette aversion devient tout à fait claire, une fois faite la jonction conceptuelle, à laquelle nul n'avait encore pensé, de cet Ailleurs avec le lieu, présent pour tous et fermé à chacun, où Freud a découvert que sans qu'on y pense, et sans donc que quiconque puisse penser y penser mieux qu'un autre, ça pense. Ça pense plutôt mal, mais ça pense ferme : car c'est en ces termes qu'il nous annonce l'inconscient : des pensées qui, si leurs lois ne sont pas tout à fait les mêmes que celles de nos pensées de tous les jours nobles ou vulgaires, sont parfaitement articulées.

Plus moyen donc de réduire cet Ailleurs à la forme imaginaire d'une nostalgie, d'un Paradis perdu ou futur ; ce qu'on y trouve, c'est le paradis des amours enfantines, où Baudelaire de Dieu ! il s'en passe de vertes.

Au reste s'il nous restait un doute, Freud a nommé le lieu de l'inconscient d'un terme qui l'avait frappé dans Fechner (lequel n'est pas du tout en son expérimentalisme le réaliste que nous suggèrent nos manuels) : *ein anderes Schauspiel*, une autre scène ; il le reprend vingt fois dans ses œuvres inaugurales.

Cette aspersion d'eau fraîche ayant, nous l'espérons, ranimé les esprits, venons-en à la formulation scientifique de la relation à cet Autre du sujet.

---

³⁰ Avant le lever du soleil, *Vor Sonnenaufgang* : *Also sprach Zarathustra, Dritter Teil*. C'est le 4e chant de cette troisième partie.

III. ΜΕ ΤΟΝ ΦΡΟΥΝΤ

1. Είναι αρκετά εντυπωσιακό πως μία διάσταση που γίνεται αισθητή ως διάσταση Άλλου-πράγματος σε τόσες πολλές εμπειρίες που οι άνθρωποι βιώνουν, όχι δίχως να τη σκέπτονται και μάλιστα μάλλον την σκέπτονται αλλά δίχως να σκέπτονται ότι σκέπτονται και όπως ο Τηλέμαχος σκεπτόμενος την [απερίσκεπτη] δαπάνη, αυτή λοιπόν τη διάσταση δεν την έχουν ποτέ σκεφτεί αρκετά ώστε να την εκφράσουν κατάλληλα εκείνοι για τους οποίους η ιδέα της σκέψης εξασφαλίζει τη σκέψη.

Η επιθυμία, η ανία, η κατάσταση εγκλεισμού, η εξέγερση, η προσευχή, η αφύπνηση – (θα ήθελα να παραμείνουμε για λίγο σ' αυτήν την αφύπνηση, διότι ο Φρόυντ αναφέρεται ρητά σ' αυτήν, υπενθυμίζοντας ένα χωρίο από τον Ζαρατούστρα του Νίτσε [Nietzsche]³¹ στο μέσο του δοκιμίου του για τον Σρέμπερ) και τέλος ο πανικός υπάρχουν εκεί για να μαρτυρούν για τη διάσταση αυτού του Αλλότριου Χώρου και για να τραβούν εκεί την προσοχή μας, δεν λέω σαν απλές ψυχικές διαθέσεις τις οποίες το σοβαροφανές-σκέπτεσθαι θα μπορούσε να τις ταξιθετήσει, αλλά πολύ σημαντικότερα σαν μόνιμες αρχές των συλλογικών οργανώσεων έξω από τις οποίες η διατήρηση της ανθρώπινης ζωής δε νομίζω ότι θα ήταν δυνατή για πολύ.

Δίχως αμφιβολία δε μπορεί κανείς να αποκλείσει ότι το πιο νοήσιμο σκέπτεσθαι-για-τη-σκέψη, σκεπτόμενο το ίδιο για τον εαυτό του ότι είναι αυτό το Άλλο-πράγμα, δε μπόρεσε ανέκαθεν παρά με δυσκολία να ανεχθεί αυτόν τον ενδεχόμενο ανταγωνισμό.

Αλλά αυτή η απέχθεια γίνεται εντελώς σαφής από τη στιγμή που θα παραχθεί η εννοιολογική σύνδεση που δεν είχε ακόμη σκεφτεί κανένας μεταξύ αυτού του Αλλότριου Χώρου με τον τόπο, παρόντα για όλους και κλειστό για τον καθένα, όπου ο Φρόυντ ανακάλυψε ότι χωρίς να το σκέπτεται κανείς και αναμφίβολα χωρίς ο οποιοσδήποτε να μπορεί να σκεφτεί ότι θα μπορούσε να το σκεφτεί καλύτερα από έναν άλλο, Αυτό σκέπτεται. Αυτό σκέπτεται μάλλον κακώς, αλλά σκέπτεται σταθερά: διότι είναι με αυτούς τους όρους που αναγγέλλεται το ασυνείδητο: σκέψεις, που είναι πλήρως αρθρωμένες, αν και δεν υπακούουν ακριβώς στους ίδιους κανόνες με τις ευγενείς ή τις χυδαίες σκέψεις της καθημερινότητας.

Αδύνατο λοιπόν να μειώσει κανείς αυτόν τον Αλλότριο Χώρο στην εικονοφαντασιακή μορφή μιας νοσταλγίας, ενός χαμένου ή μελλοντικού παραδείσου. Αυτό που βρίσκει κανείς εκεί είναι τον παράδεισο της αγάπης των παιδικών χρόνων, όπου, «για Μπωντλαίρ του Θεού!», διαδραματίζονται άγουρα πράγματα³².

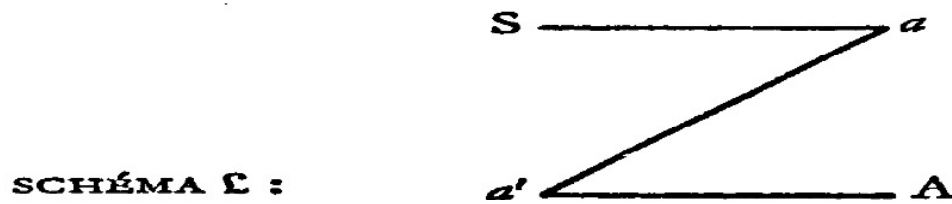
Κατά τ' άλλα, αν μένει ακόμη κάποια αμφιβολία, ο Φρόυντ ονόμασε τον τόπο του ασυνείδητου δανειζόμενος έναν όρο που του έκανε εντύπωση στον Φέχνερ [Fechner] (ο οποίος μέσα στην πειραματικότητά του δεν είναι καθόλου ο οργανικιστής, που παρουσιάζουν τα διδακτικά βιβλία): *ein anderer Schauplatz*, μία άλλη σκηνή, μια φράση που την επαναλαμβάνει γύρω στις είκοσι φορές στα αρχικά του έργα.

Ας περάσουμε τώρα στην επιστημονική διατύπωση της σχέσης με αυτόν τον Άλλο του υποκειμένου, ελπίζοντας ότι ξύπνησαν τώρα πια τα πνεύματα μετά από αυτό το ράντισμα με δροσερό νερό.

³¹ Πριν από την ανατολή του ηλίου: Τάδε έφη Ζαρατούστρα, τρίτο μέρος [Vor Sonnenaufgang: Also sprach Zarathustra, Dritter Teil]. Πρόκειται για την τέταρτη ωδή αυτού του τρίτου μέρους.

³² [Σημ. Μετ]: Αναφορά στο ποίημα του Κάρολου Μπωντλαίρ *Moesta et errabunda* (Triste et vagabonde), σελ 60 των εκδόσεων *Pléiades*, Παρίσι, 1961.

2. Nous appliquerons, « pour fixer les idées » et les âmes ici en peine, nous appliquerons ladite relation sur le schéma L déjà produit et ici simplifié :

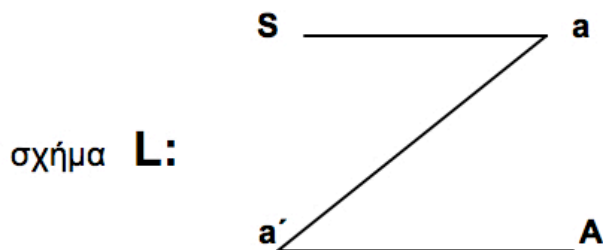
signifiant que la condition du sujet S (névrose ou psychose) dépend de ce qui se déroule en l'Autre A. Ce qui s'y déroule est articulé comme un discours (l'inconscient est le discours de l'Autre), dont Freud a cherché d'abord à définir la syntaxe pour les morceaux qui dans des moments privilégiés, rêves, lapsus, traits d'esprit, nous en parviennent.

À ce discours, comment le sujet serait-il intéressé, s'il n'était pas partie prenante ? Il l'est, en effet, en tant que tiré aux quatre coins du schéma : à savoir S, son ineffable et stupide existence, a , ses objets, a' , son moi, à savoir ce qui se reflète de sa forme dans ses objets, et A le lieu d'où peut se poser à lui la question de son existence.

Car c'est une vérité d'expérience pour l'analyse qu'il se pose pour le sujet la question de son existence, non pas sous l'espèce de l'angoisse qu'elle suscite au niveau du moi et qui n'est qu'un élément de son cortège, mais en tant que question articulée : « Que suis-je là ? », concernant son sexe et sa contingence dans l'être, à savoir qu'il est homme ou femme d'une part, d'autre part qu'il pourrait n'être pas, les deux conjuguant leur mystère et le nouant dans les symboles de la procréation et de la mort. Que la question de son existence baigne le sujet, le supporte, l'envahisse, voire le déchire de toutes parts, c'est ce dont les tensions, les suspens, les fantasmes que l'analyste rencontre, lui témoignent ; encore faut-il dire que c'est au titre d'éléments du discours particulier, où cette question dans l'Autre s'articule. Car c'est parce que ces phénomènes s'ordonnent dans les figures de ce discours qu'ils ont fixé de symptômes, qu'ils sont lisibles et se résolvent quand ils sont déchiffrés.

3. Il faut donc insister sur ce que cette question ne se présente pas dans l'inconscient comme ineffable, que cette question y est une mise en question, soit : qu'avant toute analyse elle y est articulée en éléments discrets. Ceci est capital,

2. «Για να ξεκαθαρίσουμε τα πράγματα» και γι' αυτούς που δυσκολεύονται να παρακολουθήσουν, θα εφαρμόσουμε την εν λόγω σχέση στο ήδη απεικονισμένο σχήμα L, και το οποίο απλουστεύσαμε εδώ:

549

σχήμα που δηλώνει ότι η συνθήκη του υποκειμένου S (νεύρωση ή ψύχωση) εξαρτάται από αυτό που διαδραματίζεται στον Άλλο A. Αυτό που διαδραματίζεται εκεί είναι αρθρωμένο σαν ένας λόγος [discours] (το ασυνείδητο είναι ο λόγος του Άλλου), τη σύνταξη του οποίου προσπάθησε ο Φρόυντ να ορίσει καταρχάς για τα μέρη που πέφτουν στην αντίληψή μας σε προνομιούχες στιγμές όπως όνειρα, γλωσσικές παραδρομές, ευφυολογήματα.

Πώς θα μπορούσε το υποκείμενο να ενδιαφερθεί γι' αυτόν τον λόγο, εάν δεν ήταν εμπλεγμένο εκεί; Και είναι πράγματι εμπλεγμένο, εφόσον τραβολογιέται στις τέσσερις γωνίες του σχήματος, δηλαδή από το S σαν την άφατη και ηλίθια ύπαρξή του, από το a, τα αντικείμενά του, από το a', το Εγώ [moi] του, δηλαδή από το μέρος της μορφής του που καθρεφτίζεται στα αντικείμενά του, και από το A, τον τόπο απ' όπου θα μπορούσε να του τεθεί το ερώτημα της ύπαρξής του.

Διότι πρόκειται για αλήθεια εμπειρίας μέσα την ανάλυση πως για το υποκείμενο το ερώτημα της ύπαρξής του δεν τίθεται με τη μορφή του άγχους, το οποίο προκαλείται στο επίπεδο του Εγώ [moi] και το οποίο δεν είναι παρά μόνο ένα από τα στοιχεία που το συνοδεύουν, αλλά τίθεται σαν αρθρωμένο ερώτημα: «Τι είμαι εγώ εδώ;», που αφορά το φύλο του και το ενδεχόμενο της ύπαρξής του. Δηλαδή αφενός αν είναι άνδρας ή γυναίκα, αφετέρου αν θα μπορούσε να μην υπάρχει, διότι και τα δύο ερωτήματα συζεύγουν το μυστήριο τους και το πλέκουν στα σύμβολα της γέννησης και του θανάτου. Ότι το ερώτημα για την ύπαρξή του πλημμυρίζει το υποκείμενο, το υποστηρίζει, το κατακλύζει και μάλιστα το κατακερματίζει σε χίλια κομμάτια, καταμαρτυρείται από τις εντάσεις, τις καταστάσεις σασπένς, τις φαντασιώσεις, που ο αναλυτής συναντά. Πρόσθετα, θα μπορούσε να πει κανείς ότι αυτά συμβαίνουν ως στοιχεία του ιδιαίτερου λόγου [discours] όπου αυτό το ερώτημα αρθρώνεται μέσα στον Άλλο. Διότι ακριβώς επειδή αυτά τα φαινόμενα εντάσσονται στις μορφές αυτού του λόγου, έχουν την ακαμψία των συμπτωμάτων, είναι αναγνώσιμα και διαλύονται, όταν αποκρυπτογραφηθούν.

3. Πρέπει λοιπόν να επιμείνει κανείς στο ότι αυτό το ερώτημα δεν εμφανίζεται στο ασυνείδητο σαν άφατο, ότι το ερώτημα αυτό είναι μία αναθεώρηση, δηλαδή ότι πριν από κάθε ανάλυση βρίσκεται ήδη αρθρωμένο εκεί σε διακριτά στοιχεία. Αυτό είναι πρωτεύον,

car ces éléments sont ceux que l'analyse linguistique nous commande d'isoler en tant que signifiants, et que voici saisis dans leur fonction à l'état pur au point à la fois le plus invraisemblable et le plus vraisemblable :

- le plus invraisemblable, puisque leur chaîne se trouve subsister dans une altérité par rapport au sujet, aussi radicale que celle des hiéroglyphes encore indéchiffrables dans la solitude du désert ;

- le plus vraisemblable, parce que là seul peut apparaître sans ambiguïté leur fonction d'induire dans le signifié la signification en lui imposant leur structure.

Car certes les sillons qu'ouvre le signifiant dans le monde réel, vont chercher pour les élargir les béances qu'il lui offre comme étant, au point qu'une ambiguïté peut subsister quant à saisir si le signifiant n'y suit pas la loi du signifié.

Mais il n'en est pas de même au niveau de la mise en question non pas de la place du sujet dans le monde, mais de son existence en tant que sujet, mise en question qui, à partir de lui, va s'étendre à sa relation intra-mondaine aux objets, et à l'existence du monde en tant qu'elle peut être aussi mise en question au delà de son ordre.

4. Il est capital de constater dans l'expérience de l'Autre inconscient où Freud nous guide, que la question ne trouve pas ses linéaments en de protomorphes foisonnements de l'image, en des intumescences végétatives, en des franges animiques s'irradiant des palpitations de la vie.

C'est là toute la différence de son orientation d'avec l'école de Jung qui s'attache à de telles formes : *Wandlungen der libido*. Ces formes peuvent être promues au premier plan d'une mantique, car on peut les produire par des techniques appropriées (promouvant les créations imaginaires : rêveries, dessins, etc.) en un site ici repérable : on le voit sur notre schéma, tendu entre **a** et **a'**, soit dans le voile du mirage narcissique, éminemment propre à soutenir de ses effets de séduction et de capture tout ce qui vient s'y refléter.

Si Freud a rejeté cette mantique, c'est au point où elle négligeait la fonction directrice d'une articulation signifiante, qui prend effet de sa loi interne et d'un matériel soumis à la pauvreté qui lui est essentielle.

De même que c'est dans toute la mesure où ce style d'articulation s'est maintenu, par la vertu du verbe freudien, même démembré, dans la communauté qui se prétend orthodoxe, qu'une différence subsiste aussi profonde entre les deux écoles, encore qu'au point où les choses en sont venues, aucune des deux ne soit en état d'en formuler la raison. Moyennant quoi le niveau de leur pratique apparaîtra bientôt se réduire à la distance des modes de rêverie de l'Alpe et de l'Atlantique.

διότι είναι ακριβώς αυτά τα στοιχεία που η γλωσσολογική ανάλυση μάς επιβάλλει να απομονώσουμε ως σημαίνοντα και έτσι γίνονται κατανοητά ως προς την πιο καθαρή κατάσταση της λειτουργία τους, στο μέτρο που αυτή είναι συγχρόνως η πιο μη-αληθοφανής και η πιο αληθοφανής:

550

— Η πιο μη-αληθοφανής, αφού η [σημαίνουσα] αλυσίδα τους διασώζεται μέσα σε μία αλλοτριότητα, σε σχέση με το υποκείμενο, τόσο ριζοσπαστική όσο και εκείνη των ακόμη μη αποκρυπτογραφημένων ιερογλυφικών στην μοναχικότητα της ερήμου.

— Η πιο αληθοφανής διότι μόνο εδώ μπορεί να εμφανιστεί δίχως αμφισημία η λειτουργία τους εισαγωγής της σημασίας στο σημαίνόμενο, επιβάλλοντάς του τη δομή τους.

Διότι σίγουρα, οι αυλακίες, που ανασκάπτει το σημαίνον στο πραγματικό του κόσμου, προσπαθούν να διευρύνουν τα χάσματα που του προσφέρει σαν υπάρχοντα, σε σημείο ώστε να εξακολουθεί να υπάρχει ένα διφορούμενο, όταν προσπαθεί κανείς να διαπιστώσει αν το σημαίνον ακολουθεί το νόμο του σημαινομένου.

Αλλά τα πράγματα συμβαίνουν διαφορετικά στο επίπεδο της αναθεώρησης, όχι της θέσης του υποκειμένου στον κόσμο, αλλά της ύπαρξής του ως υποκείμενο. Αναθεώρηση, η οποία ξεκινώντας από το ίδιο το υποκείμενο, επεκτείνεται στην ενδο-κοσμική του σχέση με τα αντικείμενα και με την ύπαρξη του κόσμου, εφόσον μπορεί κι αυτή [η σχέση] επίσης να αναθεωρηθεί πέραν της τάξης της.

4. Είναι σημαντικό να διαπιστώσουμε στην εμπειρία του ασυνείδητου Άλλου όπου μας οδηγεί ο Φρόυντ, ότι το ερώτημα δε βρίσκει την σκιαγράφησή του στο πρωτομορφικό φούντωμα της εικόνας, ούτε σε φυτικά φουσκώματα ή σε ζωικά κρόσσια που ακτινοβολούν από τους παλμούς της ζωής.

Εδώ βρίσκεται όλη η διαφορά μεταξύ του δικού του προσανατολισμού και της σχολής του Γιούνγκ η οποία γαντζώνεται από τέτοιες μορφές: *Wandlungen der libido*³³. Τέτοιες μορφές μπορούν να προαχθούν στο πρώτο πλάνο μιας μαντικής τέχνης, διότι μπορούν να παραχθούν μέσω κατάλληλων τεχνικών (τέτοιων που προάγουν εικονοφантаσιακές δημιουργίες: ονειροπολήματα, σχέδια κτλ.) σε εντοπίσιμη θέση: αυτή τη θέση μπορούμε να τη δούμε στο σχήμα μας μεταξύ του α και του α', δηλαδή στο προκάλυμμα της ναρκισσιστικής πλάνης, η οποία είναι αξιοσημείωτα κατάλληλη για να υποστηρίξει με τις αποπλανητικές και αιχμαλωτίζουσες επιδράσεις της όλα όσα καθρεφτίζονται εκεί.

Αν ο Φρόυντ απέρριψε αυτή τη μαντική τέχνη, είναι γιατί αυτή παραμελούσε την καθοδηγητική λειτουργία μίας σημαίνουσας άρθρωσης, η οποία αντλεί την επίδρασή της από τον εσωτερικό της νόμο και από ένα υλικό που υποβάλλεται στη φτώχεια που το χαρακτηρίζει.

551

Κατά τον ίδιο τρόπο και στο μέτρο που αυτό το στιλ της άρθρωσης επικράτησε σε εκείνη την κοινότητα, που ισχυρίζεται ότι είναι ορθόδοξη, δυνάμει του φροϋδικού λόγου, ακόμη και αν αυτός εμφανίζεται αποδιάρθρωμένος, εξακολουθεί να υπάρχει μια τόσο βαθιά διαφορά ανάμεσα στις δύο σχολές, ώστε στο σημείο, όπου τα πράγματα έχουν φτάσει, καμία από τις δύο να μην είναι σε θέση να διατυπώσει την αιτία. Απ' όπου συμπεραίνεται ότι σύντομα το επίπεδο της πρακτικής τους θα υποβαθμιστεί στην απόσταση μεταξύ των διαφορετικών τρόπων ονειροπόλησης των Άλπεων και του Ατλαντικού.

³³ [Σημ. Διορθ.]: Μεταμορφώσεις της λίμπιντο. Πρόκειται για το βιβλίο του 1912 «Μεταμορφώσεις και σύμβολα της Λίμπιντο» που σηματοδοτεί τη ρήξη του Γιούνγκ με τη φροϋδική ψυχανάλυση.

Pour reprendre la formule qui avait tant plu à Freud dans la bouche de Charcot, « ceci n'empêche pas d'exister » l'Autre à sa place **A**.

Car ôtez l'en, l'homme ne peut même plus se soutenir dans la position de Narcisse. L'anima, comme par l'effet d'un élastique, se rapplique sur l'*animus* et l'*animus* sur l'animal, lequel entre **S** et **a** soutient avec son *Umwelt* des « relations extérieures » sensiblement plus serrées que les nôtres, sans qu'on puisse dire au reste que sa relation à l'Autre soit nulle, mais seulement qu'elle ne nous apparaît pas autrement que dans de sporadiques ébauches de névrose.

5. Le **L** de la mise-en-question du sujet dans son existence a une structure combinatoire qu'il ne faut pas confondre avec son aspect spatial. À ce titre, il est bien le signifiant même qui doit s'articuler dans l'Autre, et spécialement dans sa topologie de quaternaire.

Pour supporter cette structure, nous y trouvons les trois signifiants où peut s'identifier l'Autre dans le complexe d'Œdipe. Ils suffisent à symboliser les significations de la reproduction sexuée, sous les signifiants de relation de l'amour et de la procréation.

Le quatrième terme est donné par le sujet dans sa réalité, comme telle forclosée dans le système et n'entrant que sous le mode du mort dans le jeu des signifiants, mais devenant le sujet véritable à mesure que ce jeu des signifiants va le faire signifier.

Ce jeu des signifiants n'est en effet pas inerte, puisqu'il est animé dans chaque partie particulière par toute l'histoire de l'ascendance des autres réels que la dénomination des Autres signifiants implique dans la contemporanéité du Sujet. Bien plus, ce jeu en tant qu'il s'institue en règle au delà de chaque partie, structure déjà dans le sujet les trois instances : moi (idéal), réalité, surmoi, dont la détermination sera le fait de la deuxième topique freudienne.

Le sujet d'autre part entre dans le jeu en tant que mort, mais c'est comme vivant qu'il va le jouer, c'est dans sa vie qu'il lui faut prendre la couleur qu'il y annonce à l'occasion. Il le fera en se servant d'un set de figures imaginaires, sélectionnées parmi les formes innombrables des relations animiques, et dont le choix comporte un certain arbitraire, puisque pour recouvrir homologiquement le ternaire symbolique, il doit être numériquement réduit.

Pour ce faire, la relation polaire par où l'image spéculaire (de la relation narcissique) est liée comme unifiante à l'ensemble d'éléments imaginaires dit du corps morcelé, fournit un couple qui n'est pas seulement préparé par une convenance naturelle de développement et de structure à servir d'homologue à la relation symbolique Mère-Enfant. Le couple imaginaire du stade du miroir, par ce qu'il manifeste de contre nature, s'il

Για να χρησιμοποιήσουμε την έκφραση του Σαρκώ, που τόσο πολύ άρεσε στον Φρόυντ: «Αυτό δεν εμποδίζει να υπάρξει³⁴» ο Άλλος στη θέση του Α.

Διότι αφαιρέστε την, και τότε ο άνθρωπος δεν μπορεί ούτε καν να σταθεί στη θέση του Νάρκισσου. Η *anima* με αυτόματο τρόπο οπισθοδρομεί προς το *animus*, και το *animus* προς το ζώο, το οποίο μεταξύ του **S** και του **a** διατηρεί «εξωτερικές σχέσεις» με τον *Umwelt* (περιβάλλον κόσμος) του, σχέσεις αισθητά στενότερες από τις δικές μας, χωρίς να μπορεί να πει κανείς κατά τ'άλλα ότι η σχέση του με τον Άλλον είναι ανύπαρκτη, αλλά απλώς ότι αυτή δεν μας εμφανίζεται με διαφορετικό τρόπο παρά μέσα από τα σποραδικά, νευρωτικά προσχέδια.

5. Το **L** της υπαρξιακής αναθεώρησης του υποκειμένου έχει μια συνδυαστική δομή, η οποία δεν πρέπει να συγχέεται με τη χωρική του διάσταση. Από αυτήν την άποψη είναι πραγματικά το σημαίνον εκείνο το οποίο πρέπει ν' αρθρωθεί μέσα στον Άλλον και ιδιαίτερα στην τετραδιάστατη τοπολογία του.

Για να υποστηρίξουμε αυτή τη δομή βρίσκουμε εδώ τα τρία σημαίνοντα όπου μπορεί να ταυτιστεί ο Άλλος μέσα στο οιδιπόδειο σύμπλεγμα. Αυτά επαρκούν για να συμβολίσουν τις σημασίες της γενετήσιας αναπαραγωγής υπό τα σημαίνοντα της σχέσης αγάπης και γένεσης.

Ο τέταρτος όρος δίνεται από το υποκείμενο μέσα στην πραγματικότητά του, ως τέτοια διακλεισμένη από το σύστημα και η οποία δεν εισάγεται παρά μόνο υπό τη μορφή του νεκρού στο παιχνίδι των σημαινόντων. Αυτή η μορφή μετατρέπεται όμως στο αληθινό υποκείμενο στο μέτρο που αυτό το παιχνίδι των σημαινόντων θα το σημαίνει.

Αυτό το παιχνίδι των σημαινόντων πράγματι δεν είναι αδρανές, αφού σε κάθε ιδιαίτερο μέρος του ζωογονείται από το σύνολο της ιστορίας της καταγωγής των άλλων πραγματικών που ο κατονομασμός των σημαινόντων Άλλων εμπλέκει στη συγχρονικότητα του Υποκειμένου. Κι ακόμη περισσότερο: με το να εγκαθιδρύεται αυτό το παιχνίδι σε κανόνα πέρα από κάθε παρτίδα, δομεί ήδη στο υποκείμενο τις τρεις βαθμίδες: Εγώ (Ιδεώδες-), Πραγματικότητα, Υπερεγώ, οι οποίες καθορίζονται στη δεύτερη φροϋδική τοπική.

Από την άλλη, το υποκείμενο μπαίνει στο παιχνίδι σαν νεκρός, είναι όμως σαν ζωντανός που θα το παίξει, διότι είναι στη ζωή του που θα πρέπει να πάρει το χρώμα, το οποίο έχει δηλώσει στη δεδομένη ευκαιρία³⁵. Θα το κάνει χρησιμοποιώντας ένα σετ φαντασιακών μορφών, οι οποίες επιλέχθηκαν ανάμεσα από αμέτρητα σχήματα ψυχικών σχέσεων και των οποίων η εκλογή ακολουθεί μια ορισμένη αυθαιρεσία, αφού αυτή, για να καλύψει τη συμβολική τριάδα ομόλογα, πρέπει να είναι κατά τον αριθμό περιορισμένη.

Για να συμβεί αυτό, η σχέση μεταξύ των πόλων του σχήματος απ' όπου η κατοπτρική εικόνα (της ναρκισσιστικής σχέσης) συνδέεται ενοποιητικά με το σύνολο των εικονοφαντασιακών στοιχείων αυτού που αποκαλούμε τεμαχισμένο σώμα, προσφέρει ένα ζεύγος το οποίο είναι προετοιμασμένο μέσω μίας φυσικής σκοπιμότητας, εξέλιξης και δομής, για να χρησιμεύσει ως ανάλογο στη συμβολική σχέση Μητέρας-Παιδιού. Επίσης αυτό το εικονοφαντασιακό ζεύγος μέσω αυτού που εκδηλώνει «ως ενάντια στη φύση», αν

³⁴ [Σημ. Διορθ.]: «*Ceci n' empêche pas d' exister !* ».

³⁵ [Σημ. Διορθ.]: Εδώ ο Λακάν για να αρθρώσει τη θέση του υποκειμένου στο παιχνίδι του σημαίνοντος αναφέρεται μεταφορικά και κατ' αναλογία στους κανόνες του Μπρίτζ (βλ. επίσης το κείμενο του «Ο ατομικός μύθος του νευρωτικού».

On peut ainsi situer de i à M , soit en a , les extrémités des segments Si , Sa^1 , Sa^2 , Sa^n , SM , où placer les figures de l'autre imaginaire dans les relations d'agression érotique où elles se réalisent, – de même de m à I , soit en a' , les extrémités de segments Sm , Sa^1 , Sa^2 , Sa^n , SI , où le moi s'identifie, depuis son *Urbild* spéculaire jusqu'à l'identification paternelle de l'idéal du moi³⁷.

Ceux qui ont suivi notre séminaire de l'année 1956-57 savent l'usage que nous avons fait du ternaire imaginaire ici posé, dont l'enfant en tant que désiré constitue réellement le sommet I , pour rendre à la notion de Relation d'objet³⁸, quelque peu discréditée par la somme des niaiseries qu'on a prétendu ces derniers temps valider sous sa rubrique, le capital d'expérience qui s'y rattache légitimement.

Ce schéma en effet permet de démontrer les relations qui se rapportent non pas aux stades précœdipiens qui ne sont pas bien entendu inexistantes, mais analytiquement impensables (comme l'œuvre trébuchante, mais guidée de Mme Melanie Klein le met suffisamment en évidence), mais aux stades prégénitaux en tant qu'ils s'ordonnent dans la rétroaction de l'Œdipe.

---

³⁷ Repérer dans ce schéma R l'objet a est intéressant pour éclairer ce qu'il apporte sur le champ de la réalité (champ qui le barre).

Quelque insistance que nous ayons mis depuis à le développer – en énonçant que ce champ ne fonctionne qu'à s'obturer de l'écran du fantasme, - ceci demande encore beaucoup d'attention.

Peut-être y aurait-il intérêt à reconnaître qu'énigmatique alors, mais parfaitement lisible pour qui sait la suite, comme c'est le cas si l'on prétend s'en appuyer, ce que le schéma R étale, c'est un plan projectif.

Notamment les points dont ce n'est pas par hasard (ni par jeu) que nous avons choisi les lettres dont ils se correspondent m M , i I et qui sont ceux dont s'encadre la seule coupure valable sur ce schéma (soit la coupure

→ →

mi , MI), indiquent assez que cette coupure isole dans le champ une bande de Möbius.

C'est tout dire, puisque dès lors ce champ ne sera que le tenant-lieu du fantasme dont cette coupure donne toute la structure.

Nous voulons dire que seule la coupure révèle la structure de la surface entière de pouvoir y détacher ces deux éléments hétérogènes que sont (marqués dans notre algorithme ($S \diamond a$) du fantasme) : le S , S barré de la bande ici à attendre où elle vient en effet, c'est-à-dire recouvrant le champ $\mathcal{R}$ de la réalité, et le a qui correspond aux champs $\mathcal{I}$ et $\mathcal{S}$.

C'est donc en tant que représentant de la représentation dans le fantasme, c'est-à-dire comme sujet originellement refoulé que le S , S barré du désir, supporte ici le champ de la réalité, et celui-ci ne se soutient que de l'extraction de l'objet a qui pourtant lui donne son cadre.

En mesurant par des échelons, tous vectorialisés d'une intrusion du seul champ $\mathcal{I}$ dans le champ $\mathcal{R}$, ce qui n'est bien articulé dans notre texte que comme effet du narcissisme, il est donc tout à fait exclu que nous voulions y faire revenir, par une porte de derrière quelconque, que ces effets (« système des identifications », lisons-nous) puissent théoriquement fonder, en quelque façon que ce soit, la réalité.

Qui a suivi nos exposés topologiques (qui ne se justifient de rien que de la structure à articuler du fantasme), doit bien savoir que dans la bande de Möbius, il n'y a rien de mesurable qui soit à retenir dans sa structure, et qu'elle se réduit, comme le réel ici intéressé, à la coupure elle-même.

Cette note est indicative pour le moment actuel de notre élaboration topologique (juillet 1966).

³⁸ Titre de ce séminaire.

Έτσι μπορούν να εντοπισθούν από το **i** μέχρι το **M**, δηλαδή στο **a**, τα ακραία σημεία των τμημάτων Si, Sa^1, Sa^2, Sa^n, SM , στα οποία μπορούν να τοποθετηθούν οι μορφές του εικονοφαντασιακού άλλου στις επιθετικές ερωτικές σχέσεις, όπου και πραγματώνονται. Με τον ίδιο τρόπο μπορούν να εντοπισθούν από το **m** μέχρι το **I**, δηλαδή στο **a'**, τα ακραία σημεία των τμημάτων $Sm, Sa'^1, Sa'^2, Sa'^n, SI$, όπου το Εγώ [moi] ταυτίζεται ξεκινώντας από την κατοπτρική αρχέγονη εικόνα [Urbild] του μέχρι και την πατρική ταύτιση του Ιδεώδους του Εγώ³⁹.

554

Όποιος παρακολούθησε το σεμινάριό μας του έτους 1956 – 57 γνωρίζει τη χρήση που κάναμε της εικονοφαντασιακής τριάδας που παρουσιάζουμε εδώ, της οποίας το παιδί ως επιθυμούμενο συγκροτεί πραγματικά την κορυφή **I**, για να αποδώσουμε στην έννοια της Αντικειμενότητας Σχέσης⁴⁰, η οποία τον τελευταίο καιρό περιέπεσε κάπως σε κακή φήμη από το σύνολο των ανοησιών που προσπάθησαν να ταξινομήσουν υπό αυτήν την έννοια, το ουσιώδες της εμπειρίας που νόμιμα της ανήκει.

Το σχήμα αυτό μας επιτρέπει πράγματι να αποδείξουμε τις σχέσεις, που αναφέρονται όχι μόνο στα προοιδιακά στάδια – τα οποία είναι βέβαια υπαρκτά, όπως έχει σωστά επισημανθεί, αν και αναλυτικά αδιανόητα (όπως το αποσαφηνίζει με επάρκεια, στο παραπαίον, αλλά δίχως να χάνει τον προσανατολισμό του, έργο της, η Μέλανι Κλάιν) – αλλά αναφέρονται σίγουρα στα προγεννητικά στάδια, εφόσον αυτά οργανώνονται με την αναδρομική δράση του Οιδιπόδειου.

³⁹ Έχει ενδιαφέρον να εντοπίσει κανείς σ' αυτό το σχήμα **R** το αντικείμενο **a**, κάτι που επιτρέπει να διασαφηνιστεί αυτό που [το αντικείμενο] προσκομίζει στο πεδίο της πραγματικότητας, (πεδίο από το οποίο διαγράφεται). Όσο κι αν επιμείναμε έκτοτε στην ανάπτυξή του – ανακοινώνοντας ότι το πεδίο αυτό δε λειτουργεί παρά μέσω της απομόνωσης του προπετάσματος της φαντασίωσης – απαιτείται παρ' όλα αυτά ακόμη πολύ προσοχή. Ίσως θα ήταν ενδιαφέρον να αναγνωρίσει κανείς, ότι αν και αινιγματικό κάποτε, αλλά εντελώς αναγνώσιμο για όποιον γνωρίζει τα όσα ακολουθούν, όπως συμβαίνει όταν ισχυρίζεται κανείς ότι βασίζει τις αναπτύξεις του σε αυτό, αυτό που το σχήμα **R** εκθέτει δεν είναι παρά ένα προβολικό επίπεδο. Ιδιαίτερα τα σημεία, των οποίων τα γράμματα σίγουρα δεν τα διαλέξαμε ούτε κατά τύχη (ούτε και για παιχνίδι) και τα οποία αντιστοιχούν: **m M, i I**, και που είναι εκείνα, με τα οποία πλαισιώνεται η μόνη

→
ισχύουσα τομή του σχήματος (η τομή **miMI**). Αυτά τα σημεία δείχνουν λοιπόν με αρκετή σαφήνεια, ότι αυτή η τομή στο πεδίο εξάγει μια ταινία του Moebius.

Με λίγα λόγια, από εδώ και στο εξής αυτό το πεδίο δε θα είναι παρά ο αντιπρόσωπος της φαντασίωσης, τη δομή της οποίας αποδίδει συνολικά αυτή η τομή.

Θέλουμε να πούμε ότι μόνο η τομή αποκαλύπτει τη δομή της όλης επιφάνειας, επειδή καταφέρνει να τονίσει εκείνα τα δύο ετερογενή στοιχεία τα οποία είναι τα εξής (σηματοδοτημένα στον αλγόριθμό μας ($\$ \diamond a$) της φαντασίωσης): το **\$**, διεγερμένο **S** της ταινίας εδώ προς προσέγγιση και που κατορθώνει δηλαδή να καλύψει πράγματι το πεδίο **R** της πραγματικότητας καθώς και το **a** που αντιστοιχεί στα πεδία **J** και **S**.

Είναι λοιπόν σαν αντιπρόσωπος αναπαράστασης στη φαντασίωση, δηλαδή σαν αρχέγονα απωθημένο υποκείμενο που το **\$**, διεγερμένο υποκείμενο της επιθυμίας, υποστηρίζει εδώ το πεδίο της πραγματικότητας. Αυτό το τελευταίο δεν υποστηρίζεται παρά μόνο μέσω της εξαγωγής του αντικειμένου **a**, το οποίο εντούτοις του παρέχει το πλαίσίό του.

Η μέτρηση μέσω βαθμίδων οι οποίες είναι όλες κατανεμημένες σε ανύσματα μέσω μιας διείσδυσης του μοναδικού πεδίου **J** στο πεδίο **R**, πράγμα που είναι καλά αρθρωμένο στο κείμενο μας σαν αποτέλεσμα του ναρκισσισμού, μας αποκλείει να επιστρέψουμε από οποιεσδήποτε παράπλευρες πόρτες, σε αυτά τα αποτελέσματα (ας τα διαβάσουμε ως «συστήματα ταύτισης»), σαν να είχαν τη δυνατότητα με οποιονδήποτε τρόπο να θεμελιώσουν θεωρητικά την πραγματικότητα.

Όποιος παρακολούθησε τις τοπολογικές μας αναπτύξεις (οι οποίες δε δικαιολογούνται παρά μόνο μέσα από τη δομή της άρθρωσης της φαντασίωσης) οφείλει να γνωρίζει πολύ καλά ότι στην ταινία του Moebius δεν υπάρχει τίποτε το μετρήσιμο που θα όφειλε κανείς να συγκρατήσει ως προς τη δομή της, και ότι συνοψίζεται, όπως και το εν προκειμένω πραγματικό, στην ίδια της την τομή.

Αυτή η υποσημείωση είναι ενδεικτική της προς το παρόν τοπολογικής μας επεξεργασίας (Ιούλιος 1966).

⁴⁰ Τίτλος του σεμιναρίου αυτού.

Tout le problème des perversions consiste à concevoir comment l'enfant, dans sa relation à la mère, relation constituée dans l'analyse non pas par sa dépendance vitale, mais par sa dépendance de son amour, c'est-à-dire par le désir de son désir, s'identifie à l'objet imaginaire de ce désir en tant que la mère elle-même le symbolise dans le phallus.

Le phallocentrisme produit par cette dialectique est tout ce que nous avons à retenir ici. Il est bien entendu entièrement conditionné par l'intrusion du signifiant dans le psychisme de l'homme, et strictement impossible à déduire d'aucune harmonie préétablie dudit psychisme à la nature qu'il exprime.

Cet effet imaginaire qui ne peut être ressenti comme discordance qu'au nom du préjugé d'une normativité propre à l'instinct, a déterminé pourtant la longue querelle, éteinte aujourd'hui mais non sans dommage, concernant la nature primaire ou secondaire de la phase phallique. Ne serait l'extrême importance de la question, cette querelle mériterait notre intérêt par les exploits dialectiques qu'elle a imposés au Dr Ernest Jones pour soutenir de l'affirmation de son entier accord avec Freud une position diamétralement contraire, à savoir celle qui le faisait, avec des nuances sans doute, le champion des féministes anglaises, férues du principe du « chacun son » : aux *boys* le phalle, aux *girls* le c...

7. Cette fonction imaginaire du phallus, Freud l'a donc dévoilée comme pivot du procès symbolique qui parachève dans les deux sexes la mise en question du sexe par le complexe de castration.

La mise à l'ombre actuelle de cette fonction du phallus (réduit au rôle d'objet partiel) dans le concert analytique, n'est que la suite de la mystification profonde dans laquelle la culture en maintient le symbole, ceci s'entend dans le sens où le paganisme lui-même ne le produisait qu'au terme de ses plus secrets mystères.

C'est en effet dans l'économie subjective, telle que nous la voyons commandée par l'inconscient, une signification qui n'est évoquée que par ce que nous appelons une métaphore, précisément la métaphore paternelle.

Et ceci nous ramène, puisque c'est avec Mme Macalpine que nous avons choisi de dialoguer, à son besoin de référence à un « héliolithisme », par quoi elle prétend voir codifiée la procréation dans une culture pré-œdipienne, où la fonction procréatrice du père serait éludée.

Tout ce qu'on pourra avancer dans ce sens, sous quelque forme que ce soit, n'en mettra que mieux en valeur la fonction de signifiant qui conditionne la paternité.

Car dans un autre débat du temps où les psychanalystes s'interrogeaient encore sur la doctrine, le Dr Ernest Jones avec une remarque plus pertinente que devant, n'a pas apporté un argument moins inapproprié.

Όλο το ζήτημα των διαστροφών έγκειται στο να καταλάβουμε, με ποιον τρόπο το παιδί στη σχέση του με τη μητέρα – μια σχέση, η οποία στην ανάλυση δε σχηματίζεται μέσω της ζωτικής του εξάρτησης, αλλά μέσω της εξάρτησής του από την αγάπη της, δηλαδή μέσω της επιθυμίας για την επιθυμία της – ταυτίζεται με το εικονοφαντασιακό αντικείμενο αυτής της επιθυμίας, στο μέτρο που η ίδια η μητέρα το συμβολίζει στο φαλλό.

555 Ο παραγόμενος φαλλοκεντρισμός μέσω αυτής της διαλεκτικής είναι αυτό που πρέπει να συγκρατήσουμε εδώ. Είναι αξιοσημείωτο ότι αυτός εξαρτάται παντελώς από την εισβολή του σημαίνοντος στον ψυχισμό του ανθρώπου και είναι απολύτως αδύνατο να εξαχθεί από οποιαδήποτε προκαθορισμένη αρμονία του αποκαλούμενου ψυχισμού ως προς τη φύση, την οποία αυτός εκφράζει.

Αυτή η εικονοφαντασιακή συνέπεια, η οποία δε μπορεί να γίνει αισθητή σαν παραφωνία παρά μόνο στο όνομα της προκατάληψης κάποιας κανονιστικότητας χαρακτηριστικής του ενστίκτου, προκαθόρισε εντούτοις τη μακροχρόνια διαμάχη που έχει σβήσει πια σήμερα, αφήνοντας όμως ζημιές πίσω της, για το αν η φαλλική φάση είναι πρωτογενούς ή δευτερογενούς φύσης. Εάν το ερώτημα αυτό δεν ήταν ήδη από μόνο του υψίστης σημασίας, αυτή η διαμάχη θα άξιζε την προσοχή μας εξαιτίας των διαλεκτικών επιδόσεων που επέβαλλε στον Δρ. Έρνεστ Τζόουνς για να υποστηρίξει, διαβεβαιώνοντας την πλήρη συμφωνία του με τον Φρόυντ, μια θέση η οποία ήταν διαμετρικά αντίθετη από τη φροϋδική, δηλαδή εκείνη, η οποία τον ανήγαγε, με κάποιες αποχρώσεις βέβαια, στον πρωταθλητή των Αγγλίδων φεμινιστριών, οι οποίες υπερασπίζονταν δαιμονισμένα την αρχή του «Ο καθένας το δικό του»: Για τ' αγόρια ο φαλλός, για τα κορίτσια το μ....

7. Αυτή η εικονοφαντασιακή λειτουργία του φαλλού αποκαλύφθηκε λοιπόν από τον Φρόυντ σαν άξονας της συμβολικής διαδικασίας, ο οποίος αποπερατώνει και στα δύο φύλα την αναθεώρηση του φύλου μέσω του συμπλέγματος του ευνουχισμού.

Η σύγχρονη επισκίαση αυτής της λειτουργίας του φαλλού στο αναλυτικό κονσέρτο (με τον υποβιβασμό της στον ρόλο του μερικού αντικειμένου) δεν είναι παρά μόνο το αποτέλεσμα της βαθιάς μυστικοποίησης στην οποία διασώζει ο πολιτισμός το σύμβολο: δηλαδή με την έννοια που ο παγανισμός ο ίδιος το παρήγαγε στο πέρας των πιο απόκρυφων μυστηρίων του.

Αυτό είναι πράγματι στην οικονομία του υποκειμένου – έτσι όπως εμείς την βλέπουμε, δηλαδή σαν καθοδηγούμενη από το ασυνείδητο – μια σημασία, στην οποία μπορεί να γίνει αναφορά μόνον μέσω αυτού που ονομάζουμε μεταφορά και ακριβέστερα πατρική μεταφορά.

Κι' αυτό μας οδηγεί, αφού επιλέξαμε να κάνουμε διάλογο με την Κα Μακάλπιν, στη δική της ανάγκη ν' αναφερθεί σ' έναν «ηλιολιθισμό», ο οποίος κατά τη γνώμη της κωδικοποιεί τη γέννηση σ' έναν προοιδιακό πολιτισμό, όπου θα εξαφανίζονταν η γεννητική λειτουργία του πατέρα.

Ό,τι κι αν πει κανείς ως προς αυτό, και με οποιαδήποτε μορφή, δε θα κατάφερνε παρά να δώσει μεγαλύτερη αξία στη λειτουργία του σημαίνοντος, που καθορίζει την πατρότητα.

556 Διότι σε μια άλλη θεωρητική διαμάχη εκείνης της εποχής, στην οποία οι ψυχαναλυτές αναρωτιόνταν για την ψυχαναλυτική θεωρία, ο Δρ. Έρνεστ Τζόουνς με μια παρατήρηση, πιο σημαντική από την μόλις αναφερθείσα, έφερε άλλωστε ένα επιχείρημα που ήταν εξίσου εύστοχο.

Concernant en effet l'état des croyances dans quelque tribu australienne, il s'est refusé à admettre qu'aucune collectivité d'hommes puisse méconnaître ce fait d'expérience que, sauf exception énigmatique, aucune femme n'enfante sans avoir eu un coït, ni même ignorer le laps requis de cet antécédent. Or ce crédit qui nous paraît tout à fait légitimement accordé aux capacités humaines d'observation du réel, est très précisément ce qui n'a pas dans la question la moindre importance.

Car, si l'exige le contexte symbolique, la paternité n'en sera pas moins attribuée à la rencontre par la femme d'un esprit à telle fontaine ou dans tel monolithe où il sera censé siéger.

C'est bien ce qui démontre que l'attribution de la procréation au père ne peut être l'effet que d'un pur signifiant, d'une reconnaissance non pas du père réel, mais de ce que la religion nous a appris à invoquer comme le Nom-du-Père.

Nul besoin d'un signifiant bien sûr pour être père, pas plus que pour être mort, mais sans signifiant, personne, de l'un ni de l'autre de ces états d'être, ne saura jamais rien.

Je rappelle ici à l'usage de ceux que rien ne peut décider à chercher dans les textes de Freud un complément aux lumières que leurs moniteurs leur dispensent, avec quelle insistance s'y trouve soulignée l'affinité des deux relations signifiantes que nous venons d'évoquer, à chaque fois que le sujet névrosé (l'obsessionnel spécialement) la manifeste par la conjonction de leurs thèmes.

Comment Freud ne la reconnaîtrait-il pas en effet, alors que la nécessité de sa réflexion l'a mené à lier l'apparition du signifiant du Père, en tant qu'auteur de la Loi, à la mort, voire au meurtre du Père, – montrant ainsi que si ce meurtre est le moment fécond de la dette par où le sujet se lie à vie à la Loi, le Père symbolique en tant qu'il signifie cette Loi est bien le Père mort.

IV. DU COTE DE SCHREBER

1. Nous pouvons maintenant entrer dans la subjectivité du délire de Schreber.

La signification du phallus, avons-nous dit, doit être évoquée dans l'imaginaire du sujet par la métaphore paternelle.

Ceci a un sens précis dans l'économie du signifiant dont nous ne pouvons ici que rappeler la formalisation, familière à ceux qui suivent notre séminaire de cette année sur les formations de l'inconscient. À savoir : formule de la métaphore, ou de la substitution signifiante :

Δηλαδή αρνήθηκε να πιστέψει, σχετικά με αντιλήψεις που επικρατούν σε κάποια φυλή της Αυστραλίας, ότι οποιαδήποτε ανθρώπινη κοινωνία θα μπορούσε να παραγνωρίσει την εμπειρική πραγματικότητα, ότι δηλαδή, εκτός από αινιγματικές εξαιρέσεις, καμιά γυναίκα δε φέρνει ένα παιδί στον κόσμο, χωρίς προηγουμένως να είχε μια συνουσία και ότι θα μπορούσε να κυριαρχήσει άγνοια μέσα της γύρω από τον σχετικό μ' αυτά τα πράγματα, απαιτούμενο χρόνο. Τώρα, ακόμη και αν μας φαίνεται εντελώς δικαιολογημένο να έχουμε μια τέτοια εμπιστοσύνη στην ανθρώπινη ικανότητα παρατήρησης του πραγματικού, είναι εντούτοις αυτό που δεν έχει καμία σημασία για το θέμα μας.

Διότι, αν το απαιτεί το συμβολικό πλαίσιο, αποδίδεται, όπως φαίνεται, η πατρότητα παρ'όλα αυτά στο γεγονός ότι η γυναίκα συνάντησε ένα πνεύμα σ' αυτήν ή εκείνη την πηγή ή σ' ένα μονόλιθο στον οποίο κατοικεί δήθεν το πνεύμα.

Αυτό είναι μάλιστα η απόδειξη για το ότι η γέννηση μπορεί ν' αποδοθεί στον πατέρα μόνο μέσω της επίδρασης ενός καθαρού σημαίνοντος, μίας αναγνώρισης όχι του πραγματικού πατέρα, αλλά αυτού, τον οποίο η θρησκεία μας διδάσκει να επικαλούμαστε ως Όνομα-του-Πατέρα.

Αξιοσημείωτο είναι ότι δεν απαιτείται κανένα σημαίνον για να γίνει κανείς πατέρας, όπως επίσης και για να είναι κανείς νεκρός – αλλά χωρίς σημαίνον δε θα γνωρίζει κανείς ποτέ τίποτα ούτε για τη μια, ούτε για την άλλη αυτών των καταστάσεων τού είναι.

Θυμίζω εδώ σ' αυτούς, τους οποίους δε μπορεί να τους παρακινήσει τίποτα στο να ψάξουν στα κείμενα του Φρόυντ ένα συμπλήρωμα στις επεξηγήσεις που τους σερβίρουν οι δάσκαλοί τους, με πόση έμφαση υπογραμμίζεται σ' αυτά τα κείμενα η συγγένεια αυτών των δύο σημαίνουσων σχέσεων, για τις οποίες μόλις ενδιαφερθήκαμε, κάθε φορά που το νευρωτικό υποκείμενο (και ιδιαίτερα ο ιδεοληπτικός) τις αφήνει να εκδηλωθούν μέσα από τη σύνδεση των θεμάτων τους.

Πώς θα μπορούσε ο Φρόυντ να μην τις αναγνωρίσει πράγματι, αφού οι μελέτες του τον οδήγησαν αναγκαστικά στο να συνδέσει την εμφάνιση του σημαίνοντος του Πατέρα, ως δημιουργό του Νόμου, με τον θάνατο, και μάλιστα με τον φόνο του Πατέρα – δείχνοντας με αυτόν τον τρόπο, ότι, εάν αυτός ο φόνος είναι η γόνιμη στιγμή του χρέους μέσω του οποίου το υποκείμενο συνδέεται εφ'όρου ζωής με τον Νόμο, ο συμβολικός Πατέρας στο μέτρο που αυτός σημασιοδοτεί τον Νόμο αυτόν, είναι ασφαλώς ο νεκρός Πατέρας.

IV. ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΛΕΥΡΑ ΤΟΥ ΣΤΡΕΜΠΕΡ

1. Μπορούμε τώρα να εισέλθουμε στην υποκειμενικότητα του παραληρήματος του Στρέμπερ.

Όπως έχουμε πει, η σημασία του φαλλού οφείλει να κληθεί στο εικονοφαντασιακό τού υποκειμένου μέσω της πατρικής μεταφοράς.

Αυτό έχει ένα σαφές νόημα στην οικονομία του σημαίνοντος, για το οποίο δε μπορούμε παρά να θυμίσουμε εδώ τη σχηματική του διατύπωση, που είναι ήδη οικεία σε όλους εκείνους που παρακολουθούν το φετινό σεμινάριό μας για τα μορφώματα του ασυνειδήτου. Είναι ο *τύπος της μεταφοράς ή της σημαίνουσας υποκατάστασης*:

$$\frac{S}{S'} \cdot \frac{S'}{x} \longrightarrow S \left(\frac{I}{s} \right)$$

où les grands S sont des signifiants, x la signification inconnue et s le signifié induit par la métaphore, laquelle consiste dans la substitution dans la chaîne signifiante de S à S'. L'élision de S', ici représentée par sa rature, est la condition de la réussite de la métaphore.

Ceci s'applique ainsi à la métaphore du Nom-du-Père, soit la métaphore qui substitue ce Nom à la place premièrement symbolisée par l'opération de l'absence de la mère.

$$\frac{\text{Nom-du-Père}}{\text{Désir de la mère}} \cdot \frac{\text{Désir de la Mère}}{\text{Signifié au Sujet}} \longrightarrow \text{Nom-du-Père} \left(\frac{A}{\text{Phallus}} \right)$$

Essayons de concevoir maintenant une circonstance de la position subjective où, à l'appel du Nom-du-Père réponde, non pas l'absence du père réel, car cette absence est plus que compatible avec la présence du signifiant, mais la carence du signifiant lui-même.

Ce n'est pas là une conception à laquelle rien ne nous prépare. La présence du signifiant dans l'Autre, est en effet une présence fermée au sujet pour l'ordinaire, puisque ordinairement c'est à l'état de refoulé (*verdrängt*) qu'elle y persiste,⁽²⁶⁾ que de là elle insiste pour se représenter dans le signifié, par son automatisme de répétition (*Wiederholungszwang*).

Extrayons de plusieurs textes de Freud un terme qui y est assez articulé pour les rendre injustifiables si ce terme n'y désigne pas une fonction de l'inconscient distincte du refoulé. Tenons pour démontré ce qui fut le cœur de mon séminaire sur les psychoses, à savoir que ce terme se rapporte à l'implication la plus nécessaire de sa pensée quand elle se mesure au phénomène de la psychose : c'est le terme de *Verwerfung*.

Il s'articule dans ce registre comme l'absence de cette *Bejahung*, ou jugement d'attribution, que Freud pose comme précédent nécessaire à toute application possible de la *Verneinung*, qu'il lui oppose comme jugement d'existence :

$$\frac{\mathbf{S}}{\mathbf{S}'} \cdot \frac{\mathbf{S}'}{\mathbf{x}} \longrightarrow \mathbf{S} \left(\frac{\mathbf{I}}{\mathbf{s}} \right)$$

όπου τα κεφαλαία **S** είναι σημαίνοντα, **x** η άγνωστη σημασία και **s** το δια της μεταφοράς εισαγόμενο σημαίνόμενο, όπου η μεταφορά συνίσταται στο ότι το **S** υποκαθίσταται από το **S'** εντός της σημαίνουσας αλυσίδας. Η έκθλιψη του **S'**, που παριστάνεται εδώ έτσι ώστε το **S'** να εμφανίζεται διαγραμμένο, είναι η απαιτούμενη συνθήκη για την επιτυχία της μεταφοράς.

Όλο αυτό εφαρμόζεται έτσι στη μεταφορά του Ονόματος-του-Πατέρα, δηλαδή στη μεταφορά που υποκαθιστά το Όνομα αυτό στη θέση η οποία συμβολίζεται αρχικά από την επίδραση της απουσίας της μητέρας.

$$\frac{\text{Όνομα-του-Πατέρα}}{\text{Επιθυμία της Μητέρας}} \cdot \frac{\text{Επιθυμία της Μητέρας}}{\text{Σημαινόμενο στο υποκείμενο}} \longrightarrow \text{Όνομα-του-Πατέρα} \left(\frac{\mathbf{A}}{\text{Φαλλός}} \right)$$

Ας επιχειρήσουμε να αντιληφθούμε τώρα μια περίπτωση της υποκειμενικής θέσης όπου στην επίκληση του Ονόματος-του-Πατέρα δεν αποκρίνεται η απουσία του πραγματικού πατέρα, διότι αυτή η απουσία είναι απόλυτα συμβατή με την παρουσία του σημαίνοντος, αλλά η έλλειψη τού ίδιου του σημαίνοντος.

Πρόκειται εδώ για μία αντίληψη για την οποία ήμαστε ήδη προετοιμασμένοι. Η παρουσία του σημαίνοντος στον Άλλο είναι πράγματι μια αποκλεισμένη συνήθως για το υποκείμενο παρουσία, αφού ως επί το πλείστον βρίσκεται εκεί σε απωθημένη (*verdrängt*) κατάσταση και παραμένει σε αυτήν, και από αυτή τη θέση επιμένει να αναπαρίσταται στο σημαίνόμενο με τον αυτοματισμό της τής επανάληψης (*Wiederholungszwang*).

558

Ας εξάγουμε από κάποια κείμενα του Φρόυντ έναν όρο, ο οποίος είναι αρθρωμένος με αρκετή σαφήνεια, ώστε να τα καθιστά μη-δικαιολογήσιμα, εάν αυτός ο όρος δεν προσδιορίζει μια λειτουργία του ασυνειδήτου διαφορετική από το απωθημένο. Ας θεωρήσουμε αποδεδειγμένο, αυτό που στον καιρό του αποτέλεσε τον πυρήνα του σεμιναρίου μας για τις ψυχώσεις, ότι δηλαδή αυτός ο όρος αναφέρεται στην πιο αναγκαία σύλληψη της σκέψης του εφόσον αυτή αναμετρείται με το φαινόμενο της ψύχωσης: πρόκειται για τον όρο της *Verwerfung*.

Αυτός ο όρος αρθρώνεται σε αυτό το επίπεδο ως απουσία της ίδιας *Bejahung* ή κατηγορηματικής κριτικής ικανότητας την οποία ο Φρόυντ τοποθετεί ως απαραίτητως

cependant que tout l'article où il détache cette *Verneinung* comme élément de l'expérience analytique, démontre en elle l'aveu du signifiant même qu'elle annule.

C'est donc aussi sur le signifiant que porte la *Bejahung* primordiale, et d'autres textes permettent de le reconnaître, et nommément la lettre 52 de la correspondance avec Fliess, où il est expressément isolé en tant que terme d'une perception originelle sous le nom de signe, *Zeichen*.

La *Verwerfung* sera donc tenue par nous pour forclusion du signifiant. Au point où, nous verrons comment, est appelé le Nom-du-Père, peut donc répondre dans l'Autre un pur et simple trou, lequel par la carence de l'effet métaphorique provoquera un trou correspondant à la place de la signification phallique.

C'est la seule forme sous laquelle il nous soit possible de concevoir ce dont Schreber nous présente l'aboutissement comme celui d'un dommage qu'il n'est en état de dévoiler qu'en partie et où, dit-il, avec les noms de Flehsig et de Schreber, le terme de « meurtre d'âmes » (*Seelenmord* : S. 22-II) joue un rôle essentiel⁴¹.

Il est clair qu'il s'agit là d'un désordre provoqué au joint le plus intime du sentiment de la vie chez le sujet, et la censure qui mutile le texte avant l'addition que Schreber annonce aux explications assez détournées qu'il a essayées de son procédé, laisse à penser qu'il y associait au nom de personnes vivantes, des faits dont les conventions de l'époque toléraient mal la publication. Aussi bien le chapitre suivant manque-t-il en entier, et Freud a-t-il dû pour exercer sa perspicacité, se contenter de l'allusion au *Faust*, au *Freischütz*, et au *Manfred* de Byron, cette dernière œuvre (à laquelle il suppose emprunté le nom d'Ahriman, soit d'une des apophanies de Dieu dans le délire de Schreber) lui ayant semblé prendre dans cette référence toute sa valeur de son thème : le héros meurt de la malédiction portée en lui par la mort de l'objet d'un inceste fraternel.

Pour nous, puisqu'avec Freud nous avons choisi de faire confiance à un texte qui, à ces mutilations près, certes regrettables, reste un document dont les garanties de crédibilité s'égalent aux plus élevées, c'est dans la forme la plus développée du délire avec laquelle le livre se confond, que nous nous emploierons à montrer une structure, qui s'avérera semblable au procès même de la psychose.

2. Dans cette voie, nous constaterons avec la nuance de surprise où Freud voit la connotation subjective de l'inconscient reconnu, que

---

⁴¹ Voici le texte : *Einleitend habe ich dazu zu bemerken, dass bei der Genesis der betreffenden Entwicklung deren erste Anfänge weit, vielleicht bis zum 18. Jahrhundert zurückreichen, einertheils die Namen Flehsig und Schreber [souligné par nous] (wahrscheinlich nicht in der Beschränkung auf je ein Individuum der betreffenden Familien) und andernteils der Begriff des Seelenmords [en. « Sperrdruck » dans le texte] eine Hauptrolle spielen.*

προϋπάρχουσα κάθε δυνατής εφαρμογής της *Verneinung*. Την τελευταία την αντιπαραθέτει στην *Bejahung* ως υπαρξιακή κριτική ικανότητα: εντούτοις το άρθρο στο οποίο ο Φρόυντ εξάγει αυτήν την *Verneinung* ως συστατικό στοιχείο της αναλυτικής εμπειρίας, καταδεικνύει στο σύνολό του μέσα σε αυτήν, την αναγνώριση εκείνου ακριβώς του σημαίνοντος που η ίδια ακυρώνει.

Έτσι λοιπόν, η αρχέγονη *Bejahung* επιδρά επίσης και στο σημαίνον. Αυτό φαίνεται και από άλλα κείμενα, ιδιαίτερα στην επιστολή 52 της αλληλογραφίας με τον Φλίσ, όπου απομονώνεται ρητά ως όρος μιας αρχέγονης αντίληψης με το όνομα του σημείου *Zeichen*.

Η *Verwerfung* θα οριστεί λοιπόν από εμάς ως *διάκλειση* του σημαίνοντος. Στο σημείο που, θα δούμε με ποιον τρόπο, καλείται το Ονόμα-του-Πατέρα, μπορεί λοιπόν εκεί να απαντήσει στον Άλλον μία απλή οπή. Το Ονόμα-του-Πατέρα το οποίο μέσω της στέρξης της μεταφορικής επίπτωσης θα προκαλέσει στη θέση της φαλλικής σημασίας αυτήν την οπή.

Μόνο μ'αυτήν τη μορφή γίνεται εφικτό να κατανοήσουμε αυτό που ο Σρέμπερ μάς περιγράφει στην τελική φάση σαν μια βλάβη, την οποία μπορεί να μας αποκαλύψει μόνο εν μέρει και στην οποία, όπως λέει ο ίδιος, η έννοια «φόνος ψυχών» (*Seelemord*: S. 22-II) παίζει κεντρικό ρόλο δίπλα στα ονόματα «Φλέσιγκ» και «Σρέμπερ»⁴².

Είναι σαφές ότι εδώ πρόκειται για μια σύγχυση, η οποία γεννήθηκε στο πιο ενδόμυχο σημείο σύνδεσης της αίσθησης ζωής του υποκειμένου. Η λογοκρισία, που κατακρεουργεί το κείμενο, πριν ακόμη προσκομίσει ο Σρέμπερ τις προαναγγελθείσες προσθήκες στις αρκετά καλυμμένες εξηγήσεις της μεθόδου του, μας αφήνει να διαισθανθούμε, ότι συνέδεσε με τα ονόματα προσώπων εν ζωή, γεγονότα των οποίων η δημοσίευση θα αντίκειτο στα τότε ήθη. Έτσι απουσιάζει εξ ολοκλήρου το αμέσως επόμενο κεφάλαιο και ο Φρόυντ αναγκάστηκε να αρκεστεί, για να ασκήσει την οξύνοιά του, στον υπαινιγμό στον *Φάουστ*, στον *Φράισουτζ* [*Freischütz*] και στον *Μάνφρεντ* [*Manfred*] του Μπάιρον [Byron], αυτό το τελευταίο έργο (από το οποίο, όπως υποθέτει, κατάγεται το όνομα *Ahriman*, μια από τις θεϊκές μεταμορφώσεις στο παραλήρημα του Σρέμπερ) του φαινόταν ότι έπαιρνε, μέσα σε μία τέτοιου είδους αναφορά, όλη την αξία του θέματός του: Ο ήρωας πεθαίνει από την κατάρρα που επισύρει πάνω του ο θάνατος του αντικειμένου μιας αδελφικής αιμομιξίας.

Κι όσο για εμάς, αφού αποφασίσαμε με τον Φρόυντ να εμπιστευτούμε ένα κείμενο, που παραμένει ένα ντοκουμέντο του οποίου η αξιοπιστία είναι υψίστου βαθμού αν εξαιρέσουμε αυτούς τους σίγουρα ατυχείς ακρωτηριασμούς, θα χρησιμοποιήσουμε την πιο εξελιγμένη μορφή του παραληρήματος με την οποία το βιβλίο αναμινύεται, για να αναδείξουμε τώρα μια δομή η οποία αποδεικνύεται παρόμοια με τη διαδικασία της ίδιας της ψύχωσης.

2. Κατά τον τρόπο αυτό, παρατηρούμε μ' εκείνη την ελαφρά έκπληξη, με την οποία ο Φρόυντ βλέπει τον υποκειμενικό συναφή συνειρμό του αναγνωρισμένου ασυνειδήτου, ότι

⁴² Να το κείμενο: *Einleitend habe ich dazu zu bemerken, dass bei der Genesis der betreffenden Entwicklung deren erste Anfänge weit, vielleicht bis zum 18. Jahrhundert zurückreichen, einertheils die Namen Fleschig und Schreber [υπογραμμισμένο από εμάς] (wahrscheinlich nicht in der Beschränkung auf je ein Individuum der betreffenden Familien) und andernteils der Begriff des Seelenmords [τυπώμενο με αιραία γράμματα στο πρωτότυπο] eine Hauptrolle spielen.*

[Σημ. Μετ.]: «Εισαγωγικά έχω να παρατηρήσω γι' αυτό, ότι κατά τη γένεση της σχετικής εξέλιξης, της οποίας οι απαρχές φθάνουν πολύ μακριά πίσω, ίσως μέχρι τον 18^ο αιώνα, παίζουν ένα κεντρικό ρόλο αφ' ενός τα ονόματα *Flehsig* και *Schreber* (πιθανά χωρίς περιορισμό κάθε φορά σ' ένα πρόσωπο των εν λόγω οικογενειών) και αφ' ετέρου η έννοια του «φόνου ψυχών».

le délire déploie toute sa tapisserie autour du pouvoir de création attribué aux paroles dont les rayons divins (*Gottesstrahlen*) sont l'hypostase.

Cela commence comme un leitmotiv au premier chapitre : où l'auteur d'abord s'arrête à ce que l'acte de faire naître une existence de rien, prend de choquant pour la pensée, de contrarier l'évidence que l'expérience lui procure dans les transformations d'une matière où la réalité trouve sa substance.

Il accentue ce paradoxe de son contraste avec les idées plus familières à l'homme qu'il nous certifie être, comme s'il en était besoin : un Allemand *gebildet* de l'époque wilhelminienne, nourri du métascientisme haeckelien, à l'appui de quoi il fournit une liste de lectures, occasion pour nous de compléter, en nous y rapportant, ce que Gavarni appelle quelque part une crâne idée de l'Homme⁴³.

C'est même ce paradoxe réfléchi de l'intrusion d'une pensée pour lui jusque-là impensable, où Schreber voit la preuve qu'il a dû se passer quelque chose qui ne vienne pas de son propre mental : preuve à quoi, semble-t-il, seules les pétitions de principe, plus haut dégagées dans la position du psychiatre, nous mettent en droit de résister.

3. Ceci dit, quant à nous, tenons-nous-en à une séquence de phénomènes que Schreber établit en son quinzième chapitre (S. 204-215).

On sait à ce moment que le soutien de sa partie dans le jeu forcé de la pensée (*Denkzwang*) où le contraignent les paroles de Dieu (v. supra, I-5), a un enjeu dramatique qui est que Dieu dont nous verrons plus loin le pouvoir de méconnaissance, tenant le sujet pour anéanti, le laisse en panne ou en plan (*liegen lassen*), menace sur laquelle nous reviendrons.

Que l'effort de réplique à quoi donc le sujet est ainsi suspendu, disons, dans son être de sujet, vienne à manquer par un moment de Penser-à-rien (*Nichtsdenken*), qui semble bien être le plus humainement exigible des repos (Schreber *dicit*), voici ce qui se produit selon lui :

1) ce qu'il appelle le miracle de hurlement (*Brüllenwunder*), cri tiré de sa poitrine et qui le surprend au delà de tout avertissement, qu'il soit seul ou devant une assistance horrifiée par l'image qu'il lui offre de sa bouche soudain béante sur l'indicible vide, et qu'abandonne le cigare qui s'y fixait l'instant d'avant ;

2) l'appel au secours (« *Hülfe* » *rufen*), émis des « nerfs divins détachés de la masse », et dont le ton plaintif se motive du plus grand éloignement où Dieu se retire ;

(deux phénomènes où le déchirement subjectif est assez indiscernable de son mode signifiant, pour que nous n'insistions pas) ;

---

⁴³ Il s'agit notamment de *In Natürliche Schöpfungsgeschichte* du Dr Ernst Haeckel (Berlin, 1872), et de *Urgeschichte der Menschheit* d'Otto Caspari (Brockhaus, Leipzig, 1877).

το παραλήρημα ξεδιπλώνει όλη του την ύφανση γύρω από τη δημιουργική δύναμη που αποδίδεται στις λέξεις των οποίων οι θεϊκές ακτίνες (*Gottesstrahlen*) αποτελούν την υπόσταση.

Αυτό αρχίζει σαν ένα λαϊτμοτίφ στο πρώτο κεφάλαιο, όπου ο συγγραφέας σταματά αρχικά στο σοκ που προκαλεί στη σκέψη, η πράξη της γέννησης μιας ύπαρξης από το τίποτα, επειδή αυτή έρχεται σε αντίφαση με την ενάργεια, την οποία η εμπειρία τού προσφέρει στις μετατροπές κάποιας ύλης όπου η πραγματικότητα βρίσκει την ουσία της.

Υπογραμμίζει αυτό το παράδοξο στην αντίθεσή του με τις πιο οικίες ιδέες τού ανθρώπου εκείνου που μας διαβεβαιώνει ότι αυτός είναι, λες και ήταν αναγκαίο: ένας Γερμανός *gebildet* της βιχελμινικής εποχής θρεμμένος από τον χαικελιανό μεταεπιστημονισμό και προς απόδειξη τούτου παραθέτει μια λίστα βιβλίων για διάβασμα, κάτι που μας δίνει την ευκαιρία να συμπληρώσουμε, ανατρέχοντας σε αυτήν, αυτό που κάπου ο Γκαβαρνί⁴⁴ [Gavarni] ονομάζει «μια παράτολμη παράσταση για τον Άνθρωπο»⁴⁵.

560

Και μάλιστα είναι σε αυτό ακριβώς το παράδοξο που αντανakλάται η εισβολή μιας μέχρι τότε αδιανόητης σκέψης, που ο Σρέμπερ βλέπει την απόδειξη πως κάτι συνέβη το οποίο δεν προέρχεται από τη δική του νόηση: απόδειξη στην οποία μπορούμε, καθώς φαίνεται, να αντισταθούμε μόνο χάριν των *petitiones principii* [αξιωματικών αρχών], που εκθέσαμε αρκετά πιο πάνω για τη θέση του ψυχιάτρου.

3. Ύστερα από αυτά, κι από την πλευρά μας, ας παραμείνουμε σε μια διαδοχή φαινομένων, την οποία θέτει ο Σρέμπερ στο δέκατο πέμπτο κεφάλαιο του (S. 204-215).

Τώρα ξέρουμε, ότι η υποστήριξη στην παρτίδα του κατά το αναγκαστικό παιχνίδι της σκέψης (*Denkzwang*) στο οποίο τον καταπιέζουν τα λόγια του Θεού (βλέπε ανωτέρω I-5) έχει ένα δραματικό διακύβευμα το οποίο συνίσταται στο ότι ο Θεός, του οποίου θα δούμε αργότερα τη δύναμη της παραγνώρισης, θεωρώντας το υποκείμενο εκμηδενισμένο, το εγκαταλείπει ή το αφήνει σύζυλο (*liegen lassen*), απειλή στην οποία θα επανέλθουμε.

Μόλις λείπει η προσπάθεια ανταπάντησης από την οποία το υποκείμενο εξαρτάται, ας πούμε, στο είναι του υποκειμένου του, μέσω μίας στιγμής Σκέψης-του-τίποτα (*Nichtsdenken*) που φαίνεται να είναι η ελάχιστη απαιτούμενη ανθρώπινη ανάπαυση (τάδε έφη Σρέμπερ), να τι συμβαίνει σύμφωνα με αυτόν:

1) Αυτό που αποκαλεί το «θαύμα του ουρλιαχτού» (*Brüllwunder*), δηλαδή η κραυγή που αποσπάται από το στήθος του δίχως καμία προειδοποίηση, και η οποία τον αιφνιδιάζει, είτε είναι μόνος, είτε μπροστά σε κοινό το οποίο καταλαμβάνεται από φρίκη στη θέα του ξαφνικά ανοιχτού του στόματος το οποίο αφήνει να πέσει το πούρο που μόλις πριν λίγο κρατούσε σφιχτά ανάμεσα στα χείλια του, σε ένα απερίγραπτο κενό.

2) Το κάλεσμα βοήθειας («*Hilfe*» *rufen*), που εκπορεύεται από τα «θεϊκά νεύρα του Θεού αποσπασμένα από την ολική μάζα», και που ο παραπονιάρικος τόνος οφείλεται στη μέγιστη απόσταση στην οποία αποσύρεται ο Θεός.

(Δυο φαινόμενα, στα οποία ο υποκειμενικός σπαραγμός εμφανίζεται αδιαχώριστος από τον σημαίνοντα τρόπο του, ώστε να μη χρειάζεται να εμμείνουμε περισσότερο).

⁴⁴ [Σημ. Διορθ.]: Πολ Γκαβαρνί [Paul Gavarni] (Παρίσι 1804-1866), γάλλος σκιτσογράφος και γελοιογράφος, γνωστός για τα ειρωνικά και οξυδερκή σκίτσα του.

⁴⁵ Πρόκειται ιδιαίτερα για την *Natürliche Schöpfungsgeschichte* [«Φυσική ιστορία της δημιουργίας»] του Δρ. Έρνστ Χάκελ [Ernst Haeckel] (Berlin 1872) και την *Urgeschichte der Menschheit* [«Προϊστορία της ανθρωπότητας»] του Ότο Κασάρι [Otto Casari] (Brockhaus Leipzig 1877).

3) l'éclosion prochaine, soit dans la zone occulte du champ perceptif, dans le couloir, dans la chambre voisine, de manifestations qui, sans être extraordinaires, s'imposent au sujet comme produites à son intention ;

4) l'apparition à l'échelon suivant du lointain, soit hors de la prise des sens, dans le parc, dans le réel, de créations miraculeuses, c'est-à-dire nouvellement créées, créations dont Mme Macalpine note finement qu'elles appartiennent toujours à des espèces volantes : oiseaux ou insectes.

Ces derniers météores du délire n'apparaissent-ils pas comme la trace d'un sillage, ou comme un effet de frange, montrant les deux temps où le signifiant qui s'est tu dans le sujet, fait, de sa nuit, d'abord jaillir une lueur de signification à la surface du réel, puis fait le réel s'illuminer d'une fulgurance projetée du dessous de son soubassement de néant ?

C'est ainsi qu'à la pointe des effets hallucinatoires, ces créatures qui, si l'on voulait appliquer en toute rigueur le critère de l'apparition du phénomène dans la réalité, mériteraient seules le titre d'hallucinations, nous commandent de reconsidérer dans leur solidarité symbolique le trio du Créateur, de la Créature, et du Créé, qui ici se dégage.

4. C'est de la position du Créateur en effet que nous remonterons à celle du Créé, qui subjectivement la crée.

Unique dans sa Multiplicité, Multiple dans son Unité (tels sont les attributs rejoignant Héraclite, dont Schreber le définit), ce Dieu, démultiplié en effet en une hiérarchie de royaumes qui, à elle seule, vaudrait une étude, se dégrade en êtres chapardeurs d'identités désannexées.

Immanent à ces êtres, dont la capture par leur inclusion dans l'être de Schreber menace son intégrité, Dieu n'est pas sans le support intuitif d'un hyperespace, où Schreber voit même les transmissions signifiantes se conduire le long de fils (*Fäden*), qui matérialisent le trajet parabolique selon lequel elles entrent dans son crâne par l'occiput (S. 315-P. S. V).

Cependant à mesure du temps, Dieu laisse-t-il sous ses manifestations s'étendre toujours plus loin le champ des êtres sans intelligence, des êtres qui ne savent pas ce qu'ils disent, des êtres d'inanité, tels ces oiseaux miraculés, ces oiseaux parlants, ces vestibules du ciel (*Vorhöfe des Himmels*), où la misogynie de Freud a détecté au premier coup d'œil, les oies blanches qu'étaient les jeunes filles dans les idéaux de son époque, pour se le voir confirmer par les noms propres⁴⁶ que le sujet plus loin leur donne. Disons seulement qu'elles sont pour nous bien plus représentatives par l'effet de surprise que provoquent en elles la similarité des vocables et les équivalences purement homophoniques où elles se fient pour leur emploi (Santiago = Carthago, Chinesenthum = Jesum Christum, etc., S. XV-210).

---

⁴⁶ La relation du nom propre à la voix, est à situer dans la structure à double versant du langage vers le message et vers le code, où nous nous sommes déjà référés. *Vide* I.5. C'est elle qui décide du caractère de trait d'esprit du jeu de mots sur le nom propre.

3) Η επακόλουθη εκδήλωση φαινομένων είτε στην απόκρυφη περιοχή του πεδίου αντίληψης, είτε στον διάδρομο, είτε στο γειτονικό δωμάτιο που δίχως να είναι ασυνήθιστα φαινόμενα, επιβάλλονται στο υποκείμενο ως προϊόντα της πρόθεσής του.

4) Η εμφάνιση θαυμαστών δημιουργημάτων στην επόμενη βαθμίδα του απόμακρου, δηλ. εκτός της αισθητηριακής αντίληψης, στο πάρκο, στο *πραγματικό*, δηλ. νεόπλαστων δημιουργιών για τις οποίες η κυρία Μακάλπιν παρατηρεί με οξύνοια ότι ανήκουν πάντα σε ιπτάμενα είδη: πουλιά ή έντομα.

561

Αυτά τα τελευταία μετέωρα του παραληρήματος δεν εμφανίζονται άλλωστε σαν το ίχνος μιας διάνοιξης ή σαν κρόσσια, όταν αναδεικνύουν τις δύο στιγμές, στις οποίες το σημαίνουν που αποσιωπήθηκε μέσα στο υποκείμενο, αφήνει μέσα από το σκότος του να διαφανεί μία λάμψη σημασίας στην επιφάνεια του πραγματικού και μετά αφήνει το πραγματικό να φωτίζεται από μια αστραπή που ξεπετάχτηκε από το πουθενά από τα βάθη της ανυπαρξίας του;

Κι έτσι στο αποκορύφωμα των ψευδαισθησιακών επιπτώσεων, αυτά τα πλάσματα, που από μόνα τους αξίζουν τον τίτλο των ψευδαισθήσεων, αν θα θέλαμε να εφαρμόσουμε με αυστηρότητα τα κριτήρια εμφάνισης των φαινομένων *στην πραγματικότητα*, μας αναγκάζουν να σκεφτούμε εκ νέου, ως προς τη συμβολική τους συνοχή, το τρίπτυχο του Δημιουργού, της Δημιουργίας και του Δημιουργήματος που εδώ απορρέει.

4. Ανατρέχουμε πράγματι από τη θέση του Δημιουργού σε αυτήν του Δημιουργήματος, την οποία υποκειμενικά έπλασε.

Μοναδικός στην Πολλαπλότητά του, Πολλαπλός στην Ενότητά του (αυτές είναι οι ιδιότητες, με τις οποίες τον ορίζει ο Σρέμπερ σύμφωνα με τον Ηράκλειτο) αυτός ο Θεός, αναπολλαπλασιασμένος πράγματι σε μία ιεραρχία βασιλείων, που θα άξιζε μία μελέτη από μόνη της, υποβαθμίζεται σε υποδεέστερα όντα αποσυνδεδεμένων ταυτοτήτων.

Ο ενυπάρχων στη φύση αυτών των όντων Θεός, των οποίων η αιχμαλύτιση μέσω του εγκλεισμού τους στο είναι του Σρέμπερ απειλεί την ακεραιότητά του, αυτός ο Θεός λοιπόν δεν υφίσταται χωρίς το διαισθητικό στήριγμα ενός υπερχώρου στον οποίο ο Σρεμπέρ βλέπει μάλιστα τις σημαίνουσες μεταδόσεις να οδηγούνται κατά μήκος «νημάτων» (*Fäden*), που υλοποιούν την παραβολική τροχιά μέσω της οποίας εισέρχονται στο κρανίο του από την ινιακή χώρα (S. 315 – Υ.Γ. V).

Εντούτοις, με την πάροδο του χρόνου και με αυτές τις εμφανίσεις του, ο Θεός αφήνει να εξαπλώνονται όλο και περισσότερο τα πεδία των δίχως πνεύμα όντων, όντα που δε γνωρίζουν τι λένε, άχρηστα όντα, όπως εκείνα τα «θαυματουργά» πουλιά, εκείνα τα ομιλούντα πουλιά, εκείνοι οι «προθάλαμοι του ουρανού» (*Vorhöfe des Himmels*), στα οποία η μισογυνία του Φρόντντ διέκρινε με την πρώτη ματιά τις άσπρες χήνες με τις οποίες αναπαριστούσαν τις νεαρές κοπέλες τα ιδεώδη της εποχής του, κάτι που επιβεβαιώνεται αργότερα από τα κύρια ονόματα⁴⁷ που τους δίνει το υποκείμενο.

562

Ας σημειώσουμε εδώ μόνο, ότι αυτές γίνονται για μας ακόμη πιο αντιπροσωπευτικές λόγω της έκπληξης που προκαλούν σε αυτές, η ομοιότητα των φθόγγων και των καθαρά ομόηχων ισοτιμιών που χρησιμοποιούν (Santiago = Carthago, Chinesenthum = Jesum Christum κλπ., S. 210 – XV).

⁴⁷ Η σχέση μεταξύ κυρίου ονόματος και φωνής πρέπει να τοποθετηθεί στη δίπλευρη δομή της γλώσσας ως προς το μήνυμα και ως προς τον κώδικα, στην οποία έχουμε ήδη αναφερθεί. Βλέπε Ι. 5. Είναι αυτή που καθορίζει τον ευφυολογηματικό χαρακτήρα των λογοπαιγνίων που γίνονται με τα κύρια ονόματα.

Dans la même mesure, l'être de Dieu dans son essence, se retire toujours plus loin dans l'espace qui le conditionne, retraits qui s'intuitionne dans le ralentissement croissant de ses paroles, allant jusqu'à la scansion d'un épellement bredouillant S. 223-XVI. Si bien qu'à suivre seulement l'indication de ce procès, nous tiendrions cet Autre unique à quoi s'articule l'existence du sujet, pour surtout propre à vider les lieux (S. note de 196-XIV) où se déploie le bruissement des paroles, si Schreber ne prenait soin de nous informer de surcroît que ce Dieu est forclos de tout autre aspect de l'échange. Il le fait en s'en excusant, mais quelque regret qu'il en ait, il lui faut bien le constater : Dieu n'est pas seulement imperméable à l'expérience ; il est incapable de comprendre l'homme vivant ; il ne le saisit que par l'extérieur (qui semble bien être en effet son mode essentiel) ; toute intériorité lui est fermée. Un « système de notes » (*Aufschreibesystem*) où se conservent actes et pensées, rappelle, certes, de façon glissante le carnet tenu par l'ange gardien de nos enfances catéchisées, mais au delà notons l'absence de toute trace de sondage des reins ou des cœurs (S. I. 20).

C'est ainsi encore qu'après que la purification des âmes (*Laüterung*) aura en elles aboli toute persistance de leur identité personnelle, tout se réduira à la subsistance éternelle de ce verbiage, par quoi seulement Dieu a à connaître des ouvrages mêmes que construit l'ingéniosité des hommes (S. 300-P. S. II).

Comment ici ne pas remarquer que le petit-neveu de l'auteur des *Novae species insectorum* (Johann-Christian-Daniel von Schreber), souligne qu'aucune des créatures de miracle, n'est d'une espèce nouvelle, – ni ajouter qu'à l'encontre de Mme Macalpine qui y reconnaît la Colombe, qui du giron du Père, véhicule vers la Vierge le message fécond du Logos, elles nous évoquent plutôt celle que l'illusionniste fait pulluler de l'ouverture de son gilet ou de sa manche ?

Par quoi nous en viendrons enfin à nous étonner que le sujet en proie à ces mystères, ne doute pas, pour Créé qu'il soit, ni de parer par ses paroles aux embûches d'une consternante niaiserie de son Seigneur, ni de se maintenir envers et contre la destruction, qu'il le croit capable de mettre en œuvre à son endroit comme à l'endroit de quiconque, par un droit qui l'y fonde au nom de l'ordre de l'Univers (*Weltordnung*), droit qui, pour être de son côté, motive cet exemple unique de la victoire d'une créature qu'une chaîne de désordres a fait tomber sous le coup de la « perfidie » de son créateur. (« Perfidie », le mot lâché, non sans réserve, est en français : S. 226-XVI).

Voilà-t-il pas à la création continuée de Malebranche un étrange pendant, que ce créé récalcitrant, qui se maintient contre sa chute par le seul soutien de son verbe et par sa foi dans la parole.

Cela vaudrait bien une resucée des auteurs du bac de philo, parmi lesquels nous avons peut-être trop dédaigné ceux qui sont hors de la ligne de la préparation du bonhomme psychologique où notre époque trouve la mesure d'un humanisme, croyez-vous pas, peut-être un peu plat.

Κατά τον ίδιο τρόπο, το είναι του Θεού στην ουσία του αποσύρεται όλο και περισσότερο μέσα στον χώρο που τον προκαθορίζει, απόσυρση η οποία γίνεται αντιληπτή διαισθητικά με την προοδευτική επιβράδυνση των λόγων του που φθάνει μέχρι έναν τραυλίζοντα συλλαβισμό (S. 223 – XVI). Έτσι, αν θα θέλαμε να ακολουθήσουμε τις ενδείξεις που μας προσφέρει αυτή η διαδικασία, θα θεωρούσαμε αυτόν τον Άλλο μοναδικό, μέσω του οποίου αρθρώνεται η ύπαρξη του υποκειμένου ιδιαίτερα κατάλληλη για να εκκενώσει τους τόπους όπου ξεδιπλώνεται ο ψίθυρος των ομιλιών [paroles] (βλέπε σημείωση S. 196 – XIV), αν ο Σρέμπερ δε μας είχε προσκομίσει την πρόσθετη πληροφορία ότι εκείνος ο Θεός έχει διακλεισθεί από κάθε άλλη πλευρά της ανταλλαγής. Το πραγματοποιεί ζητώντας ταυτόχρονα συγγνώμη, αλλά όσο κι αν μετανιώνει αναγκάζεται να το διαπιστώσει: ο Θεός δεν είναι μόνο αδιαπέραστος για την εμπειρία, είναι και ανίκανος να κατανοήσει τον ζώντα άνθρωπο. Δεν τον αντιλαμβάνεται παρά μόνο εξωτερικά (κάτι που φαίνεται να είναι ο ουσιαστικός τρόπος λειτουργίας του). Κάθε εσωτερικότητα παραμένει γι' αυτόν απρόσβατη. Σίγουρα, ένα «σύστημα καταγραφής» (*Aufschreibesystem*), όπου διαφυλάσσονται πράξεις και σκέψεις, μας παραπέμπει αναπόφευκτα μέσω ενός ολισθήματος σε εκείνο το σημειωματάριο, το οποίο κρατούσε στα χέρια του ο φύλακας άγγελος από τις κατηχούμενες παιδικές μας μέρες, αλλά πέραν τούτου ας σημειώσουμε την απουσία κάθε ίχνους ανίχνευσης καρδιάς ή νεφρών (S.20 – I).

Έτσι λοιπόν επίσης, μετά από την ψυχική κάθαρση (*Laüterung*) που θα έχει καταργήσει στις ψυχές κάθε εμμονή προσωπικής ταυτότητας, τα πάντα θα αναχθούν στην αιώνια ύπαρξη εκείνης της φλυαρίας, σύμφωνα με την οποία μόνο ο Θεός θα αναγνώριζε αυτά τα έργα που παράγει η ανθρώπινη ευφυΐα (S. 300 – Υ.Γ. II).

Πώς να μην αναγνωρίσει κανείς ότι το ανηψέγγονο του συγγραφέα των *Novae species insectorum* (Johann-Christian-Daniel von Schreber) υπογραμμίζει ότι κανένα από τα θαυματουργά πλάσματα δεν αποτελεί νέο είδος και πώς να μην προσθέσει κανείς, ότι σε αντίθεση με την Κα Μακάλπιν που αναγνωρίζει σε αυτό το σημείο τη Λευκή Περιστέρα η οποία μεταφέρει το καρποφόρο μήνυμα του Λόγου από την αγκαλιά του Πατέρα στην Παρθένο, αυτά τα πλάσματα μας θυμίζουν περισσότερο εκείνα που ο ταχυδακτυλουργός βγάζει άφθονα από το καπέλο ή τα μανίκια του;

563

Γι' αυτό και η έκπληξή μας ότι το υποκείμενο, βορά αυτών των μυστήριων δεν αμφιβάλλει, όντας έτσι Δημιουργημένο, ούτε για να αντιτάξει άμυνα με τα λόγια του στις, μίας θλιβερής ηλιθιότητας, παγίδες του Κυρίου του, ούτε για να αμυνθεί απέναντι στην εξόντωση την οποία τον θεωρεί ικανό να επιβάλει σε αυτό όπως και σε οποιονδήποτε άλλο, με την ισχύ ενός δικαίου που θεμελιώνει στο όνομα της «Κοσμικής τάξης» (*Weltordnung*), ενός δικαίου, το οποίο, με το να είναι με το μέρος του, δικαιολογεί αυτό το μοναδικό παράδειγμα της νίκης ενός δημιουργήματος που μία σειρά αποδιοργανώσεων έχει υποτάξει στην «κακοβουλία» του δημιουργού του. (Η λέξη «Κακοβουλία» αφημένη μέσα στο κείμενο όχι δίχως επιφυλάξεις, είναι στη γαλλική γλώσσα: S. 226 – XVI).

Εξάλλου φαίνεται στην αδιάκοπη δημιουργία του Μαλμπράνς μία περίεργη τάση, όπου αυτό το ανυπότακτο δημιούργημα διασώζεται από την κατάρρευση του χάρη μόνον στην υποστήριξη του από τον λόγο και την πίστη του στην ομιλία!

Αυτό θα ισοδυναμούσε με την αναμάσηση για ακόμη μια φορά των συγγραφέων των εξετάσεων του απολυτηρίου των κλασικών σπουδών, μεταξύ των οποίων έχουμε περιφρονήσει ίσως υπερβολικά εκείνους που βρίσκονταν έξω από τα όρια της αγωγής τού – αφελής σύλληψης– ψυχολογικού ανθρώπου στον οποίο η εποχή μας βρίσκει το μέτρο, (δεν νομίζετε κι' εσείς;), ενός κάπως ρηχού ουμανισμού.

*De Malebranche ou de Locke,
Plus malin le plus loufoque...*

Oui, mais lequel est-ce ? Voilà le hic, mon cher collègue. Allons, quittez cet air empesé. Quand donc vous sentirez-vous à l'aise, là où vous êtes chez vous ?

5. Essayons maintenant de reporter la position du sujet telle qu'elle se constitue ici dans l'ordre symbolique sur le ternaire qui la repère dans notre schéma R.

Il nous semble bien alors que si le Créé I y assume la place en P laissée vacante de la Loi, la place du Créateur s'y désigne de ce *liegen lassen*, laisser en plan, fondamental, où paraît se dénuder, de la forclusion du Père, l'absence qui a permis de se construire à la primordiale symbolisation M de la Mère.

De l'une à l'autre, une ligne qui culminerait dans les Créatures de la parole, occupant la place de l'enfant refusé aux espoirs du sujet (v. inf. : *Post-scriptum*), se concevrait ainsi comme contournant le trou creusé dans le champ du signifiant par la forclusion du Nom-du-Père (v. Schéma I, p. 571).

C'est autour de ce trou où le support de la chaîne signifiante manque au sujet, et qui n'a pas besoin, on le constate, d'être ineffable pour être panique, que s'est jouée toute la lutte où le sujet s'est reconstruit. Cette lutte, il l'a menée à son honneur, et les vagins du ciel (autre sens du mot *Vorhöfe*, v. supra), les jeunes filles de miracle qui assiégeaient les bords du trou de leur cohorte, en firent la glose, dans les gloussements d'admiration arrachés à leurs gorges de harpies : « *Verfluchter Kerl* ! Damné garçon ! » Autrement dit : c'est un rude lapin. Hélas ! C'était par antiphrase.

6. Car déjà et naguère s'était ouvert pour lui dans le champ de l'imaginaire la béance qui y répondait au défaut de la métaphore symbolique, celle qui ne pouvait trouver à se résoudre que dans l'accomplissement de l'*Entmannung* (l'émasculatation).

Objet d'horreur d'abord pour le sujet, puis accepté comme un compromis raisonnable (*vernünftig*, S. 177-XIII), dès lors parti pris irrémédiable (S. note de la p. 179-XIII), et motif futur d'une rédemption intéressant l'univers.

Si nous n'en sommes pas quittes pour autant avec le terme d'*Entmannung*, il nous embarrassera sûrement moins que Mme Ida Macalpine dans la position que nous avons dite être la sienne.

*Μεταξύ του Μαλμπράνς και του Λοκ
Πιο πονηρός ο πιο παλαβός...*

Σύμφωνοι, αλλά ποιος από τους δυο; Να η δυσκολία, αγαπητέ μου συνάδελφε. Ελάτε τώρα, αφήστε αυτό το επιτηδευμένο ύφος. Πότε επιτέλους θα αισθανθείτε άνετα, εκεί, όπου είστε «σαν στο σπίτι σας»;

5. Ας προσπαθήσουμε τώρα να εφαρμόσουμε την τοποθέτηση του υποκειμένου, όπως αυτή συγκροτείται εδώ στη συμβολική τάξη, πάνω στην τριάδα που την προσδιορίζει το σχήμα μας **R**.

Νομίζουμε πράγματι ότι αν το Δημιούργημα **I** καταλαμβάνει στο **P** τη θέση που έχει αφήσει κενή ο Νόμος, τότε η θέση του Δημιουργού ορίζεται από αυτό το *liegen lassen*, θεμελιακή εγκατάλειψη, όπου μοιάζει να αποκαλύπτεται, από τη διάκλειση του Πατέρα⁴⁸, η απουσία που επέτρεψε να οικοδομηθεί στην πρωταρχική συμβολοποίηση **M** της Μητέρας.

Από τη μία [θέση] στην άλλη, [χαράζεται] μια γραμμή, η οποία αποκορυφώνεται στις Δημιουργίες της ομιλίας [*parole*] και η οποία καταλαμβάνει τη θέση του παιδιού που δεν ανταποκρίθηκε στις ελπίδες του υποκειμένου (βλέπε παρακάτω: *Υστερόγραφο*). Αυτή θα μπορούσε να θεωρηθεί σαν μια γραμμή η οποία περιβάλλει την οπή που έχει διανοιχθεί στο πεδίο του σημαίνοντος από τη διάκλειση του Ονόματος-του-Πατέρα (βλ. σχήμα **I**, σελ. 571 των Γραπτών).

Είναι γύρω από αυτήν την οπή όπου το στήριγμα της σημαίνουσας αλυσίδας λείπει για το υποκείμενο, και που δεν είναι απαραίτητα, όπως διαπιστώνουμε, άφατο για να μπορεί να προκαλέσει πανικό, [είναι γύρω από αυτήν λοιπόν] που εκτυλίχθηκε όλη η πάλη μέσω της οποίας το υποκείμενο συγκρότησε εκ νέου τον εαυτό του. Είναι προς τιμή του ότι διεξήγαγε αυτήν την πάλη και οι κόλποι του ουρανού (άλλο νόημα της λέξης *Vorhöfe* (προθάλαμος), σύγκρινε πιο πάνω), οι νεαρές κοπέλες των θαυμάτων οι οποίες πολιορκούσαν σωρηδόν τα χείλη της οπής, συνέταξαν τη διάλεκτο⁴⁹ μ' εκείνα τα κακαρίσματα θαυμασμού που αποσπώντο από τα λαρύγγια τους σαν [κραυγές] Σειρήνων: *Verfluchter Kerl!* «Καταραμένε τύπε!» Ή με άλλα λόγια: ένας βαρβάτος τύπος. Δυστυχώς, δεν ήταν παρά μόνο μία αντίφραση!

6. Διότι από τότε και μετά άνοιξε γι' αυτόν στο πεδίο του εικονοφαντασιακού το χάσμα που αντιστοιχούσε στην έλλειψη της συμβολικής μεταφοράς, εκείνης που δε θα μπορούσε να βρει λύση παρά μόνο στην πραγματοποίηση της *Entmannung* (μουνουχισμός⁵⁰).

Αντικείμενο φρίκης αρχικά για το υποκείμενο, γίνεται στη συνέχεια αποδεκτός σαν συνετός συμβιβασμός (*vernünftig*, S. 177-XIII), και έκτοτε σαν αμετάβλητη προκατάληψη (S. βλέπε σημείωση σελ. 179-XIII) και μελλοντικό κίνητρο για μια λύτρωση, που αφορά όλο το σύμπαν.

Αν και δεν έχουμε απολύτως ξεμπερδέψει με την έκφραση *Entmannung*, θα μας ενοχλήσει παρόλα αυτά σίγουρα λιγότερο απ'ότι την Κα'ίντα Μακάλπιν ως προς τη θέση

⁴⁸ [Σημ.Διορθ.]: Νομίζουμε ότι εδώ ο Λακάν αναφέρεται στη διάκλειση του Ονόματος-του-Πατέρα.

⁴⁹ [Σημ. Μετ]: Εδώ ο Λακάν γράφει «glose», δηλαδή γλώσσα, και νομίζουμε ότι αναφέρεται στην παραληρηματική διάλεκτο («νέα γλώσσα») που επινοεί ο Σρέμπερ για να επικοινωνεί με τον Θεό του.

⁵⁰ [Σημ. Διορθ.]: Ο όρος *Entmannung* σημαίνει την αποκοπή ή καταστροφή των γεννητικών ανδρικών αδένων, κατά συνέπεια δεν πρέπει να γίνεται σύγχυση με τον όρο *castration* (ευνουχισμός) που χρησιμοποιείται από την ψυχαναλυτική θεωρία στο Οιδιπόδειο σύμπλεγμα.

Sans doute pense-t-elle y mettre ordre en substituant le mot *unmanning* au mot *emasculat*ion que le traducteur du tome III des *Collected Papers* avait innocemment cru suffire à le rendre, voire en prenant ses garanties contre le maintien de cette traduction dans la version autorisée en préparation. Sans doute y retient-elle quelque imperceptible suggestion étymologique, par quoi se différencieraient ces termes, sujets pourtant à un emploi identique⁵¹.

Mais à quoi bon ? Mme Macalpine repoussant comme impropre⁵² la mise en cause d'un organe qu'à se rapporter aux Mémoires, elle ne veut promis qu'à une résorption pacifique dans les entrailles du sujet, entend-elle par là nous représenter le tapinois craintif où il se réfugie quand il grelotte, ou l'objection de conscience à la description de laquelle s'attarde avec malice l'auteur du *Satyricon* ?

Ou croirait-elle peut-être qu'il se soit agi jamais d'une castration réelle dans le complexe du même nom ?

Sans doute est-elle fondée à remarquer l'ambiguïté qu'il y a à tenir pour équivalentes la transformation du sujet en femme (*Verweiblichung*) et l'éviration (car tel est bien le sens de *Entmannung*). Mais elle ne voit pas que cette ambiguïté est celle de la structure subjective elle-même qui la produit ici : laquelle comporte que cela qui confine au niveau imaginaire à la transformation du sujet en femme, soit justement ceci qui le fasse déchoir de toute hoirie d'où il puisse légitimement attendre l'affectation d'un pénis à sa personne. Ceci pour la raison que si être et avoir s'excluent en principe, ils se confondent, au moins quant au résultat, quand il s'agit d'un manque. Ce qui n'empêche pas leur distinction d'être décisive pour la suite.

Comme on s'en aperçoit à remarquer que ce n'est pas pour être forclos du pénis, mais pour devoir être le phallus que le patient sera voué à devenir une femme.

La parité symbolique *Mädchen* = *Phallus*, ou en anglais l'équation *Girl* = *Phallus*, comme s'exprime M. Fenichel⁵³ à qui elle donne le thème d'un essai méritoire encore qu'un peu embrouillé, a sa racine dans les chemins imaginaires, par où le désir de l'enfant trouve à s'identifier au manque-à-être de la mère, auquel bien entendu elle-même fut introduite par la loi symbolique où ce manque est constitué.

C'est le même ressort qui fait que les femmes dans le réel servent, ne leur en déplaise,

⁵¹ Malcalpine, *op. cit.*, p. 361 et p. 398.

⁵² C'est là l'orthographe du mot anglais actuellement en usage, dans l'admirable traduction en vers des 10 premiers chants de l'*Illiad*e par Hugues Salel, qui devrait suffire à le faire survivre, en français.

⁵³ *Die symbolische Gleichung Mädchen = Phallus*, In *Int. Zeitschrift für Psychoanalyse*, XXII, 1936, traduit depuis sous le titre : *The symbolic equation : Girl = phallus* dans le *Psychoanalytic Quarterly*, 1949, XX, vol. 3, pp 303-324. Notre langue nous permet d'y apporter le terme à notre sens plus approprié de pucelle.

της έτσι όπως την περιγράψαμε. Αναμφίβολα πιστεύει ότι βάζει τάξη στα πράγματα, όταν υποκαθιστά με τη λέξη *unmanning* τη λέξη *emasculation*, την οποία ο μεταφραστής του τόμου III των *Collected Papers* είχε αθώα θεωρήσει ως κατάλληλη, και μάλιστα αναζητώντας εγγυήσεις για τη διατήρηση αυτής της απόδοσης στην υπό επεξεργασία εξουσιοδοτημένη εκδοχή. Δίχως αμφιβολία υποστηρίζει εκεί κάποια απροσδιόριστη ετυμολογική υποβολή, μέσα από την οποία θα διαφοροποιούνταν αυτοί οι όροι, υποκείμενοι παρόλα αυτά σε μία ταυτόσημη χρήση⁵⁴.

Αλλά προς τι όλα αυτά; Όταν η Κα Μακάλπιν απωθεί ως *impropère* (ακατάλληλη διαμαρτυρία)⁵⁵ την αμφισβήτηση ενός οργάνου που, αν αναφερθούμε στα «Απομνημονεύματα», προορίζεται σε μία ειρηνική απορρόφηση στα σωθικά του υποκείμενου, μήπως νομίζει ότι μας δίνει έτσι μια περιγραφή της φοβητσιάρικης γονυκλισίας στην οποία ο Σρέμπερ καταφεύγει όταν τρέμει, ή μήπως εννοεί την αντίρρηση συνείδησης στην περιγραφή της οποίας χρονοτριβεί μοχθηρά ο συγγραφέας του *Satyricon*;

565 Ή μήπως [η Μακάλπιν] θα πίστευε ότι έδρασε κάποια στιγμή ένας πραγματικός ευνουχισμός στο σύμπλεγμα του ίδιου ονόματος;

Εντελώς δικαιολογημένα αντιλαμβάνεται την αμφισημία που υπάρχει, θεωρώντας ισοδύναμα τη μετατροπή του υποκείμενου σε γυναίκα (*Verweiblichung*) και το μουνουχισμό (διότι αυτό είναι πράγματι το νόημα της *Entmannung*)⁵⁶. Αλλά δεν αντιλαμβάνεται ότι αυτή η αμφισημία είναι χαρακτηριστική της υποκειμενικής δομής, είναι η ίδια η δομή που την παράγει εδώ: από την οποία προκύπτει, ότι, αυτό που στο εικονοφαντασιακό επίπεδο συγγενεύει με τη μετατροπή του υποκείμενου σε γυναίκα, είναι ακριβώς αυτό που τον κάνει να εκπέσει από κάθε κληρονομία, από την οποία θα μπορούσε νόμιμα να περιμένει την εκχώρηση ενός πέους για το άτομό του. Κι αυτό για τον λόγο ότι το Είναι και το Έχειν ακόμη και αν αλληλοαποκλείονται κατ' αρχήν, συγχέονται, τουλάχιστον ως προς το αποτέλεσμα, όταν πρόκειται για μια έλλειψη. Πράγμα που δεν εμποδίζει η διάκρισή τους να είναι αποφασιστική για τη συνέχεια.

Είναι κατανοητό ότι πρέπει να επισημανθεί πως ο ασθενής θα αφοσιωθεί στο να γίνει γυναίκα όχι λόγω διάκλεισης πέους, αλλά επειδή οφείλει να είναι ο φαλλός.

Η συμβολική ισοτιμία *Mädchen* (κορίτσι) = *Phallus* (φαλλός), ή στα αγγλικά η εξίσωση *Girl* = *Phallus*, όπως εκφράζεται ο Κος Φένιχελ⁵⁷ στον οποίον προσφέρει τη θεματική ενός αξιέπαινου, αν και λίγο περίπλοκου δοκιμίου, έχει τη ρίζα της στις εικονοφαντασιακές διαδρομές, μέσα από τις οποίες η επιθυμία του παιδιού φτάνει να ταυτιστεί με την έλλειψη-του-είναι της μητέρας, στην οποία βέβαια η ίδια εισάχθηκε μέσα από τον συμβολικό νόμο όπου αυτή η έλλειψη έχει συγκροτηθεί.

Είναι το ίδιο κίνητρο, που έχει σαν συνέπεια τη χρησιμοποίηση των γυναικών στο πραγματικό ως αντικείμενα ανταλλαγών, όσο κι αν αυτό τις δυσαρεστεί, ανταλλαγές που

⁵⁴ Μακάλπιν, όπως ανωτέρω, σελ. 398.

⁵⁵ Αυτή είναι η ορθογραφία της αγγλικής λέξης που χρησιμοποιείται στη μεγαλόπρεπη μετάφραση των δέκα πρώτων ασμάτων της Ιλιάδας του Hugues Salel. Πράγμα που θα ήταν αρκετό για να επιτρέψει στη λέξη να επιβιώσει στα γαλλικά.

⁵⁶ [Σημ. Διορθ.]: Οι όροι *eviration* και *emasculation* είναι συνώνυμοι. Κατά συνέπεια βλέπε τη Σημ. Διορθ. της προηγούμενης σελίδας.

⁵⁷ *Die symbolische Gleichung Mädchen = Phallus*, στο *Int. Zeitschrift für Psychoanalyse*, XXII, 1936, μεταφρασμένο έκτοτε με τον τίτλο: *The symbolic equation: Girl = Phallus* στο *Psychoanalytic Quarterly*, 1949, XX, τόμος 3, σελ. 303-324. Η γαλλική γλώσσα μας επιτρέπει να συνεισφέρουμε εκεί τον σύμφωνα με τη γνώμη μας περισσότερο κατάλληλο όρο της *pucelle* (παρθένας).

d'objets pour les échanges qu'ordonnent les structures élémentaires de la parenté et qui se perpétuent à l'occasion dans l'imaginaire, tandis que ce qui se transmet parallèlement dans l'ordre symbolique, c'est le phallus.

7. Ici l'identification, quelle qu'elle soit, par quoi le sujet a assumé le désir de la mère, déclenche, d'être ébranlée, la dissolution du trépied imaginaire (remarquablement c'est dans l'appartement de sa mère où il s'est réfugié, que le sujet a son premier accès de confusion anxieuse avec raptus suicide : S. 39-40-IV).

Sans doute la divination de l'inconscient a-t-elle très tôt averti le sujet que, faute de pouvoir être le phallus qui manque à la mère, il lui reste la solution d'être la femme qui manque aux hommes.

C'est même là le sens de ce fantasme, dont la relation a été très remarquée sous sa plume et que nous avons cité plus haut de la période d'incubation de sa seconde maladie, à savoir l'idée « qu'il serait beau d'être une femme en train de subir l'accouplement ». Ce pont-aux-ânes de la littérature schrébérienne s'épingle ici à sa place.

Cette solution pourtant était alors prématurée. Car pour la *Menschenspielerei* (terme apparu dans la langue fondamentale, soit dans la langue de nos jours : du rififi chez les hommes) qui normalement devait s'ensuivre, on peut dire que l'appel aux braves devait tomber à plat, pour la raison que ceux-ci devinrent aussi improbables que le sujet lui-même, soit aussi démunis que lui de tout phallus. C'est qu'était omis dans l'imaginaire du sujet, non moins pour eux que pour lui, ce trait parallèle au tracé de leur figure qu'on peut voir dans un dessin du petit Hans, et qui est familier aux connaisseurs du dessin de l'enfant. C'est que les autres n'étaient plus dès lors que des « images d'hommes torchées à la six-quatre-deux », pour unir dans cette traduction des : *flüchtig hingemachte Männer*, les remarques de M. Niederland sur les emplois de *hinmachen* au coup d'aile d'Édouard Pichon dans l'usage du français⁵⁸. De sorte que l'affaire était en passe de piétiner de façon assez déshonorante, si le sujet n'avait trouvé à la racheter brillamment.

Lui-même en a articulé l'issue (en novembre 1895, soit deux ans après le début de sa maladie) sous le nom de *Versöhnung* : le mot a le sens d'expiation, de propitiation, et, vu les caractères de la langue fondamentale, doit être tiré encore plus vers le sens primitif de la *Sühne*, c'est-à-dire vers le sacrifice, alors qu'on l'accentue dans le sens du compromis (compromis de raison, cf. p. 32, dont le sujet motive l'acceptation de son destin).

Ici Freud allant bien au delà de la rationalisation du sujet lui-même, admet paradoxalement que la réconciliation (puisque c'est le sens plat qui a été choisi en français),

---

⁵⁸ Cf. Niederland (W.G.) (1951). *Three Notes on the Schreber Case*, *Psychoanal. Quarterly*. XX. 579 Édouard Pichon est l'auteur de la traduction en français de ces termes par : Ombres d'hommes bâclés à la six-quatre-deux.

διευθετούν τις στοιχειώδεις δομές της συγγένειας και που διαιωνίζονται επ' ευκαιρίας στο εικονοφαντασιακό, ενώ αυτό που μεταδίδεται παράλληλα στη συμβολική τάξη είναι ο φαλλός.

566 7. Εδώ η ταύτιση, όποια κι αν είναι αυτή, μέσα από την οποία το υποκείμενο ανέλαβε την επιθυμία της μητέρας, πυροδοτεί, όντας κλωνισμένη, τη διάλυση του φαντασιακού τρίποδα (με αξιοσημείωτο τρόπο το υποκείμενο έχει την πρώτη του κρίση αγχώδους σύγχυσης με παρορμητικές τάσεις αυτοκτονίας στο διαμέρισμα της μητέρας του όπου είχε καταφύγει: S. 39-40-IV).

Αναμφίβολα, η μαντική τέχνη του ασυνειδήτου προειδοποίησε πολύ νωρίς το υποκείμενο ότι, ελλείψει δυνατότητας να είναι ο φαλλός που λείπει στη μητέρα, τού απέμενε η λύση να είναι η γυναίκα που λείπει στους άνδρες.

Βρίσκεται μάλιστα εδώ το νόημα αυτής της φαντασίωσης, της οποίας η σχέση είχε επισημανθεί ιδιαίτερα από την πένα του και την οποία είχαμε αναφέρει πιο πάνω κατά την περίοδο της επώασης της δεύτερης ασθένειάς του, δηλαδή η ιδέα «ότι θα ήταν ωραίο να είναι κανείς γυναίκα που υφίσταται το ζευγάρωμα». Αυτός ο κοινός τόπος της σρεμπεριανής λογοτεχνίας συλλαμβάνεται εδώ στη [σωστή του] θέση.

Εντούτοις αυτή η λύση ήταν πρόωρη. Επειδή για την *Menschenspielerei* (όρος ο οποίος εμφανίστηκε στη θεμελιώδη γλώσσα και που στη σύγχρονη γλώσσα θα ήταν: ριφιφι στους ανθρώπους), που θα έπρεπε κανονικά ν' ακολουθήσει, μπορεί κανείς να πει ότι το κάλεσμα των γενναίων έπρεπε να αναιρεθεί, είτε διότι αυτοί έγιναν τόσο ανέφικτοι όσο και το ίδιο το υποκείμενο, είτε διότι τόσο στερημένοι από κάθε φαλλό όσο και αυτό. Επειδή είχε παραλειφθεί στο εικονοφαντασιακό του υποκειμένου, τόσο γι' αυτούς όσο και για εκείνο, αυτή η παράλληλη γραμμή στην χάραξη της μορφής τους, που μπορεί κανείς να δει σ' ένα σχέδιο του μικρού Χανς και που είναι οικεία στους γνώστες του παιδικού σχεδίου. Γι' αυτό έκτοτε, οι άλλοι δεν ήταν παρά μόνο «εικόνες ανδρών φτιαγμένες στ' αρπαχτά», για να ενώσουμε έτσι σ' αυτήν τη μετάφραση των: *flüchtig hingemachte Männer*, τις παρατηρήσεις του Κυρίου Νίντερλαντ [Niederland] με την επιμέλεια του Εντουάρ Πισόν [Édouard Pichon] σχετικά με τις χρήσεις του *hinmachen* σύμφωνα με τη γαλλική γλώσσα⁵⁹.

Έτσι ώστε τελικά αυτή η υπόθεση θα οδηγούνταν προς μία ατιμωτική τελμάτωση αν το υποκείμενο δεν είχε βρει έναν λαμπρό τρόπο για να την αντισταθμίσει.

567 Ο ίδιος έχει αρθρώσει τη διέξοδο της (τον Νοέμβριο του 1895, δηλαδή δύο χρόνια μετά την έναρξη της ασθένειάς του) με το όνομα της *Versöhnung*: η λέξη έχει το νόημα της εξιλέωσης, του εξιλασμού, και, εξαιτίας των ιδιοτήτων της θεμελιώδους γλώσσας, θα πρέπει να πλησιάσει ακόμη περισσότερο προς το αρχέγονο νόημα της *Sühne*, δηλαδή προς τη θυσία, ενώ αντιθέτως τονίζεται περισσότερο η έννοια του συμβιβασμού (λογικός συμβιβασμός, βλ. σελ. 564, με τον οποίο το υποκείμενο αιτιολογεί την αποδοχή τού πεπρωμένου του).

Εδώ ο Φρόυντ, προχωρώντας πολύ πιο πέρα από την εκλογίκευση του ίδιου του υποκειμένου, δέχεται παραδόξως ότι η συμφιλίωση (αφού αυτό είναι το ρηχό νόημα που έχει επιλεγεί για την απόδοσή της στη γαλλική γλώσσα) την οποία παίρνει υπόψη του το *dont le sujet fait état, trouve son ressort dans le maquignonnage du partenaire qu'elle comporte, à savoir dans la considération que l'épouse de Dieu contracte en tout cas une alliance de nature à satisfaire l'amour-propre le plus exigeant.*

⁵⁹ Βλ. Niederland (W. G.) (1951), «Three Notes on the Schreber Case», *Psychoanal. Quarterly*, XX, 579. Ο Εντουάρ Πισόν είναι ο συγγραφέας της μετάφρασης αυτής της φράσης στα γαλλικά με τους παρακάτω όρους: «Ombres d'hommes bâclés à la six-quatre-deux» ([Σημ.Διορθ.]: που κυριολεκτικά σημαίνει «σκιές ανδρών торνεμένες σε έξι-τέσσερα-δύο» και το οποίο αποδίδεται από τη φράση «σκιές ανδρών προχειροφτιαγμένες, στ' αρπαχτά»).

Nous croyons pouvoir dire que Freud a ici failli à ses propres normes et de la façon la plus contradictoire, en ce sens qu'il accepte comme moment tournant du délire ce qu'il a refusé dans sa conception générale, à savoir de faire dépendre le thème homosexuel de l'idée de grandeur (nous faisons à nos lecteurs le crédit qu'ils connaissent son texte).

Cette défaillance a sa raison dans la nécessité, soit dans le fait que Freud n'avait pas encore formulé l'introduction au narcissisme.

8. Sans doute n'eût-il pas trois ans après (1911-1914) manqué le vrai ressort du renversement de la position d'indignation, que soulevait d'abord en la personne du sujet l'idée de l'*Entmannung* : c'est très précisément que dans l'intervalle le sujet était mort.

C'est du moins l'événement que les voix, toujours renseignées aux bonnes sources et toujours égales à elles-mêmes dans leur service d'information, lui firent connaître après coup avec sa date et le nom du journal dans lequel il était passé à la rubrique nécrologique (S. 81-VII).

Pour nous, nous pouvons nous contenter de l'attestation que nous en apportent les certificats médicaux, en nous donnant au moment convenable le tableau du patient plongé dans la stupeur catatonique.

Ses souvenirs de ce moment, comme il est d'usage, ne manquent pas. C'est ainsi que nous savons que, modifiant la coutume qui veut qu'on entre en son trépas les pieds devant, notre patient, pour ne le franchir qu'en transit, se complut à s'y tenir les pieds dehors, c'est-à-dire sortis par la fenêtre sous le tendancieux prétexte d'y chercher la fraîcheur (S. 172-XII), renouvelant peut-être ainsi (laissons ceci à apprécier à ceux qui ne s'intéresseront ici qu'à l'avatar imaginaire) la présentation de sa naissance.

Mais ce n'est pas là une carrière qu'on reprend à cinquante ans bien comptés, sans en éprouver quelque dépaysement. D'où le portrait fidèle que les voix, annalistes disons-nous, lui donnèrent de lui-même comme d'un « cadavre lépreux conduisant un autre cadavre lépreux » (S. 92-VII), description très brillante, il faut en convenir, d'une identité réduite à la confrontation à son double psychique, mais qui en outre rend patente la régression du sujet, non pas génétique mais topique, au stade du miroir, pour autant que la relation à l'autre spéculaire s'y réduit à son tranchant mortel.

Ce fut aussi le temps où son corps n'était qu'un agrégat de colonies de « nerfs » étrangers, une sorte de dépotoir pour des fragments détachés des identités de ses persécuteurs (S. XIV).

La relation de tout cela à l'homosexualité, assurément manifeste dans le délire, nous paraît nécessiter une réglementation plus poussée de l'usage qu'on peut faire de cette référence dans la théorie.

L'intérêt en est grand, puisqu'il est certain que l'usage de ce terme dans l'interprétation peut entraîner des dommages graves, s'il ne s'éclaire pas des relations symboliques que nous tenons ici pour déterminantes.

υποκείμενο, βρίσκει το έλασμά της στις μηχανουργίες του παρτενέρ που εμπεριέχει, και μάλιστα στην εκτίμηση ότι η σύζυγος του Θεού συνάπτει σε κάθε περίπτωση έναν φυσικό δεσμό για να ικανοποιήσει την πιο απαιτητική φιλαυτία [amour-propre].

Νομίζουμε ότι μπορούμε να πούμε, ότι ο Φρόνυτ εδώ δεν τήρησε τους δικούς του κανόνες και μάλιστα με τον πιο αντιφατικό τρόπο, αφού δέχεται σαν κρίσιμη καμπή του παραληρήματος αυτό που αρνήθηκε στη γενική του αντίληψη, δηλαδή το να εξαρτήσει το ομοφυλοφιλικό θέμα από την ιδέα μεγαλείου (πιστεύουμε ότι οι αναγνώστες μας γνωρίζουν το κείμενό του).

Αυτή η ατέλεια καθίσταται αναγκαία από το γεγονός ότι ο Φρόνυτ δεν είχε ακόμη συντάξει την *Εισαγωγή στον Ναρκισσισμό*.

8. Αναμφίβολα δεν θα του είχε διαφύγει τρία χρόνια αργότερα (1911 - 1914) το πραγματικό κίνητρο της ανατροπής της θέσης αγανάκτησης, που προκάλεσε καταρχήν στο πρόσωπο του υποκειμένου η ιδέα της *Entmannung*: επειδή, δηλαδή, ακριβώς στο μεσοδιάστημα το υποκείμενο ήταν νεκρό.

Πρόκειται τουλάχιστον για το γεγονός που οι φωνές, πάντα καλά πληροφορημένες από καλές πηγές και πάντα πιστές στον εαυτό τους μέσω της υπηρεσίας τους ενημέρωσης, του γνωστοποίησαν εκ των υστέρων, ανακοινώνοντάς του την ημερομηνία και το όνομα της εφημερίδας στην οποία αναφέρονταν ο θάνατός του στη στήλη των νεκρολογιών (S. 81-VII).

Όσο για εμάς, μπορούμε να αρκεστούμε στη βεβαίωση που μας προσκομίζουν τα ιατρικά πιστοποιητικά, δίνοντάς μας στην κατάλληλη στιγμή την κλινική εικόνα του ασθενούς, βυθισμένου μέσα στην κατατονική εμβροντησία.

Οι αναμνήσεις του εκείνης της στιγμής δε λείπουν, ως είθισται. Έτσι γνωρίζουμε ότι, τροποποιώντας την παράδοση που θέλει να πεθαίνει κανείς με τα πόδια μπροστά, ο ασθενής μας, για να μην τον διασχίσει [τον θάνατο] παρά μόνο ως μετεπιβιβαστικό σταθμό, του άρεσε να κρατά τα πόδια του έξω, δηλαδή προεξέχοντα από το παράθυρο με το υστερόβουλο πρόσχημα ότι αναζητά εκεί δροσιά (S. 172-XII), ανανεώνοντας ίσως έτσι (ας το αφήσουμε να το εκτιμήσουν αυτοί εκείνοι που δε θα ενδιαφερθούν εδώ παρά μόνο για την εικονοφαντασιακή μεταμόρφωση) την αναπαράσταση της γέννησής του.

Αλλά δε μπορεί να ξεκινήσει κανείς, όταν έχει πατημένα τα πενήντα, εκ νέου μία καριέρα, χωρίς να αισθανθεί ένα περίεργο συναίσθημα. Απ'όπου και το πιστό πορτρέτο, που οι φωνές, χρονικογράφοι ας πούμε, του έδωσαν για τον εαυτό του [σύμφωνα με το οποίο ήταν] σαν ένα «λεπρό κουφάρι που καθοδηγεί ένα άλλο λεπρό κουφάρι » (S. 92-VII), περιγραφή εξαιρετικά λαμπρή, πρέπει να το παραδεχτούμε, μιας ταυτότητας περιορισμένης στην αντιπαράθεση προς το ψυχικό της διπλότυπο, η οποία όμως επιπλέον καθιστά εμφανή την τοπική και όχι γενετική παλινδρόμηση του υποκειμένου στο στάδιο του καθρέφτη, εφόσον η σχέση προς τον κατοπτρικό άλλο περιορίζεται στη θανάσιμη κόψη του.

Ήταν επίσης η εποχή που το σώμα του δεν ήταν παρά ένα συνονθύλευμα αποικιών από ξένα «νεύρα», ένα είδος σκουπιδότοπου για αποσπασμένα θραύσματα από ταυτότητες των διωκτών του (S. XIV).

Η σχέση όλων αυτών με την ομοφυλοφιλία, αναμφίβολα έκδηλη στο παραλήρημα, μας φαίνεται να χρειάζεται μια πιο προωθημένη ρύθμιση της χρήσης αυτής της αναφοράς που μπορεί κανείς να κάνει μέσα στη θεωρία.

Το ενδιαφέρον είναι μεγάλο, αφού είναι σίγουρο ότι η χρήση αυτού του όρου στην ερμηνεία μπορεί να οδηγήσει σε σοβαρές ατέλειες, εάν δε διασαφηνιστεί με συμβολικές σχέσεις που τις θεωρούμε εδώ καθοριστικές.

9. Nous croyons que cette détermination symbolique se démontre dans la forme où la structure imaginaire vient à se restaurer. À ce stade, celle-ci présente deux aspects que Freud lui-même a distingués.

Le premier est celui d'une pratique transsexualiste, nullement indigne d'être rapprochée de la « perversion » dont de nombreuses observations ont précisé les traits depuis⁶⁰.

Bien plus, nous devons signaler ce que la structure que nous dégageons ici peut avoir d'éclairant sur l'insistance si singulière, que montrent les sujets de ces observations, à obtenir pour leurs exigences les plus radicalement rectifiantes l'autorisation, voire si l'on peut dire la main-à-la-pâte, de leur père.

Quoi qu'il en soit, nous voyons notre sujet s'abandonner à une activité érotique, qu'il souligne être strictement réservée à la solitude, mais dont pourtant il avoue les satisfactions. C'est à savoir celles que lui donne son image dans le miroir, quand, revêtu des affûtaux de la parure féminine, rien, dit-il, dans le haut de son corps, ne lui paraît d'aspect à ne pouvoir convaincre tout amateur éventuel du buste féminin (S. 280-XXI).

À quoi il convient de lier, croyons-nous, le développement, allégué comme perception endosomatique, des nerfs dits de la volupté féminine dans son propre tégument, nommément dans les zones où ils sont censés être érogènes chez la femme.

Une remarque, celle qu'à sans cesse s'occuper à la contemplation de l'image de la femme, à ne jamais détacher sa pensée du support de quelque chose de féminin, la volupté divine n'en serait que mieux comblée, nous fait virer dans l'autre aspect des fantasmes libidinaux.

Celui-ci lie la féminisation du sujet à la coordonnée de la copulation divine.

Freud en a très bien vu le sens de mortification, en mettant en relief tout ce qui lie la « volupté d'âme » (*Seelenwollust*) qui y est incluse, à la « béatitude » (*Seligkeit*) en tant qu'elle est l'état des âmes décédées (*abschiedenen Wesen*).

Que la volupté désormais bénie soit devenue béatitude de l'âme, c'est là, en effet, un tournant essentiel, dont Freud, remarquons-le, souligne la motivation linguistique, en suggérant que l'histoire de sa langue pourrait peut-être l'éclairer⁶¹.

C'est seulement faire une erreur sur la dimension où la lettre se manifeste dans l'inconscient, et qui, conformément à son instance propre de lettre, est bien moins étymologique (précisément diachronique) qu'homophonique (précisément synchronique).

Il n'y a rien, en effet, dans l'histoire de la langue allemande qui permette de rapprocher *selig* de *Seele*, ni le bonheur qui porte « aux cieux » les amants, pour autant que c'est lui que Freud évoque dans l'aria qu'il cite de Don Juan, de celui qu'aux âmes dites bienheureuses promet le séjour du ciel. Les défuntes ne sont *selig* en allemand que par emprunt

⁶⁰ Cf. la très remarquable thèse de Jean-Marc Alby : *Contribution à l'étude du transsexualisme*, Paris, 1956.

⁶¹ Cf. Freud, *Psychoanalytische Bemerkungen über einem autobiographisch beschriebenen Fall von Paranoia*, G.W., VIII, p. 264, n. 1.

9. Πιστεύουμε ότι αυτός ο συμβολικός καθορισμός αποδεικνύεται σε εκείνη τη μορφή μέσα στην οποία η εικονοφαντασιακή δομή μόλις αποκαταστάθηκε. Σ' αυτό το στάδιο, αυτή παρουσιάζει δύο όψεις, που και ο ίδιος ο Φρόυντ έχει διακρίνει.

Η πρώτη είναι αυτή μιας τρανσεξουαλικής πρακτικής, άξια σύγκρισης με τη «διαστροφή» της οποίας έκτοτε πολυάριθμες παρατηρήσεις έχουν ορίσει με ακρίβεια τα χαρακτηριστικά⁶².

Πολύ περισσότερο, οφείλουμε να επισημάνουμε αυτό που η εδώ περιγραφόμενη δομή μπορεί να διαφωτίσει όσον αφορά την τόσο ιδιαίτερη επιμονή, που εκδηλώνουν τα υποκείμενα αυτών των παρατηρήσεων, για να πετύχουν για τις πλέον ριζοσπαστικά επανορθωτικές απαιτήσεις τους, την άδεια, και μάλιστα θα μπορούσαμε να πούμε την παρέμβαση, του πατέρα τους.

569 Όπως κι αν έχει το πράγμα, βλέπουμε το υποκείμενό μας να εγκαταλείπεται σε μια ερωτική δραστηριότητα, για την οποία υπογραμμίζει ότι είναι αυστηρά προορισμένη στη μοναξιά, ομολογώντας παρ' όλα αυτά ότι του δίνει ικανοποιήσεις. Είναι δηλαδή αυτές, που του δίνει η εικόνα του στον καθρέφτη, όταν ενδεδυμένος με μπιχλιμπίδια γυναικείου στολισμού, όλα, λέει, στο επάνω μέρος του σώματος του, του φαίνεται να έχουν τέτοια όψη που να μπορούν να πείσουν κάθε ενδεχόμενο λάτρη του γυναικείου στήθους (S. 280-XXI).

Σ' αυτό ταιριάζει να συνδεθεί, πιστεύουμε, η ανάπτυξη, την οποία αναφέρει σαν ενδοσωματική αντίληψη των αποκαλούμενων νεύρων της γυναικείας ηδονής στο ίδιο του το πετσί, ιδιαίτερα στις περιοχές που θεωρούνται ερωτογενείς στη γυναίκα.

Μια παρατήρηση: με το να ασχολείται αδιάκοπα με τον θαυμασμό της γυναικείας εικόνας, με το να μην αποσπά ποτέ τη σκέψη του από κάτι το γυναικείο, [πιστεύει ότι] η θεϊκή ηδονή δε θα εκπληρωθεί παρά καλύτερα. Αυτή η παρατήρηση μάς κάνει να στραφούμε προς την άλλη όψη των λιβιδινικών φαντασιώσεων.

Ετούτη συνδέει την εκθήλυνση του υποκειμένου, με τη συντεταγμένη της θεϊκής συνουσίας.

Ο Φρόυντ είχε πολύ σωστά διακρίνει το νόημα της απονέκρωσης, αναδεικνύοντας καθετί που συνδέει την «ηδονή της ψυχής» (*Seelenwollust*), και που συμπεριλαμβάνεται εκεί, με τη «μακαριότητα» (*Seligkeit*), στο βαθμό που αυτή είναι η κατάσταση των ψυχών που έχουν αποβιώσει (*abschiedenen Wesen*).

Το ότι η στο εξής καθαγιασμένη ηδονή έγινε μακαριότητα της ψυχής, καθιστά εδώ, πραγματικά, μια ουσιαστική στροφή, της οποίας ο Φρόυντ, ως το σημειώσουμε, υπογραμμίζει το γλωσσολογικό κίνητρο, υποβάλλοντας ότι η ιστορία της γλώσσας του θα μπορούσε ίσως να τη διασαφηνίσει⁶³.

Έκανε μόνο ένα λάθος ως προς τη διάσταση στην οποία το γράμμα εκδηλώνεται στο ασυνείδητο και η οποία, σύμφωνα με την ιδιαίτερη αρχή του γράμματος, είναι σαφώς λιγότερο ετυμολογική (ειδικότερα διαχρονική) παρά ομοφωνική (ειδικότερα συγχρονική).

Δεν υπάρχει πραγματικά τίποτα στην ιστορία της γερμανικής γλώσσας, που να επιτρέπει να πλησιάσουμε *selig* και *Seele*, ούτε καν την ευτυχία που ανεβάζει «στους ουρανούς» τους εραστές, αυτήν που ο Φρόυντ ανακαλεί από την άρια του Δον Ζουάν που παραθέτει, αυτήν που υπόσχεται τη διαμονή στον ουρανό στις αποκαλούμενες ευτυχισμένες ψυχές. Οι νεκροί δεν είναι *selig* στα γερμανικά παρά μόνο με δάνειο από τα

⁶² Βλ. την πολύ αξιόλογη διδακτορική διατριβή του Ζαν Μαρκ Αλμπί [Jean-Marc Alby], *Contribution à l'étude du transsexualisme* (Συμβολή στη μελέτη του τρανσεξουαλισμού), Paris, 1956.

⁶³ Βλ. Φρόυντ, *Psychoanalytische Bemerkungen über einem autobiographisch beschriebenen Fall von Paranoia* (Ψυχαναλυτικές παρατηρήσεις σε μια αυτοβιογραφικά καταγεγραμμένη περίπτωση παράνοιας), G. W., VIII, σελ. 264, n. I.

au latin, et pour ce qu'en cette langue fut dite bienheureuse leur mémoire (*beatae memoriae, seliger Gedächtnis*). Leur *Seelen* ont plutôt affaire avec les lacs (*Seen*) où elles séjournèrent dans un temps, qu'avec quoi que ce soit de leur béatitude. Reste que l'inconscient se soucie plus du signifiant que du signifié, et que « feu mon père » peut y vouloir dire que celui-ci était le feu de Dieu, voire commander contre lui l'ordre de : feu !

Passée cette digression, il reste que nous sommes ici dans un au-delà du monde, qui s'accommode fort bien d'un ajournement indéfini de la réalisation de son but.

Assurément en effet quand Schreber aura achevé sa transformation en femme l'acte de fécondation divine aura lieu, dont il est bien entendu (S. 3-Intro.) que Dieu ne saurait s'y commettre dans un obscur cheminement à travers des organes. (N'oublions pas l'aversion de Dieu à l'endroit du vivant). C'est donc par une opération spirituelle que Schreber sentira s'éveiller en lui le germe embryonnaire dont il a déjà connu aux premiers temps de sa maladie le frémissement.

Sans doute la nouvelle humanité spirituelle des créatures schrébériennes sera-t-elle tout entière engendrée de ses entrailles, pour que renaisse l'humanité pourrie et condamnée ⁽³⁸⁾ de l'âge actuel. C'est bien là une sorte de rédemption, puisqu'on a ainsi catalogué le délire, mais qui ne vise que la créature à venir, car celle du présent est frappée d'une déchéance corrélative de la captation des rayons divins par la volupté qui les rive à Schreber (S. 51-52-V).

En quoi la dimension de mirage se dessine, que le temps indéfini où sa promesse s'atérmoie, souligne encore, et que profondément conditionne l'absence de médiation dont le fantasme témoigne. Car on peut voir qu'il parodie la situation du couple de survivants ultimes qui, par suite d'une catastrophe humaine se verrait, avec le pouvoir de repeupler la terre, confronté à ce que l'acte de la reproduction animale porte en soi-même de total.

Ici encore on peut placer sous le signe de la créature le point tournant d'où la ligne fuit en ses deux branches, celle de la jouissance narcissique et celle de l'identification idéale. Mais c'est au sens où son image est l'appau de la capture imaginaire où l'une et l'autre s'enracinent. Et là aussi, la ligne tourne autour d'un trou, précisément celui où le « meurtre d'âmes » a installé la mort.

Cet autre gouffre fut-il formé du simple effet dans l'imaginaire de l'appel vain fait dans le symbolique à la métaphore paternelle ? Ou nous faut-il le concevoir comme produit en un second degré par l'élision du phallus, que le sujet ramènerait pour la résoudre à la béance mortifère du stade du miroir ? Assurément le lien cette fois génétique de ce stade avec la symbolisation de la Mère en tant qu'elle est primordiale, ne saurait manquer d'être évoqué, pour motiver cette solution.

Pouvons-nous repérer les points géométriques du schéma R sur un schéma de la structure du sujet au terme du procès psychotique ? Nous le tentons dans le schéma I, présenté ci-contre.

λατινικά και γι' αυτόν τον λόγο σε αυτήν τη γλώσσα αποκαλείται ευλογημένη η μνήμη τους (*beatae memoriae, seliger Gedächtnis*). Οι *Seelen* τους σχετίζονται περισσότερο με τις λίμνες (*Seen*), στις οποίες διαμέναν κάποτε, παρά με οτιδήποτε της μακαριότητάς τους. Απομένει ότι το ασυνείδητο γνοιάζεται περισσότερο για το σημαίνον παρά για το σημαίνόμενο, και ότι η φράση « *feu mon père* » θα μπορούσε να σημαίνει σ' αυτό το σημείο, ότι αυτός ήταν η φωτιά του Θεού, όπως επίσης και την εξαγγελία του παραγγέλματος εναντίον του: πυρ!

Μετά από αυτήν την παρέκβαση, απομένει ότι βρισκόμαστε εδώ σ' ένα επέκεινα του κόσμου, που συμφιλιώνεται άριστα με μια αόριστη αναβολή της πραγματοποίησης του σκοπού του.

Πράγματι αναμφίβολα όταν ο Σρέμπερ θα έχει αποτελειώσει τη μεταμόρφωσή του σε γυναίκα, θα πραγματοποιηθεί η πράξη της θεϊκής γονιμοποίησης για την οποία είναι κατανοητό (S. 3-Εισαγωγή) ότι ο Θεός δε θα εκτεθεί σε μια σκοτεινή περιπλάνηση διαμέσου των οργάνων. (Ας μην ξεχνάμε την απέχθεια του Θεού για το ζων.) Είναι επομένως, διαμέσου μιας πνευματικής επιχείρησης, που ο Σρέμπερ θα αισθανθεί να ξυπνά μέσα του ο εμβρυϊκός γόνος, του οποίου την ανατριχίλα γνώρισε ήδη, τον πρώτο καιρό της ασθένειάς του.

Αναμφίβολα, η νέα πνευματική ανθρωπότητα των σρεμπεριανών πλασμάτων θα γεννηθεί ολόκληρη από τα σπλάχνα του, για να αναγεννηθεί η διεφθαρμένη και καταδικασμένη ανθρωπότητα της σύγχρονης εποχής. Πρόκειται εδώ για ένα είδος απολύτρωσης, αφού έχει κανείς κατατάξει έτσι το παραλήρημα, που όμως δε στοχεύει παρά το επερχόμενο πλάσμα επειδή αυτό του παρόντος είναι σημαδεμένο από μια παρακμή συσχετιζόμενη με το σφετερισμό των θεϊκών ακτίνων από την ηδονή που τις καθηλώνει στον Σρέμπερ (S. 51-52-V). Κι έτσι, σκιαγραφείται η διάσταση της οφθαλμαπάτης, που ο αόριστος χρόνος, μέσα στον οποίο η υπόσχεσή της διαιωνίζεται, υπογραμμίζει και ακόμη βαθύτατα καθορίζει την απουσία της μεσολάβησης για την οποία μαρτυρεί η φαντασίωση. Διότι μπορεί να διακρίνει κανείς ότι παρωδεί την κατάσταση του ζεύγους των τελευταίων επιζώντων, το οποίο, σαν επακόλουθο μιας ανθρώπινης καταστροφής, θα αισθανόταν ικανό να εποικίσει ξανά τη γη, ερχόμενο σε αναμέτρηση με το ολοκληρωτικό που φέρει η ίδια η πράξη της ζωικής αναπαραγωγής.

Εδώ ακόμη μπορεί κανείς να τοποθετήσει κάτω από το σημάδι του Δημιουργήματος το σημείο καμπής, απ' όπου η γραμμή φεύγει προς τους δύο κλάδους της, αυτόν της ναρκισσιστικής απόλαυσης κι αυτόν της ιδανικής ταύτισης. Κι αυτό, με την έννοια ότι η εικόνα του είναι η παγίδα της εικονοφαντασιακής αιχμαλώτισης, όπου τόσο ο ένας όσο κι ο άλλος [κλάδος] βρίσκουν τις ρίζες τους. Εκεί επίσης, η γραμμή περιστρέφεται γύρω από μια οπή, ακριβώς αυτήν όπου ο «φόνος ψυχών» έχει εγκαταστήσει τον θάνατο.

571

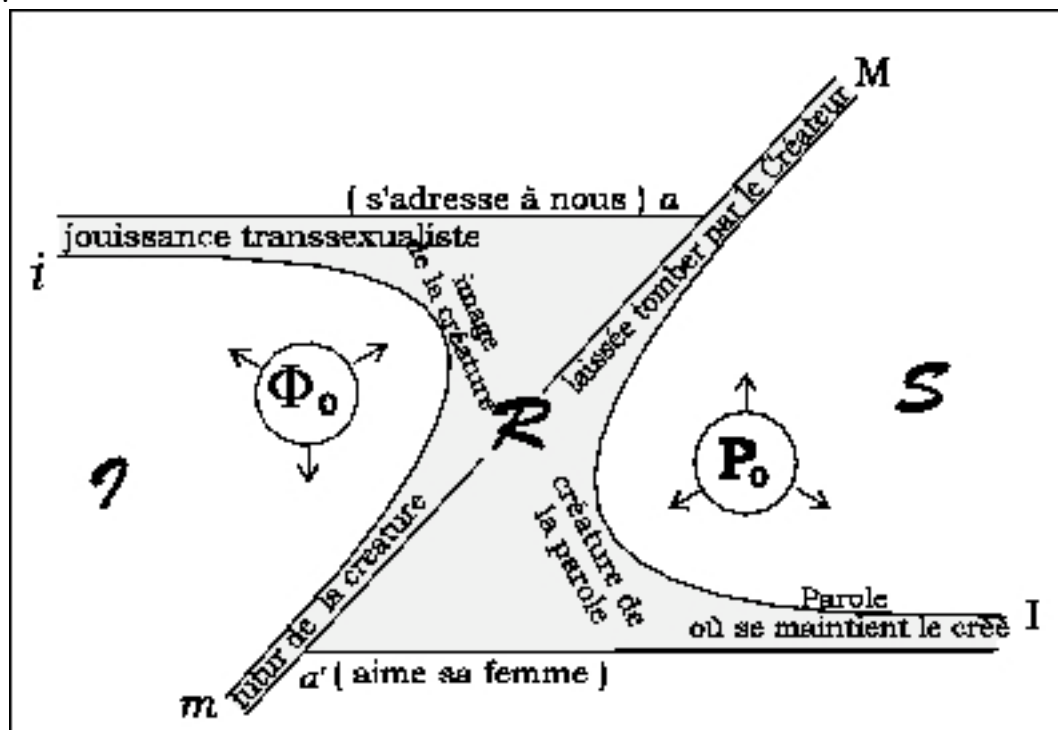
Αυτό το άλλο βάραθρο σχηματίστηκε άραγε από την απλή επίπτωση στο εικονοφαντασιακό της μάταιης επίκλησης η οποία δημιουργεί την πατρική μεταφορά στο συμβολικό; Ή μήπως πρέπει να το αντιληφθούμε σαν προϊόν δευτέρου βαθμού από την έκθλιψη του φαλλού, που το υποκείμενο, για να την ακυρώσει, την επαναφέρει στο θανατηφόρο χάσμα του σταδίου του καθρέφτη; Για να κινητοποιηθεί αυτή η λύση, σίγουρα θα ήταν απαραίτητο ν' αναφερθεί ο δεσμός, γενετικός αυτήν τη φορά, αυτού του σταδίου με τη συμβολοποίηση της Μητέρας, στο μέτρο που αυτή είναι πρωταρχική.

Μπορούμε άραγε να εντοπίσουμε τα γεωμετρικά σημεία του σχήματος **R** πάνω σ' ένα σχήμα της δομής του υποκειμένου στο πέρας της ψυχωτικής διαδικασίας; Το επιχειρούμε στο σχήμα **I**, που παρουσιάζεται κάτωθι.

Sans doute ce schéma participe-t-il de l'excès où s'oblige toute formalisation qui veut se présenter dans l'intuitif.

C'est dire que la distorsion qu'il manifeste entre les fonctions qu'y identifient les lettres qui y sont reportées du schéma R, ne peut être appréciée qu'à son usage de relance dialectique.

Schéma I :

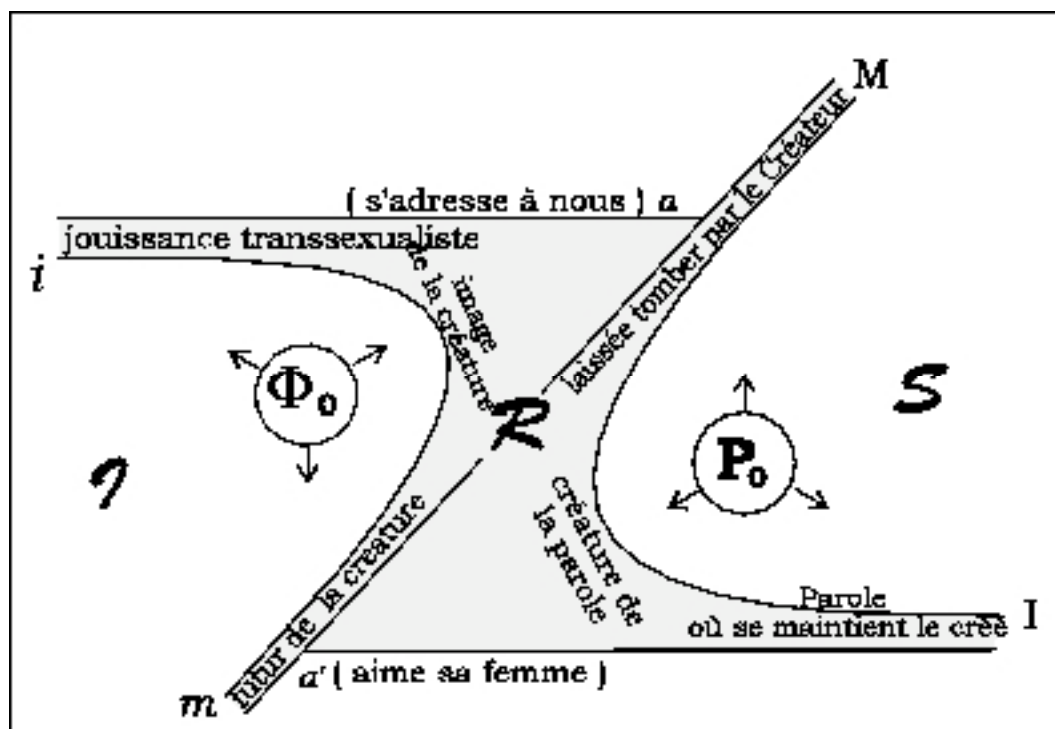
Pointons ici seulement dans la double courbe de l'hyperbole qu'il dessine, au glissement près de ces deux courbes le long d'une des droites directrices de leur asymptote, le lien rendu sensible, dans la double asymptote qui unit le moi délirant à l'autre divin, de leur divergence imaginaire dans l'espace et dans le temps à la convergence idéale de leur conjonction. Non sans relever que d'une telle forme Freud a eu l'intuition, puisqu'il a introduit lui-même le terme : *asymptotisch* à ce propos⁶⁴.

Toute l'épaisseur de la créature réelle s'interpose par contre pour le sujet entre la jouissance narcissique de son image et l'aliénation de la parole où l'Idéal du moi a pris la place de l'Autre.

⁶⁴ Freud, G. W., VIII, p. 284 et la note.

Αναμφίβολα αυτό το σχήμα υπερβάλλει, όπως υποχρεωτικά υπερβάλλει κάθε τυποποίηση που θέλει να παρουσιαστεί διαισθητικά.

Σχήμα I :

Μετάφραση των όρων του σχήματος :

(S'adresse à nous) a : (απευθύνεται σε εμάς) α

jouissance transsexualiste : τρανσεξουαλιστική απόλαυση

image de la créature : εικόνα του πλάσματος

futur de la créature : μέλλον του πλάσματος

laissée tomber par le Créateur : εγκαταλελειμμένο από τον Δημιουργό

créature de la parole: πλάσμα της ομιλίας

parole où se maintient le créé : ομιλία από την οποία συντηρείται το δημιούργημα

Αυτό για να πούμε, ότι η στρέβλωση που παρουσιάζει [το σχήμα] ανάμεσα στις λειτουργίες, που εδώ προσδιορίζονται από τα γράμματα που έχουν μεταφερθεί από το σχήμα **R**, δε μπορεί να εκτιμηθεί παρά μόνο σε σχέση με τη χρήση του ως διαλεκτική ανακίνηση.

572

Ας σημειώσουμε εδώ απλά, στη διπλή καμπύλη της υπερβολής, που σχηματίζεται, στην εφαιπτόμενη των δύο καμπύλων κατά μήκος της μιας από τις κατευθυντήριες ευθείες της ασυμπτώτου τους, το δεσμό που γίνεται αισθητός, μέσα στη διπλή ασύμπτωτο που συνδέει το παραληρούν εγώ με τον θεϊκό άλλο, ξεκινώντας από την εικονοφαντασιακή τους απόκλιση μέσα στον χώρο και μέσα στον χρόνο μέχρι την ιδανική σύγκλιση της συνένωσής τους. Ας επισημάνουμε παρεμπιπτόντως ότι ο Φρόυντ είχε τη διαίσθηση μιας τέτοιας μορφής, αφού ο ίδιος έχει εισάγει τον όρο: *asymptotisch* σχετικά με αυτά⁶⁵.

Όλη η πυκνότητα του πραγματικού δημιουργήματος παρεμβάλλεται αντιθέτως για το υποκείμενο μεταξύ της ναρκισσιστικής απόλαυσης της εικόνας του και της αλλοτρίωσης της ομιλίας [parole] όπου το Ιδεώδες του εγώ έχει πάρει τη θέση του Άλλου.

⁶⁵ Φρόυντ, G. W., VIII, σελ. 284 και υποσημείωση.

Ce schéma démontre que l'état terminal de la psychose ne représente pas le chaos figé où aboutit la retombée d'un séisme, mais bien plutôt cette mise au jour de lignes d'efficience, qui fait parler quand il s'agit d'un problème de solution élégante.

Il matérialise de façon signifiante ce qui est au principe de la fécondité effective de la recherche de Freud ; car c'est un fait que sans autre appui ni support qu'un document écrit, non pas seulement témoignage, mais encore production de cet état terminal de la psychose, Freud a jeté sur l'évolution elle-même du procès les premières lumières qui aient permis d'éclairer sa détermination propre, nous voulons dire la seule organicité qui soit essentiellement intéressée dans ce procès : celle qui motive la structure de la signification.

Ramassées dans la forme de ce schéma, les relations se dégagent, par où les effets d'induction du signifiant, portant sur l'imaginaire, déterminent ce bouleversement du sujet que la clinique désigne sous les aspects du crépuscule du monde, nécessitant pour y répondre de nouveaux effets de signifiant.

Nous avons dans notre séminaire montré que la succession symbolique des royaumes antérieurs, puis des royaumes postérieurs de Dieu, l'inférieur et le supérieur, Ahriman et Ormuzd, et les tournants de leur « politique » (mot de la langue de fond) à l'endroit du sujet, donnent justement ces réponses aux différentes étapes de la dissolution imaginaire, que les souvenirs du malade et les certificats médicaux connotent d'ailleurs suffisamment, pour y restituer un ordre du sujet.

Pour la question que nous promouvons ici sur l'incidence aliénante du signifiant, nous y retiendrons ce nadir d'une nuit de juillet 94 où Ahriman, le Dieu inférieur, se dévoilant à Schreber dans l'appareil le plus impressionnant de sa puissance, l'interpella de ce mot simple et, au dire du sujet, courant dans la langue fondamentale⁶⁶ : *Luder* !

Sa traduction mérite mieux que le recours au dictionnaire Sachs-Villatte dont on s'est contenté en français. La référence de M. Niederland au *lewd* anglais qui veut dire putain, ne nous paraît pas recevable dans son effort pour rejoindre le sens de chiffé ou de salope qui est celui de son emploi d'injure ordurière.

Mais si nous tenons compte de l'archaïsme signalé comme caractéristique de la langue de fond, nous nous croyons autorisé à rapporter ce terme à la racine du leurre français, du *lure* anglais, qui est bien la meilleure allocution ad hominem à quoi l'on puisse s'attendre venant du symbolique : le grand Autre a de ces impertinences.

Reste la disposition du champ **R** dans le schéma, pour autant qu'elle représente les conditions sous lesquelles la réalité s'est restaurée pour le sujet : pour lui sorte d'îlot dont

---

⁶⁶ S. 136-X.

Αυτό το σχήμα αποδεικνύει ότι η τελική κατάσταση της ψύχωσης δεν αναπαριστά το άκαμπτο χάος όπου καταλήγουν τα κατάλοιπα ενός σεισμού, αλλά μάλλον περισσότερο [αναπαριστά] αυτόν τον εκσυγχρονισμό των γραμμών αποδοτικότητας, που κάνει κάποιον να μιλάει όταν πρόκειται για ένα πρόβλημα με ευφυή λύση.

Υλοποιεί με σημαίνοντα τρόπο αυτό που βρίσκεται στη βάση της πραγματικής γονιμότητας της έρευνας του Φρόυντ. Διότι είναι γεγονός ότι δίχως άλλο στήριγμα ούτε υποστήριξη παρά μόνο ένα γραπτό κείμενο, το οποίο δεν είναι απλώς μαρτυρία, αλλά πολύ περισσότερο παραγωγή αυτής της τελικής κατάστασης της ψύχωσης, ο Φρόυντ κατάφερε να φωτίσει την ίδια την εξέλιξη της διαδικασίας επιτρέποντας έτσι να διασαφηνιστεί ο κατεξοχήν προσδιορισμός της, θέλουμε να πούμε δηλαδή, η μοναδική οργανικότητα την οποία ουσιαστικά αυτή η διαδικασία αφορά: αυτήν που κινητοποιεί τη δομή της σημασιοδότησης.

Συγκεντρωμένες στη μορφή αυτού του σχήματος, οι σχέσεις αποδεσμεύονται, ως εκ τούτου οι συνέπειες της επαγωγής του σημαίνοντος, που επιδρούν στο εικονοφαντασιακό, καθορίζουν αυτήν την αναστάτωση του υποκειμένου, που η κλινική περιγράφει υπό τις όψεις του λυκόφωτος του κόσμου, απαιτώντας, για να απαντήσουν, νέες συνέπειες του σημαίνοντος.

Έχουμε δείξει στο σεμινάριό μας, ότι η συμβολική διαδοχή των προγενέστερων βασιλείων, και στη συνέχεια των μεταγενέστερων βασιλείων του Θεού, του κατώτερου και του ανώτερου, του Αριμάν [Ahriman] και του Ορμούζδ [Ormuzd], και τα σημεία στροφής της «πολιτικής» τους (λέξη της θεμελιώδους γλώσσας) ως προς το υποκείμενο, δίνουν ακριβώς αυτές τις απαντήσεις στα διάφορα στάδια της εικονοφαντασιακής διάλυσης, τα οποία οι αναμνήσεις του ασθενούς και τα ιατρικά πιστοποιητικά πιστοποιούν εξάλλου επαρκώς, για να αποκαταστήσουν εκεί μια τάξη του υποκειμένου.

573

Όσον αφορά το θέμα που τονίζουμε εδώ σχετικά με την αλλοτριωτική επίπτωση του σημαίνοντος, θα συγκρατήσουμε σχετικά αυτό το ναδίρ μιας νύχτας του Ιουλίου του '94, όπου ο Αριμάν, ο κατώτερος Θεός, αποκαλυπτόμενος στον Σρέμπερ μέσα στο πιο εντυπωσιακό ένδυμα της δύναμής του, του απεύθυνε τον λόγο μ'αυτήν την απλή και, σύμφωνα με τη δήλωση του υποκειμένου, συνηθισμένη λέξη στη θεμελιώδη γλώσσα⁶⁷: *Luder!*⁶⁸

Η μετάφραση αυτής της λέξης αξίζει περισσότερης προσοχής από την απλή προσφυγή στο λεξικό Sachs–Villatte, στο οποίο αρκούμαστε στα γαλλικά. Η αναφορά του Κυρίου Νίντερλαντ [Niederland] στο αγγλικό *lewd*, που σημαίνει πόρνη, δε μας φαίνεται αποδεκτή στην προσπάθειά του να επανασυνδέσει το νόημα της πατσαβούρας ή της βρομιάρας, στη χρήση του ως χυδαίας βρισιάς.

Εάν όμως λάβουμε υπόψη μας τον αρχαϊσμό, που επισημαίνεται σαν χαρακτηριστικό της θεμελιώδους γλώσσας, πιστεύουμε ότι εξουσιοδοτούμαστε να αποδώσουμε τον όρο αυτό στη ρίζα του γαλλικού *leurre* (απάτη, δόλωμα), του αγγλικού *lure* (απάτη, δόλωμα), που είναι αληθινά η καλύτερη προσφώνηση *ad hominem*, πράγμα που θα έπρεπε να αναμένει κανείς προερχόμενο από το συμβολικό: ο μεγάλος Άλλος έχει κάτι αυθάδειες!

Απομένει η διάταξη του πεδίου **R** στο σχήμα, στο βαθμό που αναπαριστά τις συνθήκες υπό τις οποίες έχει αποκατασταθεί η πραγματικότητα για το υποκείμενο: γι' αυτόν σαν ένα είδος νησίδας, της οποίας η υπόσταση τού έχει επιβληθεί μέσα από

⁶⁷ S. 136-X.

⁶⁸ [Σημ. Διορθ.]: παλιοθρόμα!, στρίγγλα!

la consistance lui est imposée après l'épreuve par sa constance⁶⁹, pour nous liée à ce qui la lui rend habitable, mais aussi qui la distord, à savoir des remaniements excentriques de l'imaginaire $\mathcal{S}$ et du symbolique $\mathcal{S}$, qui la réduisent au champ de leur décalage.

La conception subordonnée que nous devons nous faire de la fonction de la réalité dans le processus, dans sa cause comme dans ses effets, est ici l'important.

Nous ne pouvons nous étendre ici sur la question pourtant de premier plan de savoir ce que nous sommes pour le sujet, nous à qui il s'adresse en tant que lecteurs, ni sur ce qui demeure de sa relation à sa femme, à qui était dédié le premier dessein de son livre, dont les visites durant sa maladie ont toujours été accueillies par la plus intense émotion, et pour qui il nous affirme, concurremment à son aveu le plus décisif de sa vocation délirante, « avoir conservé l'ancien amour » (S. note de p. 179-XIII).

Le maintien dans le schéma I du trajet $Saa'A$ y symbolise l'opinion que nous avons prise de l'examen de ce cas, que la relation à l'autre en tant qu'à son semblable, et même une relation aussi élevée que celle de l'amitié au sens où Aristote en fait l'essence du lien conjugal, sont parfaitement compatibles avec le désaxement de la relation au grand Autre, et tout ce qu'elle comporte d'anomalie radicale, qualifiée, improprement mais non sans quelque portée d'approche, dans la vieille clinique, de délire partiel.

Il vaudrait pourtant mieux ce schéma de le mettre au panier, s'il devait, à l'instar de tant d'autres, aider quiconque à oublier dans une image intuitive l'analyse qui la supporte.

Qu'on y pense seulement en effet, on aperçoit comment l'interlocutrice dont nous saluons une dernière fois l'authentique réflexion, Mme Ida Macalpine, y trouverait son compte, à seulement y méconnaître ce qui nous l'a fait constituer.

Ce que nous affirmons ici, c'est qu'à reconnaître le drame de la folie, la raison est à son affaire, *sua res agitur*, parce que c'est dans la relation de l'homme au signifiant que ce drame se situe.

Le péril qu'on évoquera de délirer avec le malade, n'est pas pour nous intimider, plus qu'il ne fit à Freud.

Nous tenons avec lui qu'il convient d'écouter celui qui parle, quand il s'agit d'un message qui ne provient pas d'un sujet au delà du langage, mais bien d'une parole au delà du sujet. Car c'est alors qu'on entendra cette parole, que Schreber capte dans l'Autre, quand d'Ahriman à Ormuzd, du Dieu malin au Dieu absent, elle porte la semonce où la loi même du signifiant s'articule : « *Aller Unsinn hebt sich auf!* » « Tout Non-Sens s'annule ! » (S. 182-183-XIII et 312-P. S. IV).

---

⁶⁹ Lors de l'acmé de la dissolution imaginaire, le sujet a montré dans son aperception délirante un recours singulier à ce critère de la réalité, qui est de revenir toujours à la même place, et pourquoi les astres la représentent éminemment : c'est le motif désigné par ses voix sous le nom d'arrimage aux terres (*Anbindenn an Erden* S. 125-1X).

τη σταθερότητα της δοκιμασίας⁷⁰, ενώ για εμάς συνδεδεμένο με αυτό που του την καθιστά κατοικήσιμη όπως επίσης και που τη διαστρέφει, δηλαδή τους εκκεντρικούς ανασχηματισμούς του εικονοφαντασιακού *J* και του συμβολικού *J'*, που την περιορίζουν στο πεδίο της διαφοράς τους.

Εδώ το σημαντικό είναι η δευτερεύουσα αντίληψη που πρέπει να σχηματίσουμε για τη λειτουργία της πραγματικότητας μέσα στη διαδικασία, σχετικά με το αίτιο της όπως και με τα αποτελέσματά της.

Δε μπορούμε να επεκταθούμε εδώ πάνω στο παρόλα αυτά πρώτου μεγέθους ζήτημα τού να γνωρίζουμε αυτό που είμαστε εμείς για το υποκείμενο, εμείς στους οποίους απευθύνεται ως αναγνώστες, ούτε και πάνω σ' αυτό που μένει από τη σχέση του με τη γυναίκα του, στην οποία ήταν αφιερωμένο το πρώτο σχέδιο του βιβλίου του, και της οποίας οι επισκέψεις κατά τη διάρκεια της ασθένειάς του συνοδεύονταν από την πιο έντονη συγκίνηση και για την οποία μας διαβεβαιώνει με την πιο αποφασιστική ομολογία της παραληρηματικής προδιάθεσής του, πως «έχει διατηρήσει την ίδια παλιά αγάπη» (S. σημείωση της σελ. 179-XIII).

Η διατήρηση της διαδρομής *Sas' A* στο σχήμα I συμβολίζει την άποψη που σχηματίσαμε εξετάζοντας αυτό το περιστατικό, ότι δηλαδή η σχέση με τον άλλον ως όμοιό του, και ακόμη περισσότερο μία σχέση τόσο υψηλή[ς] [ποιότητας], όσο αυτή της φιλίας με την έννοια που ο Αριστοτέλης βλέπει την ουσία του συζυγικού δεσμού, είναι εντελώς συμβατές με τον εκτροχιασμό της σχέσης με τον μεγάλο Άλλο, και με ο,τιδήποτε το ριζικά ανώμαλο εμπεριέχει, προσδιορισμένο, ακατάλληλα αλλά όχι δίχως κάποια ικανότητα προσέγγισης, ως μερικό παραλήρημα στην παλιά κλινική.

Θα ήταν καλύτερα να βάλει κανείς στον κάλαθο των αχρήστων αυτό το σχήμα, αν θα επέτρεπε στον οποιονδήποτε να ξεχάσει, μέσω μιας διαισθητικής εικόνας, όπως και τόσες άλλες, την ανάλυση που την υποστηρίζει.

Και μάλιστα και μόνο που το σκέφτεται κανείς, αντιλαμβάνεται με ποιον τρόπο η συνομιλήτρια, της οποίας χαιρετίζουμε τον αυθεντικό στοχασμό για μια τελευταία φορά, Καίττα Μακάλπιν, θα έβρισκε ικανοποίηση, μόνο με το να παραγνωρίζει αυτό, που μας οδήγησε να το συνθέσουμε.

Αυτό που επιβεβαιώνουμε εδώ είναι ότι αναγνωρίζοντας το δράμα της τρέλας, η λογική βρίσκει τον προορισμό της, *sua res agitur*, επειδή το δράμα αυτό τοποθετείται στη σχέση του ανθρώπου με το σημαίνον.

Ο κίνδυνος, που θα επισήμαινε κανείς, τού να παραληρούμε μαζί με τον ασθενή, δεν θα έπρεπε να μας φοβίζει, όπως δε φόβισε και τον Φρόυντ.

Συμφωνώντας μαζί του, θεωρούμε ότι αρμόζει ν'ακούμε αυτόν που μιλά, όταν πρόκειται για μήνυμα, που δεν προέρχεται από ένα υποκείμενο πέραν της γλώσσας [langage], αλλά από μια ομιλία [parole] πέραν του υποκειμένου. Διότι μόνο έτσι θα μπορούσε να ακούσει κανείς την ομιλία [parole] αυτή που ο Σρέμπερ συλλαμβάνει μέσα στον Άλλο, από τον Αριμάν ως τον Ορμούζδ, από τον πανούργο Θεό ως τον απόντα Θεό, και που φέρει την αυστηρή προειδοποίηση όπου αρθρώνεται ο ίδιος ο νόμος του σημαίνοντος: « *Aller Unsinn hebt sich auf!* » « Κάθε Α-Νοησία ακυρώνεται ! » (S. 182-183-XIII και 312-P.S. IV).

⁷⁰ Κατά την ακμή της εικονοφαντασιακής διάλυσης, το υποκείμενο είχε εκδηλώσει μέσα στην παραληρηματική του αντίληψη μια χαρακτηριστική προσφυγή σ'εκείνο το κριτήριο της πραγματικότητας, το οποίο συνίσταται στο να επιστρέφει κανείς πάντοτε στην ίδια θέση, και τον λόγο για τον οποίο τα άστρα την αναπαριστούν με εξαιρετικό τρόπο: είναι η αιτία που προσδιορίστηκε από τις φωνές του με το όνομα της πρόσδεσης στα [πάτρια] εδάφη (*Anbinden an Erden*, S. 125-IX).

Point où nous retrouvons (laissant à ceux qui s'occuperont de nous plus tard le soin de savoir pourquoi nous l'avons laissé dix ans en suspens) le dire de notre dialogue avec Henri Ey⁷¹.

« L'être de l'homme non seulement ne peut être compris sans la folie, mais il ne serait pas l'être de l'homme s'il ne portait en lui la folie comme la limite de sa liberté ».

V. POST-SCRIPTUM.

Nous enseignons suivant Freud que l'Autre est le lieu de cette mémoire qu'il a découverte sous le nom d'inconscient, mémoire qu'il considère comme l'objet d'une question restée ouverte en tant qu'elle conditionne l'indestructibilité de certains désirs. À cette question nous répondrons par la conception de la chaîne signifiante, en tant qu'une fois inaugurée par la symbolisation primordiale (que le jeu : Fort ! Da !, mis en lumière par Freud à l'origine de l'automatisme de répétition, rend manifeste), cette chaîne se développe selon des liaisons logiques dont la prise sur ce qui est à signifier, à savoir l'être de l'étant, s'exerce par les effets de signifiant, décrits par nous comme métaphore et comme métonymie.

C'est dans un accident de ce registre de ce qui s'y accomplit, à savoir la forclusion du Nom-du-Père à la place de l'Autre, et dans l'échec de la métaphore paternelle que nous ⁽⁴³⁾désignons le défaut qui donne à la psychose sa condition essentielle, avec la structure qui la sépare de la névrose.

Ce propos, que nous apportons ici comme question préliminaire à tout traitement possible de la psychose, poursuit en dialectique au delà : nous l'arrêtons pourtant ici, nous allons dire pourquoi.

C'est d'abord que de notre halte il vaut d'indiquer ce qu'on découvre.

Une perspective qui n'isole pas la relation de Schreber à Dieu de son relief subjectif, la marque de traits négatifs qui la font apparaître plutôt mélange qu'union de l'être à l'être, et qui, dans la voracité qui s'y compose avec le dégoût, dans la complicité qui en supporte l'exaction, ne montre rien, pour appeler les choses par leur nom, de la Présence et de la Joie qui illuminent l'expérience mystique : opposition que ne démontre pas seulement, mais que fonde l'absence étonnante dans cette relation du *Du*, nous voulons dire du *Tu*, dont certaines langues réservent le vocable (*Thou*) à l'appel de Dieu et à l'appel à Dieu, et qui est le signifiant de l'Autre dans la parole.

Nous savons les fausses pudeurs qui sont de mise dans la science à cet endroit ; elles sont compagnes des fausses pensées de la cuistrerie, quand elle argue de l'ineffable du vécu, voire de la « conscience morbide », pour désarmer l'effort dont elle se dispense, à savoir celui qui est requis au point où justement ce n'est pas ineffable puisque ça parle, où le vécu, loin de séparer, se communique, où la subjectivité livre sa structure véritable, celle où ce qui s'analyse est identique à ce qui s'articule.

---

⁷¹ *Propos sur la causalité psychique*, de. Jacques Lacan (Rapport du 28 septembre 1946 pour les Journées de Bonneval). In *Évol. psychiatrique* 1947, vol. I, pp. 123-165, cf. p. 117. Publié ensuite chez Desclée de Brouwer dans les volumes des *Entretiens de Bonneval*.

Σημείο, όπου ξαναβρίσκουμε (αφήνοντας σ' αυτούς, που θ' ασχοληθούν αργότερα με το έργο μας, τη μέριμνα να μάθουν γιατί έχουμε αφήσει αυτό το σημείο δέκα χρόνια σε εκκρεμότητα) τα λεγόμενα του διαλόγου μας με τον Ανρί Ε [Henri Ey]⁷² :

575

«Το ανθρώπινο ον όχι μόνο δε μπορεί να κατανοηθεί δίχως την τρέλα, αλλά δεν θα ήταν το ον του ανθρώπου εάν δεν έφερε μέσα του την τρέλα σαν το όριο της ελευθερίας του.»

V. ΥΣΤΕΡΟΓΡΑΦΟ

Ακολουθώντας τον Φρόυντ, διδάσκουμε ότι ο Άλλος είναι ο τόπος εκείνης της μνήμης την οποία αυτός ανακάλυψε με την ονομασία ασυνείδητο, μνήμη, την οποία θεωρεί σαν αντικείμενο ενός ερωτήματος που έχει παραμείνει ανοιχτό, στο βαθμό που καθορίζει το άφθαρτο ορισμένων επιθυμιών. Στο ερώτημα αυτό θα απαντήσουμε με τη σύλληψη της σημαίνουσας αλυσίδας, στο μέτρο που, αφού αυτή αρχικά εγκαινιάζεται με την πρωταρχική συμβολοποίηση (η οποία γίνεται φανερή με το παιχνίδι: *Fort ! Da !*, που έφερε στο φως ο Φρόυντ στην αρχή του αυτοματισμού της επανάληψης), στη συνέχεια αναπτύσσεται σύμφωνα με λογικούς δεσμούς των οποίων η επιρροή πάνω σ' αυτό που πρέπει να σημειωθεί, δηλαδή το είναι του όντος, εξασκείται με επιπτώσεις σημαίνοντος, που περιγράφτηκαν από εμάς ως μεταφορά και μετωνυμία.

Έγκειται σ' ένα ατύχημα αυτής της εγγραφής και αυτού που εκπληρώνεται εκεί, δηλαδή στη διάκλειση του Ονόματος-του-Πατέρα στη θέση του Άλλου και στην αποτυχία της πατρικής μεταφοράς όπου εντοπίζουμε το ελάττωμα, που δίνει στην ψύχωση την ουσιαστική προϋπόθεσή της, με τη δομή [της] που τη διαχωρίζει από τη νεύρωση.

Αυτή η ανάπτυξη, που προσκομίζουμε εδώ σαν προκαταρκτικό ερώτημα για κάθε πιθανή θεραπεία της ψύχωσης ξεπερνά αυτήν τη διαλεκτική την οποία ωστόσο θα σταματήσουμε σε αυτό το σημείο και θα εξηγήσουμε το γιατί.

Πρώτα απ' όλα γιατί με αυτήν την παύση αποκτά αξία αυτό που ανακαλύπτεται.

Μια προοπτική, που δεν απομονώνει τη σχέση του Σρέμπερ με τον Θεό από την υποκειμενική της διαμόρφωση, το σημάδι των αρνητικών χαρακτηριστικών, που την εμφανίζουν περισσότερο σαν ανάμειξη παρά σαν ένωση ύπαρξης με ύπαρξη, και που, μέσα στην αδηφαγία που συντίθεται εκεί με την αηδία, μέσα στη συνενοχή που εμπεριέχει τη βιαιοπραγία, δε δείχνει τίποτα, για να πούμε τα πράγματα με τ' όνομά τους, από την Παρουσία και την Αγαλλίαση που φωτίζουν τη μυστικιστική εμπειρία: αντίθεση, που όχι μόνο αποδεικνύει, αλλά και που θεμελιώνει την εκπληκτική απουσία μέσα στη σχέση αυτή του *Du* (*Εσύ*), θέλουμε να πούμε του *Tu* (*Εσύ*), για το οποίο ορισμένες γλώσσες αφιερώνουν τη λέξη (*Thou*) (*Θού*) για την επίκληση του Θεού και την επίκληση προς τον Θεό και που είναι το σημαίνον του Άλλου μέσα στην ομιλία.

576

Γνωρίζουμε τις ψευδο-ντροπές, που είναι πρόπουσες ως προς αυτό το θέμα στην επιστήμη και που είναι σύντροφοι των δοξασιών της υπερβολικής σχολαστικότητας, όταν επικαλείται κανείς το άφατο του βιώματος, και μάλιστα της «νοσηρής συνείδησης», για να αφοπλίσουν την προσπάθεια, από την οποία απαλλάσσουν τον εαυτό τους, δηλαδή αυτή, που απαιτείται στο σημείο, όπου ακριβώς αυτό δεν είναι άφατο αφού μιλάει, όπου το βίωμα αντί να χωρίζει, επικοινωνεί, εκεί όπου η υποκειμενικότητα φανερώνει την αληθινή

⁷² *Propos sur la causalité psychique* (Αναφορές πάνω στην ψυχική αιτιότητα), (Εισήγηση της 28ης Σεπτεμβρίου 1946 για τις Ημερίδες του Μπονβάλ [Bonneval]), *Écrits*, Seuil, Paris, 1966, σελ. 151.

Aussi bien du même belvédère où nous a porté la subjectivité délirante, nous tournerons-nous aussi vers la subjectivité scientifique : nous voulons dire celle que le savant à l'œuvre dans la science, partage avec l'homme de la civilisation qui la supporte. Nous ne nierons pas qu'au point du monde où nous résidons, nous en avons vu assez là-dessus pour nous interroger sur les critères par où l'homme d'un discours sur la liberté qu'il faut bien qualifier de délirant (nous y avons consacré un de nos séminaires), d'un concept du réel où le déterminisme n'est qu'un alibi, vite angoissant si l'on tente d'en étendre le champ au hasard (nous l'avons fait éprouver à notre auditoire dans une expérience test), d'une croyance qui le rassemble pour la moitié au moins de l'univers sous le symbole du père Noël (ce qui ne peut échapper à personne), nous détournerait de le situer, par une analogie légitime, dans la catégorie de la psychose sociale, – pour l'instauration de laquelle Pascal, si nous ne nous trompons pas, nous aurait précédé.

Qu'une telle psychose s'avère compatible avec ce qu'on appelle le bon ordre, c'est ce qui n'est pas douteux, mais ce n'est pas non plus ce qui autorise le psychiatre, fût-il le psychanalyste, à se fier à sa propre compatibilité avec cet ordre pour se croire en possession d'une idée adéquate de la réalité à quoi son patient se montrerait inégal.

Peut-être dans ces conditions ferait-il mieux d'élider cette idée de son appréciation des fondements de la psychose : ce qui ramène notre regard à l'objectif de son traitement.

Pour mesurer le chemin qui nous en sépare, qu'il nous suffise d'évoquer l'amas de lenteurs dont ses pèlerins l'ont jalonné. Chacun sait qu'aucune élaboration, si savante soit-elle du mécanisme du transfert, n'est parvenue à faire qu'il ne soit pas dans la pratique conçu comme une relation purement duelle dans ses termes et parfaitement confuse dans son substrat.

Introduisons la question de ce qu'à seulement prendre le transfert pour sa valeur fondamentale de phénomène de répétition, il devrait répéter dans les personnages persécuteurs où Freud ici désigne son effet ?

Réponse molle qui nous arrive : à suivre votre démarche, une carence paternelle sans doute. Dans ce style on ne s'est pas privé d'en écrire de toutes les couleurs : et « l'entourage » du psychotique a fait l'objet d'une recension minutieuse de tous les bouts d'étiquette biographiques et caractérologiques que l'anamnèse permettait de décoller des *dramatis personae*, voire de leurs « relations interhumaines⁷³ ».

Procédons pourtant selon les termes de structure que nous avons dégagés.

---

⁷³ Cf. la thèse sur *Le milieu familial des schizophrènes* (Paris, 1957), d'André Green : travail dont le mérite certain n'eut pas souffert si de plus sûrs repères l'eussent guidé vers un meilleur succès ; nommément quant à l'approche de ce qu'on y appelle bizarrement la « fracture psychotique ».

της δομή, εκείνη δηλαδή όπου αυτό που αναλύεται είναι ταυτόσημο με αυτό που αρθρώνεται.

Επιπλέον, με αφετηρία το ίδιο σημείο θέασης, στο οποίο μας έχει οδηγήσει η παραληρούσα υποκειμενικότητα, θα στραφούμε και προς την επιστημονική υποκειμενικότητα: δηλαδή εκείνη που ο επιστήμονας «εν έργω» μέσα στην επιστήμη μοιράζεται με τον άνθρωπο του πολιτισμού που την υποστηρίζει. Δεν θ' αρνηθούμε ότι στο μέρος του κόσμου που κατοικούμε, έχουμε δει αρκετά επ' αυτού για ν' αναρωτηθούμε σχετικά με τα κριτήρια με τα οποία ο άνθρωπος ενός λόγου περί ελευθερίας, που θα έπρεπε σωστά να χαρακτηριστεί παραληρηματικός (έχουμε αφιερώσει επ' αυτού ένα από τα σεμινάρια μας)⁷⁴, [ο άνθρωπος] μίας έννοιας του πραγματικού όπου ο ντετερμινισμός δεν είναι παρά ένα άλλοθι άμεσα αγχωτικό εάν προσπαθήσει κανείς να επεκτείνει τυχαία το πεδίο του (έχουμε κάνει το ακροατήριό μας να το νιώσει μέσω μίας εμπειρίας-τεστ), [ο άνθρωπος] μίας πίστης, που συγκεντρώνει τουλάχιστον το ήμισυ της οικουμένης υπό το σύμβολο του Αϊ-Βασίλη (πράγμα που δε διαφεύγει κανενός), θα μας αποτρέψει από το να τον τοποθετήσουμε, με μία δικαιολογημένη αναλογία, στην κατηγορία της κοινωνικής ψύχωσης, – για την επινόηση της οποίας ο Πασκάλ [Pascal], εάν δεν κάνουμε λάθος, έχει μιλήσει πριν από εμάς.

Το ότι μια τέτοια ψύχωση αποδεικνύεται συμβατή μ' αυτό που αποκαλεί κανείς ορθή τάξη, είναι κάτι που δεν αμφισβητείται από κανένα. Αυτό όμως δεν εξουσιοδοτεί τον ψυχίατρο, ακόμα κι αν είναι ψυχαναλυτής, να εμπιστεύεται τη δική του συμβατότητα με την τάξη αυτή, για να θεωρήσει τον εαυτό του κάτοχο μιας κατάλληλης ιδέας της *πραγματικότητας*, σε σχέση με την οποία ο ασθενής του θα εμφανιζόταν σε άνιση θέση.

Θα ήταν ίσως καλύτερα κάτω από αυτές τις συνθήκες να απαλείψει αυτήν την ιδέα της εκτίμησής του ως προς τα θεμέλια της ψύχωσης. Πράγμα που επαναφέρει το βλέμμα μας στον στόχο της θεραπείας της [ψύχωσης].

577 Για να μετρήσουμε την απόσταση που μας χωρίζει από αυτήν [την ιδέα], θα μας αρκούσε να αναπολήσουμε τη συσσώρευση των αργοποριών με τις οποίες οι προσκυνητές της την έχουν σημαδέψει. Όλοι μας ξέρουμε ότι καμία επεξεργασία του μηχανισμού της μεταβίβασης, όσο σοφή κι αν είναι, δεν κατάφερε να αποτρέψει να γίνεται αντιληπτός αυτός ο μηχανισμός στην πρακτική σαν καθαρά δυαδική σχέση ως προς τους όρους του και εντελώς συγκεχυμένος ως προς το υπόστρωμά του.

Λαμβάνοντας τη μεταβίβαση μόνο ως προς τη θεμελιακή της αξία, ως φαινόμενο επανάληψης, ας αναρωτηθούμε για το τι θα έπρεπε να επαναλαμβάνεται στους τύπους των διωκτών και για τους οποίους ο Φρόυντ όρισε την επίπτωσή της;

Η εύκολη απάντηση που έρχεται στο νου: ακολουθώντας την ανάπτυξή σας, χωρίς αμφιβολία, μια πατρική ανεπάρκεια. Σ' αυτό το ύφος δεν παραλείφθηκε να γραφτεί το οτιδήποτε: και «το περιβάλλον» του ψυχωτικού έγινε έτσι αντικείμενο μιας λεπτομερούς καταγραφής όλων των βιογραφικών και χαρακτηρολογικών κομματιών ετικέτας, που το ιστορικό επέτρεπε ν' αποκολληθούν από τα *dramatis personae*, και μάλιστα από τις «διανθρώπινες σχέσεις»⁷⁵ τους.

Ας συνεχίσουμε ωστόσο, σύμφωνα με τους όρους της δομής, που έχουμε αναδείξει.

⁷⁴ [Σημ. Διορθ.]: Πρόκειται για το τρίτο σεμινάριο.

⁷⁵ Βλ. τη διατριβή πάνω στο *Le milieu familial des schizophrènes* (Το οικογενειακό περιβάλλον των σχιζοφρενών) (Παρίσι, 1957), του Αντρέ Γκριν [André Green]: εργασία, της οποίας η αξία δε θα είχε δοκιμαστεί σίγουρα, εάν περισσότερο αξιόπιστες αναφορές την είχαν οδηγήσει προς μια μεγαλύτερη επιτυχία, ιδιαίτερα όσον αφορά την προσέγγιση αυτού που αποκαλείται εκεί αλλόκοτα «ψυχωτική ρήξη».

Pour que la psychose se déclenche, il faut que le Nom-du-Père, *verworfen*, forclos, c'est-à-dire jamais venu à la place de l'Autre, y soit appelé en opposition symbolique au sujet.

C'est le défaut du Nom-du-Père à cette place qui, par le trou qu'il ouvre dans le signifié amorce la cascade des remaniements du signifiant d'où procède le désastre croissant de l'imaginaire, jusqu'à ce que le niveau soit atteint où signifiant et signifié se stabilisent dans la métaphore délirante.

Mais comment le Nom-du-Père peut-il être appelé par le sujet à la seule place d'où il ait pu lui advenir et où il n'a jamais été ? Par rien d'autre qu'un père réel, non pas du tout forcément par le père du sujet, par Un-père.

Encore faut-il que cet Un-père vienne à cette place où le sujet n'a pu l'appeler d'auparavant. Il y suffit que cet Un-père se situe en position tierce dans quelque relation qui ait pour base le couple imaginaire *a-a'*, c'est-à-dire moi-objet ou idéal-réalité, intéressant le sujet dans le champ d'agression érotisé qu'il induit.

Qu'on recherche au début de la psychose cette conjoncture dramatique. Qu'elle se présente pour la femme qui vient d'enfanter, en la figure de son époux, pour la pénitente avouant sa faute, en la personne de son confesseur, pour la jeune fille enamourée en la rencontre du « père du jeune homme », on la trouvera toujours, et on la trouvera plus aisément à se guider sur les « situations » au sens romanesque de ce terme. Qu'on entende ici au passage que ces situations sont pour le romancier sa ressource véritable, à savoir celle qui fait sourdre la « psychologie profonde », où aucune visée psychologique ne saurait le faire accéder⁷⁶.

Pour aller maintenant au principe de la forclusion (*Verwerfung*) du Nom-du-Père, il faut admettre que le Nom-du-Père redouble à la place de l'Autre le signifiant lui-même du ternaire symbolique, en tant qu'il constitue la loi du signifiant.

L'essai n'en saurait rien coûter, semble-t-il, à ceux qui dans leur quête des coordonnées d'« environnement » de la psychose errent comme âmes en peine de la mère frustrante à la mère gavante, non sans ressentir qu'à se diriger du côté de la situation du père de famille, ils brûlent, comme on dit au jeu de cache-tampon.

Encore dans cette recherche tâtonnante sur une carence paternelle, dont la répartition ne laisse pas d'inquiéter entre le père tonnant, le père débonnaire, le père tout-puissant, le père humilié, le père engoncé, le père dérisoire, le père au ménage, le père en vadrouille, ne serait-il pas abusif d'attendre quelque effet de décharge de la remarque suivante : à savoir

---

⁷⁶ Nous souhaitons ici bonne chance à celui de nos élèves qui s'est engagé dans la voie de cette remarque, où la critique peut s'assurer d'un fil qui ne la trompe pas.

Για το έναυσμα της ψύχωσης, αρκεί το Όνομα-του-Πατέρα, *verworfen*, διακλεισμένο, δηλαδή που δεν ήρθε ποτέ στη θέση του Άλλου, να καλείται εκεί σε συμβολική αντιπαράθεση με το υποκείμενο.

Είναι η έλλειψη του Ονόματος-του-Πατέρα σ' αυτή τη θέση, που, μέσω της οπής που ανοίγει στο σημαινόμενο, καθιστά αφετηρία για τον καταρράκτη των ανασχηματισμών του σημαίνοντος απ' όπου προέρχεται η αυξανόμενη καταστροφή του εικονοφαντασιακού, μέχρι το σημείο όπου σημαίνον και σημαινόμενο σταθεροποιούνται μέσα στην παραληρηματική μεταφορά.

Όμως πώς μπορεί να κληθεί από το υποκείμενο το Όνομα-του-Πατέρα στη μόνη θέση στην οποία θα είχε τη δυνατότητα να εμφανιστεί και στην οποία ποτέ δεν υπήρξε; Μπορεί να κληθεί μόνο από έναν πραγματικό πατέρα, όχι αναγκαστικά από τον πατέρα του υποκειμένου, από Έναν-πατέρα (*Un-père*).

Επιπλέον πρέπει αυτός ο Ένας-πατέρας να έρθει σ' εκείνη τη θέση, όπου το υποκείμενο δεν είχε καταφέρει να τον καλέσει προηγουμένως. Αρκεί εκεί να τοποθετηθεί αυτός ο Ένας-πατέρας σε θέση τρίτου σε κάποια σχέση που έχει σαν βάση το εικονοφαντασιακό ζεύγος α-α', δηλαδή εγώ-αντικείμενο ή ιδεώδες-πραγματικότητα που αφορά το υποκείμενο στο πεδίο της ερωτικοποιημένης επίθεσης που αυτή η σχέση επιφέρει.

Αναζητήστε στην αρχή της ψύχωσης αυτή τη δραματική συγκυρία. Όπως κι αν παρουσιάζεται με τη μορφή του συζύγου της για τη γυναίκα που μόλις γέννησε, με το πρόσωπο του εξομολογητή της για τη μετανοούσα που ομολογεί το αμάρτημά της, με τη συνάντηση του « πατέρα του νεαρού » για την ερωτευμένη νεαρή κοπέλα, θα τη βρίσκει κανείς πάντα, και θα τη βρίσκει κανείς πιο εύκολα, καθοδηγούμενος προς τις «καταστάσεις» με τη μυθιστορηματική διάσταση αυτού του όρου. Ας καταλάβουμε παρεμπιπτόντως, ότι οι καταστάσεις αυτές είναι για τον μυθιστοριογράφο η κατεξοχήν πηγή του, δηλαδή αυτή που ωθεί την «ψυχολογία του βάθους» να εμφανιστεί αχνά, και στην οποία καμία ψυχολογική σκοπιά δε θα μπορούσε να του παρέχει πρόσβαση⁷⁷.

Για να προχωρήσουμε τώρα στην αξιωματική αρχή της διάκλεισης (*Verwerfung*) του Ονόματος-του-Πατέρα, πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι το Όνομα-του-Πατέρα επαναλαμβάνει το ίδιο το σημαίνον της συμβολικής τριάδας στη θέση του Άλλου, στο μέτρο που συγκροτεί τον νόμο του σημαίνοντος.

Καθώς φαίνεται, η προσπάθεια δε θα κόστιζε τίποτε σ' αυτούς οι οποίοι μέσα στην αναζήτησή των συντεταγμένων του «περιβάλλοντος» της ψύχωσης περιπλανιούνται σαν χαμένες ψυχές, από τη μητέρα που ματαιώνει, στη μητέρα που μπουκώνει, όχι δίχως να νιώθουν ότι, για να κατευθυνθούν προς την πλευρά της συνθήκης του πατέρα της οικογένειας, «καίγονται», όπως λέγεται στο παιχνίδι του *cache-tampon*⁷⁸.

Επιπλέον, σ' αυτήν τη διστακτική έρευνα σχετικά με κάποια πατρική ανεπάρκεια, ο καταμερισμός της οποίας είναι αδιάφορο αν συμβαίνει ανάμεσα στον βρονταίο, τον καλοκάγαθο, τον παντοδύναμο, τον ταπεινωμένο, τον μίζερο ή τον γελοίο πατέρα, τον πατέρα νοικοκύρη ή ακόμη κι αυτόν που βγαίνει τσάρκα, δεν θα ήταν καταχρηστικό αν περίμενε κανείς κάποιο αποτέλεσμα ανακούφισης μέσα από την ακόλουθη παρατήρηση:

⁷⁷ Ευχόμαστε εδώ καλή τύχη σ' εκείνον από τους μαθητές μας, ο οποίος μπήκε στον δρόμο της παρατήρησης αυτής, δρόμος όπου η κριτική μπορεί να είναι βέβαιη για το νήμα που δεν την παραπλανά.

⁷⁸ [Σημ. Διορθ.]: Παιχνίδι του *cache-tampon*: Παιδικό παιχνίδι κατά το οποίο ένα παιδί κρύβει ένα αντικείμενο και στη συνέχεια οδηγεί τους συμπαίκτες του να το βρουν με τις οδηγίες «κρύο-ζεστό» (και τις διαβαθμίσεις τους) όταν απομακρύνονται ή πλησιάζουν αντίστοιχα στο αντικείμενο.

que les effets de prestige qui sont en jeu en tout cela, et où (grâce au ciel !) la relation ternaire de l'Œdipe n'est pas tout à fait omise puisque la révérence de la mère y est tenue pour décisive, si se ramènent à la rivalité des deux parents dans l'imaginaire du sujet, – soit à ce qui s'articule dans la question dont l'adresse apparaît être régulière, pour ne pas dire obligatoire, en toute enfance qui se respecte : « Qui est-ce que tu aimes le mieux, papa ou maman ? ».

Nous ne visons à rien réduire par ce rapprochement : bien au contraire, car cette question, où l'enfant ne manque jamais de concrétiser l'écœurement qu'il ressent de l'infantilisme de ses parents, est précisément celle dont ces véritables enfants que sont les parents (il n'y en a en ce sens pas d'autres qu'eux dans la famille) entendent masquer le mystère de leur union ou de leur désunion selon les cas, à savoir de ce que leur rejeton sait fort bien être tout le problème et qu'il se pose comme tel.

On nous dira là-dessus qu'on met précisément l'accent sur le lien d'amour et de respect, par où la mère met ou non le père à sa place idéale. Curieux, répondrons-nous d'abord, qu'on ne fasse guère état des mêmes liens en sens inverse, en quoi s'avère que la théorie participe au voile jeté sur le colt des parents par l'amnésie infantile.

Mais ce sur quoi nous voulons insister, c'est que ce n'est pas uniquement de la façon dont la mère s'accommode de la personne du père, qu'il conviendrait de s'occuper, mais du cas qu'elle fait de sa parole, disons le mot, de son autorité, autrement dit de la place qu'elle réserve au Nom-du-Père dans la promotion de la loi.

Plus loin encore la relation du père à cette loi doit-elle être considérée en elle-même, car on y trouvera la raison de ce paradoxe par quoi les effets ravageants de la figure paternelle s'observent avec une particulière fréquence dans les cas où le père a réellement la fonction de législateur ou s'en prévaut, qu'il soit en fait de ceux qui font les lois où qu'il se pose en pilier de la foi, en parangon de l'intégrité ou de la dévotion, en vertueux ou en virtuose, en servant d'une œuvre de salut, de quelque objet ou manque d'objet qu'il y aille, de nation ou de natalité, de sauvegarde ou de salubrité, de legs ou de légalité, du pur, du pire ou de l'empire, tous idéaux qui ne lui offrent que trop d'occasions d'être en posture de démerite, d'insuffisance, voire de fraude, et pour tout dire d'exclure le Nom-du-Père de sa position dans le signifiant.

Il n'en faut pas tant pour obtenir ce résultat, et nul de ceux qui pratiquent l'analyse des enfants ne niera que le mensonge de la conduite ne soit par eux perçu jusqu'au ravage. Mais qui articule que le mensonge ainsi perçu implique la référence à la fonction constituante de la parole ?

Il s'avère ainsi qu'un peu de sévérité n'est pas de trop pour donner à la plus accessible expérience son sens véridique. Les suites qu'on en peut attendre dans l'examen et la technique, se jugent ailleurs.

ότι δηλαδή τα αποτελέσματα του κύρους, που διακυβεύονται μέσα σε όλα αυτά, και όπου (ευτυχώς!) η τριαδική σχέση του Οιδιπόδειου δεν έχει παραλειφθεί εντελώς, αφού ο σεβασμός της μητέρας χαρακτηρίζεται αποφασιστικός ως προς αυτό το σημείο, [αυτά τα αποτελέσματα] ανάγονται στην αντιπαλότητα των δύο γονέων στο εικονοφантаσιακό του υποκειμένου, δηλαδή σ' αυτό που αρθρώνεται μέσα από την ερώτηση, η οποία, όπως φαίνεται, απευθύνεται κανονικά, για να μην πούμε υποχρεωτικά, σε κάθε αυθεντική παιδική ηλικία: «Ποιον αγαπάς πιο πολύ, τον μπαμπά ή τη μαμά;»

579

Δεν στοχεύουμε να μειώσουμε τίποτε με αυτήν την προσέγγιση: αντιθέτως μάλιστα, διότι αυτή η ερώτηση στην οποία το παιδί δεν παραλείπει ποτέ να συγκεκριμενοποιήσει την αποστροφή που αισθάνεται από τα παιδιαρίσματα των γονιών του, είναι ακριβώς εκείνη με την οποία αυτά τα γνήσια παιδιά που είναι οι γονείς (δεν υπάρχουν με τούτη την έννοια άλλα εκτός από αυτούς μέσα στην οικογένεια), προτίθενται να καλύψουν το μυστήριο της ένωσής τους ή της διάστασής τους ανάλογα με την περίπτωση, δηλαδή αυτό, που το βλαστάρι τους ξέρει πολύ καλά ότι είναι όλο το πρόβλημα και ότι τίθεται ως τέτοιο.

Θα μπορούσαν να μας πουν βέβαια ότι τονίζουμε εδώ ακριβώς τον δεσμό αγάπης και σεβασμού, μέσα από τον οποίο η μητέρα τοποθετεί ή όχι τον πατέρα στην ιδανική του θέση. Περίεργο, θ' απαντούσαμε καταρχάς, που δεν τίθεται διόλου το θέμα των ίδιων δεσμών με την αντίθετη έννοια, πράγμα με το οποίο επαληθεύεται ότι η θεωρία συμμετέχει στην κάλυψη που ρίχνει η παιδική αμνησία πάνω στη συνουσία των γονέων.

Όμως αυτό στο οποίο θέλουμε να επιμείνουμε είναι ότι δεν είναι μόνο με τον τρόπο με τον οποίο η μητέρα συμφιλιώνεται με το πρόσωπο του πατέρα, που θα άρμοζε να ασχοληθούμε, αλλά και με τον τρόπο που λαμβάνει υπόψη της τον λόγο [parole] του, ως πούμε τη λέξη, την εξουσία του, με άλλα λόγια, με τη θέση, που αυτή επιφυλάσσει στο Όνομα-του-Πατέρα ως προς την προαγωγή του νόμου.

Προεκτείνοντας, πρέπει αυτή η σχέση του πατέρα με αυτόν τον νόμο να εξεταστεί αυτή καθαυτή, επειδή θα βρει κανείς εκεί την αιτία αυτού του παράδοξου, μέσω του οποίου οι καταστρεπτικές επιπτώσεις της πατρικής εικόνας παρατηρούνται με μια ιδιαίτερη συχνότητα στις περιπτώσεις που ο πατέρας έχει πραγματικά τη λειτουργία του νομοθέτη ή μέριμνα να την έχει, είτε είναι πραγματικά από αυτούς που κάνουν τους νόμους, είτε τοποθετείται σαν στήριγμα πίστης, σαν υπόδειγμα ακεραιότητας ή αφοσίωσης, σαν ενάρκτος ή σαν δεξιότηχης, σαν υπηρέτης ενός έργου σωτηρίας, για οποιοδήποτε αντικείμενο ή έλλειψη αντικειμένου κι αν πρόκειται εδώ, για το έθνος ή τη γεννητικότητα, την ασφάλεια ή την υγιεινή, για την κληρονομιά ή τη νομιμότητα, για το αγνό, το δεινό ή το δυναστικά, για οποιοδήποτε ιδεώδες που του προσφέρει τις ευκαιρίες να βρίσκεται σε θέση απαξίωσης, ανεπάρκειας, ή ακόμη και απάτης, και τελικώς για να αποκλείσει το Όνομα-του-Πατέρα από τη θέση του μέσα στο σημερινό.

Δεν είναι απαραίτητα τόσα πολλά για να πετύχουμε αυτό το αποτέλεσμα και κανείς από αυτούς, που ασκούν την ανάλυση παιδιών, δε θα αρνηθεί, ότι το ψεύδος τής συμπεριφοράς μπορεί να γίνει αντιληπτό από αυτά μέχρι σημείου καταστροφικών συνεπειών. Όμως ποιος υποστηρίζει ότι το ψεύδος, που γίνεται αντιληπτό μ' αυτόν τον τρόπο, συμμετέχει στη συγκροτική λειτουργία της ομιλίας;

580

Αποδεικνύεται έτσι ότι λίγη αυστηρότητα δεν είναι περιττή για να δώσουμε στην πιο προσιτή εμπειρία το αληθινό της νόημα. Οι συνέπειες, που θα μπορούσαμε να περιμένουμε στην [κλινική] εξέταση και την τεχνική, κρίνονται αλλού.

Nous ne donnons ici que ce qu'il faut pour apprécier la maladresse avec laquelle les auteurs les mieux inspirés manient ce qu'ils trouvent de plus valable à suivre Freud sur le terrain de la prééminence qu'il accorde au transfert de la relation au père dans la genèse de la psychose.

Niederland en donne l'exemple remarquable⁷⁹ en attirant l'attention sur la généalogie délirante de Flechsig, construite avec les noms de la lignée réelle de Schreber, Gottfried, Gottlieb, Fürchtegott, Daniel surtout qui s'y transmet de père en fils et dont il donne le sens en hébreu, pour montrer dans leur convergence vers le nom de Dieu (*Gott*) une chaîne symbolique importante à manifester la fonction du père dans le délire.

Mais faute d'y distinguer l'instance du Nom-du-Père dont il ne suffit évidemment pas, pour la reconnaître, qu'elle soit ici visible à l'œil nu, il manque l'occasion d'y saisir la chaîne où se trament les agressions érotiques éprouvées par le sujet, et de contribuer par là à mettre à sa place ce qu'il faut appeler proprement l'homosexualité délirante.

Comment dès lors se serait-il arrêté à ce que la phrase citée plus haut des premières lignes du deuxième chapitre⁸⁰ de Schreber recèle en son énoncé : un de ces énoncés si manifestement faits pour qu'on ne les entende point, qu'ils doivent retenir l'oreille. Que veut dire à la prendre à la lettre l'égalité de plan où l'auteur joint les noms de Flechsig et de Schreber au meurtre d'âmes pour nous introduire au principe de l'abus dont il est victime ? Il faut laisser quelque chose à pénétrer aux glossateurs de l'avenir.

Aussi incertain est l'essai, où s'exerce M. Niederland dans le même article, de préciser à partir du sujet cette fois, et non plus du signifiant (lesquels termes lui sont bien entendu étrangers), le rôle de la fonction paternelle dans le déclenchement du délire.

S'il prétend en effet pouvoir désigner l'occasion de la psychose dans la simple assumption de la paternité par le sujet, ce qui est le thème de son essai, il est alors contradictoire de tenir pour équivalents la déception notée par Schreber de ses espoirs de paternité et son accession à la Haute Cour, dont son titre de *Senätspräsident* souligne la qualité de Père (conscrit) qu'elle lui assigne : ceci pour la seule motivation de sa seconde crise, sans préjudice de la première que l'échec de sa candidature de Reichstag expliquerait de la même façon.

Alors que la référence à la position tierce où le signifiant de la paternité est appelé dans tous ces cas, serait correcte et lèverait cette contradiction.

Mais dans la perspective de notre propos, c'est la forclusion (*Verwerfung*) primordiale qui domine tout par son problème, et les considérations qui précèdent ne nous laissent ici sans vert.

---

⁷⁹ *Op. cit.*

⁸⁰ Cf. Cette phrase citée dans la note de la page 26.

Δεν παρουσιάζουμε εδώ παρά το απολύτως απαραίτητο για να εκτιμήσει κανείς την αδεξιότητα με την οποία οι πιο εμπνευσμένοι συγγραφείς, ακολουθώντας τον Φρόυντ, χειρίζονται αυτό που θεωρούν ως το πιο αξιόπιστο στην υπεροχή που ο Φρόυντ αναγνωρίζει στη μεταβίβαση της σχέσης με τον πατέρα ως προς την γένεση της ψύχωσης.

Ο Νίντερλαντ δίνει το αξιοσημείωτο⁸¹ παράδειγμα εφιστώντας την προσοχή στην παραληρηματική γενεαλογία του Φλέσιγκ [Flehsig], οικοδομημένη με τα ονόματα της πραγματικής γενιάς του Σρέμπερ: Gottfried, Gottlieb, Fürchtegott, και ιδιαίτερα Daniel, η οποία μεταδίδεται από πατέρα σε γιο και που δίνει το νόημα στα εβραϊκά, για να δείξει μέσα στη σύγκλισή τους ως προς το όνομα του Θεού (*Gott*) μια συμβολική αλυσίδα, σημαντική για να εκδηλώσει τη λειτουργία του πατέρα στο παραλήρημα.

Όμως ελλείπει διάκρισης, σε αυτό το σημείο, της αρχής του Ονόματος-του-Πατέρα, για την οποία προφανώς δεν επαρκεί ότι είναι εδώ ορατή με γυμνό μάτι για να την αναγνωρίσει, ο [Νίντερλαντ] χάνει την ευκαιρία να κατανοήσει την αλυσίδα όπου πλέκονται οι ερωτικές επιθέσεις που νιώθει το υποκείμενο και με αυτόν τον τρόπο να συνεισφέρει στο να μπει στην σωστή θέση αυτό που πρέπει ορθά να ονομάζεται παραληρηματική ομοφυλοφιλία.

Πώς επομένως θα είχε σταματήσει σ' αυτό που η προαναφερθείσα φράση των πρώτων σειρών του δευτέρου κεφαλαίου⁸² του Σρέμπερ κρύβει στο εκφερόμενό της: ένα από αυτά τα εκφερόμενα κατασκευασμένα προφανώς με τέτοιο τρόπο ώστε να μην είναι διόλου κατανοητά, σε τέτοιο βαθμό που πρέπει κανείς να στήσει αυτί; Τι σημαίνει, παίρνοντάς την κατά γράμμα, η ισότητα του επιπέδου, όπου ο συγγραφέας συνδέει τα ονόματα του Φλέσιγκ και του Σρέμπερ με τον φόνο ψυχών, για να μας εισάγει έτσι στην αρχή της κατάχρησης, της οποίας είναι θύμα; Πρέπει ν' αφήσουμε κάτι για να εμβασύνουν και οι σχολιαστές του μέλλοντος.

Εξίσου αβέβαιη είναι και η προσπάθεια με την οποία επιχειρεί ο Κος Νίντερλαντ, στο ίδιο άρθρο, να ορίσει επακριβώς, ξεκινώντας από το υποκείμενο αυτή τη φορά κι όχι πια από το σημαίνον (όροι που του είναι σίγουρα άγνωστοι), τον ρόλο της πατρικής λειτουργίας στο έναυσμα του παραληρήματος.

Όταν διατείνεται ότι πράγματι μπορεί να προσδιορίσει την αιτία της ψύχωσης στην απλή ανάληψη της πατρότητας από το υποκείμενο, βασικό θέμα του δοκιμίου του, είναι τότε λοιπόν αντιφατικό να θεωρεί ισοδύναμες την υπογραμμισμένη από τον Σρέμπερ, απογοήτευση των προσδοκιών του για πατρότητα και τον προβιβασμό του στο ανώτατο δικαστήριο, του οποίου ο τίτλος του *Senätspräsident* (πρόεδρος της γερουσίας) υπογραμμίζει την ιδιότητα του (κληρωτού)⁸³ Πατέρα, που του απονέμει: κι αυτό ως το μόνο κίνητρο της δεύτερης [ψυχωτικής] κρίσης του, δίχως να λαμβάνει υπόψη του την πρώτη, στην οποία η αποτυχία της υποψηφιότητάς του στο Reichstag (Κοινοβούλιο) θα εξηγούνταν με τον ίδιο τρόπο.

Ενώ η αναφορά στην τρίτη θέση, όπου το σημαίνον της πατρότητας επικαλείται σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, θα ήταν σωστή και θα αναιρούσε την αντίφαση αυτή.

Όμως μέσα στην προοπτική της ανάπτυξής μας, είναι η πρωταρχική διάκλειση (*Verwerfung*) που κυριαρχεί τα πάντα μέσω της θεματικής της, και οι παρατηρήσεις που προηγήθηκαν δε μας ικανοποιούν.

⁸¹ Βλ. ανωτ.

⁸² Βλ. Αυτήν την αναφερθείσα φράση στην υποσημείωση της σελίδας 558 των «*Ecrits*».

⁸³ [Σημ. Διορθ.]: Ο γαλλικός όρος «*Père conscript*» (κυριολεκτικά «κληρωτός Πατέρας») χαρακτηρίζει τα μέλη της Γερουσίας. Ο όρος προέρχεται από τον λατινικό όρο *patres conscriptii* που περιέγραφε τους Γερουσιαστές κατά την Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία.

Car à se reporter à ce que l'œuvre de Daniel Gottlob Moritz Schreber, fondateur d'un institut d'orthopédie à l'Université de Leipzig, éducateur, ou mieux, pour l'articuler en anglais, « educationnaliste », réformateur social « avec une vocation d'apôtre pour apporter aux masses la santé, le bonheur et la félicité » (*sic*. Ida Macalpine, *loc. cit.*, p. 1⁸⁴) par la culture physique, initiateur de ces lopins de verdure destinés à entretenir chez l'employé un idéalisme potager, qui gardent encore en Allemagne le nom de *Schrebergärten*, sans parler des quarante éditions de la Gymnastique médicale de chambre, dont les petits bonshommes « torchés à la six-quatre-deux » qui l'illustrent, sont quasiment évoqués par Schreber (S. 166-XII), nous pourrions tenir pour passées les limites où le natif et le natal vont à la nature, au naturel, au naturisme, voire à la naturalisation, où la vertu tourne au vertige, le legs à la ligue, le salut à la saltation, où le pur touche au malempire, et où nous ne serons pas étonnés que l'enfant, à l'instar du mousse de la pêche célèbre de Prévert, envoie balader (*verwerfe*) la baleine de l'imposture, après en avoir, selon le trait de ce morceau immortel, percé la trame de père en part.

Nul doute que la figure du Pr Flechsig, en sa gravité de chercheur (le livre de Mme Macalpine nous donne une photo qui nous le montre se profilant sur le colossal agrandissement d'un hémisphère cérébral), n'ait pas réussi à suppléer au vide soudain aperçu de la *Verwerfung* inaugurale : (« *Kleiner Flechsig* ! Petit Flechsig ! » clament les voix).

Du moins est-ce la conception de Freud en tant qu'elle désigne dans le transfert que le sujet a opéré sur la personne de Flechsig le facteur qui a précipité le sujet dans la psychose.

Moyennant quoi, quelques mois après, les jaculations divines feront entendre leur concert dans le sujet pour envoyer le Nom du Père se faire f... avec aux fesses le Nom de D...⁸⁵ et fonder le Fils dans sa certitude qu'au bout de ses épreuves, il ne saurait mieux faire que de « faire⁸⁶ » sur le monde entier (S. 226-XVI).

⁸⁴ En note de la même page, Mme Ida Macalpine cite le titre d'un des livres de cet auteur, ainsi conçu., *Glückseligkeitslehre für das physische Leben des Menschen*, soit : Cours de félicité bienheureuse pour la vie physique de l'homme.

⁸⁵ S. 194-XIV. *Die Redensart*. « *Ei verflucht* »... *war noch ein Überbleibsel der Grundsprache, in welcher die Worte « Ei verflucht, das sagt sich schwer » Erscheinung in das Bewusstsein der Seelen trat, z. B. « Ei verflucht, das sagt sich schwer, dass der liebe Gott sich f... lässt ».*

⁸⁶ Nous croyons pouvoir emprunter au registre même de la *Grundsprache* cet euphémisme, dont les voies pourtant et Schreber lui-même contrairement à leur coutume se dispensent ici. Croyant mieux remplir les devoirs de la rigueur scientifique à pointer l'hypocrisie qui, en ce détour comme en d'autres, réduit au bénin, voire au niais, ce que démontre l'expérience freudienne. Nous voulons dire l'emploi indéfinissable qu'on fait ordinairement de références telles que celle-ci : à ce moment de son analyse, le malade a régressé à la phase anale. Il ferait beau voir la figure de l'analyste si le malade venait à « pousser », voire seulement à baver sur son divan.

Tout ceci n'est que retour masqué à la sublimation qui trouve abri dans l'*inter urinas et faeces nascimur*, y impliquant que cette origine sordide ne concerne que notre corps.

Ce que l'analyse découvre est tout autre chose. Ce n'est pas sa guenille, c'est l'être même de l'homme qui vient à prendre rang parmi les déchets où ses premiers ébats ont trouvé leur cortège, pour autant que la loi de la symbolisation où doit s'engager son désir, le prend dans son filet par la position d'objet partiel où il s'offre en arrivant au monde, à un monde où le désir de l'Autre fait la loi.

Cette relation est bien entendu articulée en clair par Schreber en ce qu'il rapporte, pour le dire sans nous laisser d'ambiguïté, à l'acte de ch... – nommément le fait d'y sentir se rassembler les éléments de son être dont la dispersion dans l'infini de non délire fait sa souffrance.

Διότι, για ν' αναφερθούμε στο έργο του Ντανιέλ Γκότλομπ Μόριτζ Σρέμπερ [Daniel Gottlob Moritz Schreber]⁸⁷, ιδρυτή ενός ινστιτούτου ορθοπεδικής στο Πανεπιστήμιο της Λειψίας, παιδαγωγού, ή καλύτερα, για να το αρθρώσουμε στα αγγλικά, «παιδαγωγιστή»⁸⁸ [«*éducationnaliste*»], κοινωνικού αναμορφωτή «με μια τάση ιεραποστόλου που θα έφερνε στις μάζες την υγεία, την ευτυχία και την ευδαιμονία» (βλ. Ίντα Μακάλπιν, όπως ανωτ., σελ. 1⁸⁹) μέσω της σωματικής αγωγής, επινοητή εκείνων των μικρών πάρκων, προορισμένων να συντηρήσουν στον μισθωτό έναν ιδεαλισμό λαχανόκηπου, που διατηρούν ακόμη στη Γερμανία το όνομα Schrebergärten (κήποι του Σρέμπερ), δίχως να μιλήσουμε για τις σαράντα εκδόσεις της *Gymnastique médicale de chambre* (ιατρικής γυμναστικής δωματίου), της οποίας οι ανθρώπινες φιγούρες «προχειροφτιαγμένες στ' αρπαχτά» (τορνεμένες σε έξι-τέσσερα-δύο) που την εικονογραφούν, ανακαλούνται κατά κάποιον τρόπο από τον Σρέμπερ (S. 166-XII), μπορούμε να θεωρήσουμε ξεπερασμένα τα όρια, όπου το έμφυτο και το γενετήσιο τείνουν προς τη φύση, προς το φυσικό, τον γυμνισμό, και μάλιστα προς την πολιτογράφηση, όπου η αρετή μετατρέπεται σε ίλιγγο, το κληροδότημα σε συμμαχία, η σωτηρία σε σάλτο, όπου το αγνό αγγίζει την επιδείνωση, κι όπου δε μας εκπλήσσει ότι το παιδί, όπως και ο μούτσος του περίφημου ψαρέματος του Πρεβέρ [Prévert], ξαποστέλνει [verwerfe] τη φάλαινα της απάτης, αφού προηγουμένως έχει διαπεράσει το υφάδι του πατέρα πέρα για πέρα⁹⁰, σύμφωνα με την έκφραση αυτού του αθάνατου μέρους του κειμένου.

582

Καμία αμφιβολία, ότι η μορφή του καθηγητή Φλέσιγκ, με τη σοβαρότητά του ερευνητή (στο βιβλίο της κυρίας Μακάλπιν υπάρχει μια φωτογραφία, που μας τον δείχνει να διαγράφεται πάνω σε μια τεράστια μεγέθυνση ενός ημισφαιρίου του εγκεφάλου), δεν κατάφερε ν' αναπληρώσει το ξαφνικά αντιληπτό κενό της εναρκτήριας *Verwerfung*: («*Kleiner Flechsig ! Μικρέ Φλέσιγκ!* » κραυγάζουν οι φωνές).

Τουλάχιστον αυτή είναι η άποψη του Φρόντ, στο μέτρο που καταδεικνύει μέσα στη μεταβίβαση ότι το υποκείμενο εντόπισε πάνω στο πρόσωπο του Φλέσιγκ τον παράγοντα που το επέσπευσε στην ψύχωση.

Κατά συνέπεια, ύστερα από μερικούς μήνες, οι θεϊκές επιφωνήσεις θα καταφέρουν ν' ακουστεί η συναυλία τους στο υποκείμενο για να στείλουν το Όνομα του Πατέρα να πάει να γ... έχοντας στα οπίσθια «τον Θ... του!»⁹¹ και να στηρίξουν τον Υιό στη βεβαιότητά του, ότι στο τέλος των δοκιμασιών του, δε θα καταφέρνει να κάνει κάτι καλύτερο από το να τα «κάνει»⁹² πάνω στον κόσμο όλο (S. 226-XVI).

⁸⁷ [Σημ. Διορθ.]: Πρόκειται για τον πατέρα του προέδρου Σρέμπερ.

⁸⁸ [Σημ. Διορθ.]: Νεολογισμός του Λακάν με τον οποίο επιχειρεί να ειρωνευτεί την υπερβολή των πρακτικών που πρότεινε ως παιδαγωγικές ο πατέρας του Σρέμπερ.

⁸⁹ Σε υποσημείωση της ίδιας σελίδας, η κυρία Ίντα Μακάλπιν αναφέρει τον τίτλο ενός από τα βιβλία αυτού του συγγραφέα, που έχει συνταχθεί ως εξής: *Glückseligkeitslehre für das physische Leben des Menschen*, δηλαδή: *Μάθημα ευτυχισμένης ευδαιμονίας για τη φυσική ζωή του ανθρώπου*.

⁹⁰ [Σημ. Διορθ.]: Εδώ ο Λακάν αναφέρεται στο ποίημα του Ζακ Πρεβέρ «*La pêche à la baleine*».

⁹¹ S. σελ. 194-XIV. *Die Redensart « Ei verflucht » ... war noch ein Überbleibsel der Grundsprache, in welcher die Worte « Ei verflucht, das sagt sich schwer » jedesmal gebraucht werden, wenn irgend ein mit der Weltordnung unerträgliche Erscheinung in das Bewusstsein der Seelen trat, z.B. « Ei verflucht, das sagt sich schwer, dass der liebe Gott sich f ... lässt ».* (Η φράση «*Αι καταραμένο*» ... ήταν ακόμη ένα απομεινάρι της θεμελιώδους γλώσσας, στην οποία τα λόγια «*Αι καταραμένο*, αυτό λέγεται δύσκολα» χρησιμοποιούνται κάθε φορά, όταν ένα οποιοδήποτε αφόρητο με την κοσμική τάξη φαινόμενο εισχωρούσε στη συνείδηση των ψυχών, π.χ. «*Αι καταραμένο*, αυτό λέγεται δύσκολα, ότι ο αγαπητός Θεός αφήνει να γ...»).

⁹² Πιστεύουμε ότι μπορούμε να δανειστούμε από τον ίδιο τον κατάλογο της *Grundsprache* (θεμελιώδους γλώσσας) αυτόν τον ευφημισμό, τον οποίο όμως οι φωνές και ο ίδιος ο Σρέμπερ, αντίθετα με τη συνήθειά τους, αποφεύγουν εδώ. [Συνέχεια της υποσημείωσης στην επόμενη σελίδα]

C'est ainsi que le dernier mot où « l'expérience intérieure » de notre siècle nous ait livré son comput, se trouve être articulé avec cinquante ans d'avance par la théodicée à laquelle Schreber est en butte : « Dieu est une p...⁹³ ».

Terme où culmine le processus par quoi le signifiant s'est « déchaîné » dans le réel, après que la faillite fût ouverte du Nom-du-Père, – c'est-à-dire du signifiant qui dans l'Autre, en tant que lieu du signifiant, est le signifiant de l'Autre en tant que lieu de la loi.

Nous laisserons là pour le moment cette question préliminaire à tout traitement possible des psychoses, qui introduit, on le voit, la conception à se former de la manœuvre, dans ce traitement, du transfert.

Dire ce que sur ce terrain nous pouvons faire, serait prématuré, parce que ce serait aller maintenant « au delà de Freud », et qu'il n'est pas question de dépasser Freud, quand la psychanalyse d'après Freud en est revenue, comme nous l'avons dit, à l'étape d'avant.

Du moins est-ce ce qui nous écarte de tout autre objet que de restaurer l'accès de l'expérience que Freud a découverte.

Car user de la technique qu'il a instituée, hors de l'expérience à laquelle elle s'applique, est aussi stupide que d'ahaner à la rame quand le navire est sur le sable.

Déc. 57-janv. 58.

---

⁹³ Sous la forme : *Die Sonne ist eine Hure* (S. 384-App.). Le soleil est pour Schreber l'aspect central de Dieu. L'expérience intérieure, dont il s'agit ici, est le titre de l'ouvrage central de l'œuvre de Georges Bataille. Dans *Madame Edwarda*, il décrit de cette expérience de l'extrémité singulière.

Έτσι λοιπόν η τελευταία λέξη, στην οποία « η εσωτερική εμπειρία » του αιώνα μας μάς παρέδωσε τον θρησκευτικό υπολογισμό τού εορτολογίου του, βρίσκεται αρθρωμένη με τρόπο που προηγείται κατά πενήντα χρόνια από τη θεοδικία, της οποίας ο Σρέμπερ γίνεται στόχος: « Ο Θεός είναι μια π...⁹⁴. »

Όρος όπου κορυφώνεται η διαδικασία μέσα από την οποία το σημαίνον «αποχαλινώνεται» μέσα στο πραγματικό, αφού άρχισε η χρεοκοπία του Ονόματος-του-Πατέρα, — δηλαδή του σημαίνοντος το οποίο μέσα στον Άλλο ως τόπος του σημαίνοντος, είναι το σημαίνον του Άλλου ως τόπος του νόμου.

Εγκαταλείπουμε εδώ προς το παρόν αυτό το προκαταρκτικό ερώτημα για κάθε πιθανή θεραπευτική αγωγή των ψυχώσεων, το οποίο εισάγει, το διαπιστώνουμε, τη σύλληψη, στην οποία πρέπει να εκπαιδευτούμε, του χειρισμού της μεταβίβασης μέσα στην θεραπεία αυτή.

Θα ήταν πρώιμο να εκφραστούμε ως προς αυτό που μπορούμε να κάνουμε σ' αυτόν τον τομέα, διότι τότε θα ήταν σαν να κάναμε ένα βήμα «πέρα από τον Φρόυντ». Όμως δεν τίθεται ζήτημα να ξεπεράσουμε τον Φρόυντ, αφού η ψυχανάλυση μετά τον Φρόυντ επανήλθε, όπως το έχουμε πει, στο προηγούμενο στάδιο.

Τουλάχιστον είναι αυτό, που μας αποτρέπει από κάθε άλλη προσέγγιση εκτός από εκείνη που αποκαθιστά την πρόσβαση στην εμπειρία που ο Φρόυντ έχει ανακαλύψει.

Διότι το να κάνουμε χρήση αυτής της τεχνικής που εκείνος έχει καθιερώσει, εκτός της εμπειρίας κατά την οποία αυτή εφαρμόζεται, φθείροντάς την, είναι τόσο βλακώδες όσο και το να κοπιάζουμε στο κουπί όταν το καράβι βρίσκεται πάνω στην άμμο.

(Δεκ. 1957 – Ιαν. 1958)

Πιστεύοντας ότι εκπληρώνουμε καλύτερα τις υποχρεώσεις της επιστημονικής ακρίβειας, επισημαίνουμε την υποκρισία η οποία μ' αυτόν τον ελιγμό όπως και με άλλους, υποβαθμίζει στο απλοϊκό, ή ακόμη στο ηλίθιο, αυτό που αποδεικνύει η φροϋδική εμπειρία. Εννοούμε την απροσδιόριστη χρήση, που κάνουμε συνήθως για αναφορές τέτοιου είδους: τη στιγμή αυτή της ανάλυσής του, ο ασθενής έχει παλινδρομήσει στην πρωκτική φάση. Θα είχε γούστο να βλέπαμε την έκφραση που θα έπαιρνε το πρόσωπο του αναλυτή, εάν ο ασθενής άρχιζε να «σφίγγεται», ή ακόμη και μόνο αν σάλιαζε πάνω στο ντιβάνι του.

Όλα αυτά δεν είναι παρά μασκαρεμένη επιστροφή στη μετουσίωση, η οποία βρίσκει καταφύγιο στο *inter urinas et faeces nascimur* (γεννηθήκαμε ανάμεσα στα ούρα και τα κόπρανα), εμπλέκοντας εκεί, ότι αυτή η αποκρουστική απαρχή δεν αφορά παρά το σώμα μας.

Αυτό που η ανάλυση αποκαλύπτει είναι εντελώς άλλο πράγμα. Δεν είναι το κουρέλι του, είναι το ίδιο το Είναι του ανθρώπου που έρχεται να πάρει θέση ανάμεσα στα απορρίμματα, όπου οι πρώτες διαμάχες του βρήκαν την ακολουθία τους, καθόσον ο νόμος της συμβολοποίησης, στον οποίο πρέπει να δεσμευτεί η επιθυμία του, το εμπλέκει μέσα στο δίχτυ του από τη θέση του μερικού αντικειμένου, όπου προσφέρεται φτάνοντας στον κόσμο, σ' έναν κόσμο όπου η επιθυμία του Άλλου επιβάλλει τον νόμο της.

Η σχέση αυτή είναι βεβαίως ξεκάθαρα αρθρωμένη από τον Σρέμπερ σχετικά με αυτό που αναφέρει, για να το πούμε χωρίς ν' αφήσουμε αμφιβολία, για την πράξη του χ..., - ιδιαίτερα το γεγονός να αισθάνεται ότι συγκεντρώνονται εκεί τα στοιχεία τού Είναι του, των οποίων ο διασκορπισμός στο άπειρο του παραληρήματός του καθιστά την οδύνη του.

⁹⁴ Με τη μορφή: *Die Sonne ist eine Hure* (Ο ήλιος είναι μια πόρνη) (S. σελ. 384-App). Ο ήλιος είναι για τον Σρέμπερ η κεντρική όψη του Θεού. Η εσωτερική εμπειρία, για την οποία πρόκειται εδώ, είναι ο τίτλος της κεντρικής εργασίας του έργου του Ζορζ Μπαταίγ [Georges Bataille]. Στο έργο «*Madame Edwarda*», περιγράφει τον ιδιαίτερο εξτρεισμό αυτής της εμπειρίας.